2. fejezet

„Az emberiség történelmét megörökítő krónikák úgy tüntetik fel, hogy a nemzetek fejlődése, birodalmak emelkedése és bukása az emberi akarat és vitézség függvénye, és az események alakulását nagymértékben emberek hatalma, becsvágya és szeszélye határozza meg. Isten Igéje azonban félrehúzza a függönyt, és az emberi érdekek, hatalmak és indulatok minden pro és kontra ténykedése fölött, mögött és általuk meglátjuk a végtelen irgalmú Isten munkáját, aki csendben, türelmesen viszi véghez a maga szándékát."*[1]*

Észak és Dél kialakulása

Észak és Dél kialakulásának megértéséhez, vissza kell mennünk közvetlenül az özönvíz utáni időkre. Ekkor Noé még egyedül élt az új földön a bárka közelében családjával. Noé itt *„földmívelő" 1 Móz. 9,20* lett és szőlőt ültetett.

Szőlő ábrázolása asszír domborművön (British Museum) (Fotó: SG)

Szerencsétlenül járt esete után (1 Móz. 9,21-24)* elmondott egy próféciát fiairól. *„Hogy felserkene Noé mámorából…monda: Átkozott Kanaán! Szolgák szolgája legyen atyjafiai közt.*

* Noé valószínűleg nem számolt azzal, hogy a bűn következtében a korábban meglévő teljes pusztuláshoz, tönkremenéshez vezető folyamatok felgyorsultak. Az özönvíz után a föld felszíne és éghajlata látványos változáson ment keresztül. Minden dolognak akár élő akár élettelen lerövidült az ideje. A szőlőnél is előbb bekövetkezhetett az erjedés, mint az özönvíz előtti világban. Maga a romlás a bűnesettel jött be a világba, s ettől kezdve minden teremtett dolognak osztályrésze lett a halál és az elmúlás. Az a szőlő, amit akkor Noé ültetett még sokkal gazdagabban és nagyobb szemekben hozta termését. Egyes területek még a későbbi időben is nagyon termékenyek voltak. Ilyen hely volt pl. Kánaánban az Eskol (szőlő-v. datolyafürt)* – völgye, ahol hatalmas szőlők teremtek. *„Mikor pedig eljutának Eskol völgyéig, lemetszének ott egy szőlővesszőt egy szőlőfürttel, és ketten vivék azt rúdon; és a gránátalmákból és a figékből is szakasztának. Azt a helyet elnevezék Eskol völgyének; a szőlőfürtért, a melyet lemetszettek vala onnét Izráel fiai." 4 Móz. 13,24-25 (*Bibliai nevek és fogalmak – Eskol)* Biblián kívüli szerzők is említenek hasonlóan gazdag termékeny területeket. Sztrabón Afrika északnyugati részével (Maurusia) kapcsolatban azt írja, hogy *„Azt is beszélik erről az országról, hogy*

Azután monda: Áldott az Úr, Sémnek Istene, néki légyen szolgája Kanaán! Terjeszsze ki Isten Jáfetet, lakozzék Sémnek sátraiban; légyen néki szolgája a Kanaán!" 1 Móz. 9,24 – 27 Az üzenetben az átok Khámnak szólt és utódainak (1 Móz. 9,22-24).

Ez a prófécia a három fiú – Sém, Khám és Jáfet – egymás közötti, és a majdani utódaik közötti hatalmi viszonyokkal foglalkozik. Hatalmi szempontból közelíti meg a három fiú utódainak jövőjét. Ez a hatalmi szempont összefüggésben van a 3 fiú és utódai jellemével. Khám és leszármazottai voltak azok, akik leghamarabb letértek a helyes útról. Sém és Jáfet és utódaik tovább őrizték meg Isten ismeretét ezért áldásaiban is jobban részesültek. Különböző népek és birodalmak atyjai ezek a fiúk.

HÁM fiai (meleg, forró, elégett; sötétbőrű; néptömeg, csődület)[2] (A középső fiú a „kisebbik" 1 Móz. 9,24; 6,10)

Kús	szerecsenek
Miczráim	egyiptomiak
Pút	líbiabeliek
Kánaán	kánaánita népek (pl.: jebuzeus, emoreus stb.)
Pathruszim, Kaszlukhim és Kafthorim	filiszteusok
Khét	hettiták

Hám (Khám) utódai nagy és erős emberek voltak. Khét-nek a hettiták atyjának pl. nevének jelentései között találjuk az *„óriás, dalia"*[3] jelzőket.

Hettiták (Berlin, Pergamon Múzeum) (Fotó: SG)

---

ott olyan vastag szőlőtő tenyészik, hogy két ember is alig tudja átkarolni, s majdnem könyöknyi szőlőfürtöket hoz." (Strabón: Geógraphika Gondolat 1977. 844. o.) (Maurusia Afrikában a mai Spanyolországgal szemben fekvő területen volt.)

Az Emoreusok királya a Básán-i Óg kb. 4m hosszú és 1,80m széles vaságyon feküdt egyedül! (5 Móz. 3,8-11; Józs. 2,10; 9,10; 24,12). A másik híres óriás a Filiszteus Góliát volt (1 Sám. 17,23), közel 3m –es magasságával. Kánaán lakói óriás termetű nagy és erős népek voltak (5 Móz. 9,1; 4 Móz. 13,29-30; 5 Móz. 9,1-2 Anák fiak *„hosszúnyakú, tarkó; nyaklánc; óriás”*[4] emberek). *„És láttunk ott óriásokat is, az óriások közül való Anáknak fiait, és olyanok valánk a magunk szemében, mint a sáskák, és az ő szemeikben is olyanok valánk.” 4 Móz. 13,34 (Anákok laktak Hebronban, Debirben,*[*1] *Anábban*[*2] *és a Júda hegységeiben. Gázában, Gáthban és Asdódban (Józs. 11,21-22)). „…a kikről magad is tudod és magad is hallottad: kicsoda állhat meg Anák fiai előtt?” 5 Móz. 9,2*

SÉM fiai (név, hírnév, dicsőség, tekintély)[5] (Sém a legidősebb fiú volt (1 Móz. 9,24; 10,21; 6,10)

Élám	elámiták
Assur	asszírok
Arpaksádon keresztül Héber	héberek
Arám	arámok
Arpaksád; Keszed	káldeusok (babiloniaiak)

JÁFET fiai (Isten megnagyobbít, nagy kiterjedés; kitágulás; szép, világos)[6] (Jáfet a legfiatalabb fiú 1 Móz. 10,21; 6,10)

Madai	médek
Jáván	görögök
Kittim	kitteusok (rómaiak)

Ezek után térjünk vissza és nézzük meg, mit mond el ez a prófécia. Mindenekelőtt azt látjuk, hogy Khám fiai szolgák lesznek. Szolgálni fogják Sém, később Jáfet fiait. A Szentírás már itt rámutat az Észak – Dél viszonyra. A korai történelemben megjelennek a nagy sémi birodalmak: Elám, Asszíria, Babilon. Khám fiainak legjelentősebb birodalma általában Egyiptom volt. Rendszerint a déli királyok a khámita népek közül, az északi királyok pedig a sémi és jáfetita népekből kerülnek ki. (A déli birodalmakat khámiták míg az északiakat többnyire sémiták és jáfetiták alapították.) Az elámiták legyőzik a khámita Kánaánt és szolgává teszik. Az asszír és a babiloni birodalom leigázza Egyiptomot és más khámita birodalmakat is, így beteljesíti a próféciát. Csakúgy, mint a héberek, akik korábban a kánaánita népeket űzték ki. *„Áldott az Úr, Sémnek Istene, néki légyen szolgája Kanaán!”* Majd Jáfet fiai hatalmasodnak el a sémita birodalmak után. Megjelenik a Méd, majd a Görög, utána pedig a Római Birodalom, akik a sémi birodalmak örökségébe lépnek, és átveszik azok hatalmi szerepét. *„Terjeszsze ki Isten Jáfetet, lakozzék Sémnek sátraiban; légyen néki szolgája a Kanaán!”* A khámiták legjelentősebb központja Egyiptom ereje teljében erős nagyhatalom volt, amely főként a szomszédos országokat - területeket uralta, de soha nem vált világhatalommá, noha időnként voltak világhatalmi törekvései. Északi vetélytársaival szemben többször alulmaradt. A Khámnak mondott prófécia utódai alávetett helyzetét hirdetik: *„Átkozott Kanaán! Szolgák szolgája legyen atyjafiai közt.”* Bár itt a prófécia a

[*1] Mielőtt az izraeliták meghódították Debirt korábbi nevei Kirját – Szanna (pálmaágak v. tövisek városa) és Kirját – Széfer (írás, vagy könyv városa) volt (Józs. 15,49; Bír. 1,10-13; Józs. 15,13-17). (Lásd még Bibliai nevek és fogalmak – Debir; Kirját – Szanna; Kirját – Széfer) A jelentések arra engednek következtetni, hogy a város nem volt túlságosan termékeny, és inkább kulturális jelentősege volt.

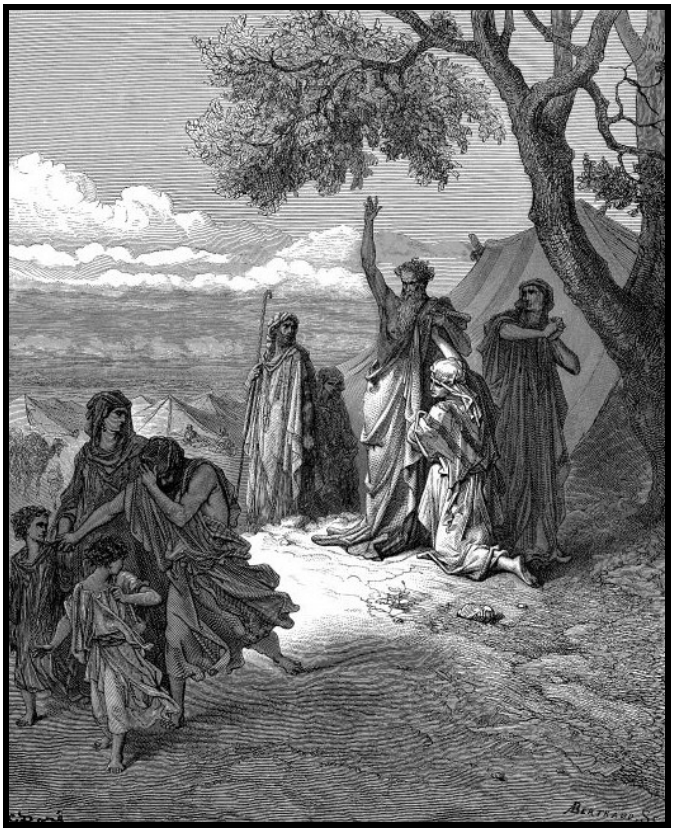
[*2] Lakói mezőgazdasággal foglalkoztak; ANÁB (szőlőhegy; domb; szőlők városa) (Bibliai nevek és fogalmak – Anáb)

különösen elvetemült Kánaánt és leszármazottait ostorozza Khám többi gyermeke is hasonló jellemmel bírt. Őket is szolgálatra szorították Sém majd pedig Jáfet utódai. Az evangélium áldásaiban különösen Jáfet utódai részesülnek. Az észak – dél viszony nem tisztán földrajzi fogalom, jóllehet nagyrészt ennek is megfelel. Leginkább azonban két gyökeresen azonos mégis ellentétes ideológiát takar. (Erről a későbbiekben részletesen lesz szó.) E kétpólusú világ végig vonul az emberi történelmen. A Biblia bizonyos birodalmakat csak érintőlegesen - mint pl. Görög birodalom -, másokat mélyebben tárgyal - mint pl. Asszírok, Babiloniak.

„Noé jövendölése nem a harag vagy a kegy önkényes megnyilvánulása volt. Nem határozta meg fiai jellemét és végzetét. Csupán arra mutatott rá, mi lesz egyénileg választott életvitelük és maguk kialakította jellemük gyümölcse. Ez a jövendölés kifejezte Isten szándékát velük és utódaikkal kapcsolatban, tekintettel jellemükre és életmódjukra. A gyermekek rendszerint a szüleik hajlamait, tulajdonságait öröklik, példájukat követik; tehát a szülők bűneit gyermekeik is folytatják nemzedékről nemzedékre. Így folytatódott, ismétlődött Khám rosszasága és tiszteletlensége utódaiban nemzedékeken át, átkot hozva rájuk.”[7]

Khám esete igazán elgondolkodtató lehet számunkra. Ez az ember még az özönvíz előtti világban született, pontosan ismerte az akkori világ fejlettségét, de romlottságát is. Noé fiaként tudott az Isten általi Teremtésről, az Édenkertről az első emberpárról Ádámról és Éváról, harmonikus életükről az Édenben, Sátánról és az ember tragédiájáról a bűnbeesésről és az Édenből való kiűzetésükről. Tudta Isten ítéletét, hogy az akkori világot özönvíz által fogja elpusztítani. Az özönvíz előtti világnak abban a korában született mintegy száz évvel az özönvíz előtt, amikorra a bűn elhatalmasodott. (1 Móz. 5,32; 6,10-12) Ismerte az akkori világ bálványimádását. (1 Móz. 6,5) Látta beteljesedni Isten ítéletét, az akkori világ pusztulását bűneik miatt. A bárka építése közben ő is megtapasztalhatta Isten kegyelmét és az akkori világ gyűlöletét, megvetését és gúnyolódását. Láthatta, hogy a fáradságos munka a bárka építésében nem volt hiábavaló. Isten csodáját amikor az állatok látszólag maguktól elindultak a bárka felé és bementek a bárkába, és amikor már mindenki Noé családjával együtt és az állatok is bent voltak, az Úr, bezárta a hatalmas ajtót utánuk. (1 Móz. 7,7-9; 13-16) Láthatatlanul angyalok segítettek Noénak. Khám családjával együtt több mint egy évet töltött a bárkán, úgyhogy volt ideje elgondolkozni a történteken. Látta, hogy a tömeg csúfolódásai és gúnyolódásai ellenére Isten ítélete beteljesedett. Hitetlenségük nem tartóztatta fel az ítéletet. Ő is ahhoz a kisebbséghez tartozott, amely megmaradt míg a nagy többség elveszett. Az özönvíznek személyes átélője volt, nem csak tudott róla. Olyan hatalmas tapasztalatban részesült ezáltal amely rajta kívül mindössze 7 embernek adatott meg. Az özönvíz előtti világban ment be a bárkába és az özönvíz utáni világban jött ki a bárkából. Tapasztalatból ismerte a korábbi világ és a későbbi világ közötti megdöbbentő változásokat. Egy új kezdet állt előttük, amelyben mindenki tisztán kezdhetett egy új világban. De Khám mégsem ezt választotta, pedig a körülményei kedveztek a jóra. Ő volt az, aki elsőként az özönvizet túlélt férfiak közül letért a helyes útról. Vajon mit kellett volna még Istennek érte tennie, hogy megmaradjon az igazságban? – ha ilyen hatalmas tapasztalatok sem érintették meg szívét annyira, hogy megmaradjon és megőrizze az igazságot, Isten ismeretét és rendelkezéseit? Éva és Ádám bűne után első fiúk Kain volt az, aki önző életével megmérgezte az özönvíz előtti világot, és Khám az özönvíz utáni világban az ő nyomdokaiba lépett, megmérgezve gonosz életével az özönvíz utáni világot. Ennek az embernek főszerep jutott az özönvíz utáni bálványimádás megteremtésében és meghonosításában! (A későbbiekben ezt még jobban látni fogjuk.)

Földrajzi eloszlás szerint az özönvíz után Khám leszármazottai letelepedtek Krétán, benépesítették Afrikát és Dél – Arábia egy részét. Sém leszármazottai Mezopotámiát, Arábiát és Kis – Ázsia egy részét vették birtokba, és talán még Elámtól keletre is terjeszkedhettek. Jáfet leszármazottai még hatalmasabb területeket hajtottak uralmuk alá. Ahogy ezt Jáfet nevének néhány jelentése is mutatja: *„Isten megnagyobbít, nagy kiterjedés; kitágulás”*. Jáfet utódai benépesítették Európát, az Ázsiai sztyeppéket, de eljutottak a legtávolabbi szigetekre is (1 Móz. 10,2-5). Sémtől, Khámtól és Jáfettől szaporodtak el a népek a földön az özönvíz után (1 Móz. 10,32).

Gustave Doré: Noé megátkozza Hámot (Free to Copy)

Az özönvíz utáni korai történelem

Noé utódai az özönvíz után kezdtek szaporodni. *„Ez pedig a Noé fiainak, Sémnek, Khámnak és Jáfetnek nemzetsége; és fiaik születének az özönvíz után.” 1 Móz. 10,1* Az első gyermekek még a bárka[*3] közelében születhettek. Sém harmadik fiáról megtudjuk például, hogy az

[*3] Noé bárkája a Szentírás szerint az Ararát földjének egyik hegyén feneklett meg, több ezer méteres magasságban. A bárka megfeneklése után még kb. 2,5 hónapig apadtak a vizek, és akkor meglátszottak a hegycsúcsok. *„Annyira, hogy megnyugovék a bárka a heted hónapban, annak a hónak tizenhetedik napján,* ***az Ararát hegyei közül egyen.*** *A vizek pedig mennek, és szállanak vala mind a tizedik hónapig:* ***első napján a tizedik hónak megtetszének a hegyeknek teteji.”*** *1 Móz. 8,4-5 (Károli 1910-es Biblia) (Ezen az egy napon az apadás következtében több hegycsúcs vált láthatóvá (legalább kettő) valószínűleg ebben (az Ararát) vagy a közeli régióban. A konkrét időpont kijelentése is azt erősíti, hogy ehhez a régióhoz és hegyeihez viszonyítsunk, amelyet a Szentírás meg is nevez.)* Az Ararát néhány helyen máshol is előfordul a Bibliában. Ararát földjébe menekült Szanhérib két fia Adramélek és Sarézer miután fegyverrel megölték apjukat (2 Kir. 19,36-37; Ésa. 37,37-38). Jeremiás könyvében pedig Ararátnak országa Babilon egyik elpusztítója (Jer. 51,27). A területet az asszírok

özönvíz után két évvel született. *„Sém száz esztendős korában nemzé Arpaksádot, két esztendővel az özönvíz után.” 1 Móz. 11,10* Sém első és második fia még korábban született.
Noé próféciája név szerint említi Khám legkisebb fiát, Kánaánt, Khám 4. gyermekét (1 Móz. 10,6) mikor Noé még földművelő volt és a bárka közelében sátorozott (1 Móz. 9,18;20-22;25). Amíg itt éltek Noé unokái nagyon valószínű, hogy ők is saját szemükkel láthatták az életmentő bárkát, amellyel szüleik megmenekültek és ebbe a világba érkeztek. Mivel Noé a legtekintélyesebb családfő és fiai is nyomatékosítani akarták a legjelentősebb átélt katasztrófát az özönvíz történetét. Ugyancsak leckét kaphattak arról Noétól és szüleiktől, hogy mindez miért történt, és milyen volt az ősvilág. Tanítást a jóról és a rosszról. Igazságról és gonoszságról. Istenről és jóságáról. Amely abban is megmutatkozott, hogy nagyapjukat és szüleiket megkímélte az özönvíz idején.

Urartunak nevezték. Ararát az ókori Urartut jelenti, ehhez tartozik a Zagrosz – hegység jelentős hányada és Kurdisztán nyugati része. Az idők során az Ararát megnevezés leszűkült, mert egyre többen azonosítottak különböző hegycsúcsokat Ararát megnevezéssel, ezért vita folyik arról, hogy hol feneklett meg a bárka. Asszír feljegyzések Kelet-Törökországba helyezik a bárka helyét. A Biblia szerint *„keleten” (1 Móz. 11,2)*, a keleti hegyekben feneklett meg a bárka. Az ókori szíriai hegyeket már *„kelet hegyei”* -nek nevezi a Szentírás. A hamis próféta Bálám mezopotámiai szülővárosa az Eufrátesz nyugati partján lévő Pétor *„kelet hegyei”* -nél volt. *„És elkezdé az ő példázó beszédét, és monda: Siriából hozatott engem Bálák, Moábnak királya **kelet hegyeiről**, mondván: Jöjj, átkozd meg nékem Jákóbot, és jöjj, szidalmazd meg Izráelt;” 4 Móz. 23,7 „Külde azért követeket Bálámhoz, a Beór fiához **Péthorba,** a mely vala a folyóvíz mellett, 4 Móz. 22,5* E. G. White szerint a bárka mielőtt megfeneklett az Araráton egy „öböl” -be került. *„Amikor a vizek apadni kezdtek, az Úr hatalma által megtartott bárkát **egy hegyektől körbezárt helyre vezette. Ezek a hegyek kis távolságra voltak egymástól** és ebben a nyugodt kikötőben uszkált a bárka, mostantól nem hányódott többé a végtelen óceánon.” (E. G. White: Pátriárkák és Próféták 94. o.)* A bárka lehetséges helyét leginkább a Kelet-Törökországban lévő Nagy Araráttal azonosítják. Amely egy kialudt vulkán 5165 méteres magassággal. Az Ararát egyben ennek a régiónak a legmagasabb hegye is (Vö. 1 Móz. 8,4-5).
Alexandriai Euthicus, Josephus Flavius és a Korán a Kurdisztánban lévő Judi Dag hegyét nevezi annak a hegynek, amelyen a bárka megfeneklett. *„Mondják, hogy Arméniában a Kordyaia hegyen még most is megvan némi maradványa annak a hajónak, és némelyek szurkot szednek belőle, hogy varázsszernek használják fenyegető bajok ellen.”* (*a káldeai Berosost idézi Josephus Flavius; J. F: A ZSIDÓK TÖRTÉNETE Európa Könyvkiadó Bp. 1980. 21. o.)* „Damaszkuszi Nikolaos kilencvenhatodik könyvében ezt írja: *„Arméniában Minyas fölött van egy hatalmas hegy, a neve Baris, amelyen a hagyomány szerint a nagy vízözön idején sokan menedéket találtak, és így valóban meg is menekültek. Egy ember akkor bárkába szállt, és a hegy csúcsán kötött ki, és állítólag sokáig megmaradtak ott a hajótest egyes részei. Talán az volt az az ember, akiről Mózes, a zsidók törvényhozója megemlékezett.” (J. F: A ZSIDÓK TÖRTÉNETE Európa Könyvkiadó Bp. 1980. 21. o.)*

A Nagy Ararát és a Kis Ararát hegyei kelet Törökországban (Fotó: SG)

Az Ararát hegy környéke nem csak földművelésre, hanem állattenyésztésre is kiválóan alkalmas. Mind a mai napig legeltetnek itt szarvasmarhákat, lovakat és birkákat is. (Fotók: SG)

A hegy felső részét általában felhők fedik el a kíváncsi szemek elől, ezek a felhők a jégsapka párolgásából keletkeznek. Ezt a részt még a legmelegebb nyári hónapokban is hó és jég borítja. (Fotók: SG)

de időnként a hegy „kitárulkozik” (Fotó: SG)

Az Ararát csúcsa messze a környező hegyek fölé magasodik (Fotó: SG)

A hatalmas tömegű hegy több mint 5000 méter magas csúcsával a régió legmagasabb hegye (Fotó: SG)

„Noé utódai egy ideig ott laktak a hegyek környékén, ahol a bárka megfeneklett. Amikor szaporodni kezdtek, a hitehagyás hamarosan viszályokhoz vezetett. Azok, akik el akarták felejteni Teremtőjüket és szabadulni akartak törvényének korlátozásaitól, állandóan bosszankodtak istenfélő társaik tanításain és példáján. Egy idő után elhatározták, hogy elkülönülnek Isten imádóitól. Ezért Sineár síkságára költöztek, az Eufrátesz folyó mellé. Vonzotta őket a táj szépsége, a föld termékenysége, és elhatározták, hogy ott telepednek le."[8] [*4] *„És amiképen nem méltatták az Istent arra, hogy ismeretökben megtartsák, azonképen oda adta őket az Isten méltatlan gondolkozásra, hogy illetlen dolgokat cselekedjenek;" Róm.1, 28*

[*4] Elsősorban Khám lehetett a vezetője azoknak, akik el akarták felejteni Istent. Gonosz jelleme már megmutatkozott atyjával szemben (1 Móz. 9,22). Sém és Jáfet tisztelte atyját és az isteni rendszabályokat is jobban becsülték (1 Móz. 9,23). Khámnak és családjának a helyzete a rájuk kimondott átok miatt kényelmetlenné vált a testvérei között, akik áldásban részesültek. Ennek következtében is elégedethetlenkedtek. Sineár földjén Khámnak népe előtt nem csak atyai mivolta miatt lehetett tekintélye, hanem amiatt is, hogy ő volt a vízözön egyik túlélője. A sumér királylista szerint az első uruki dinasztia Meszkiaggaser–rel (Mesz-ki-ag-ga-se-ir) kezdődött. (Ő volt az uruki dinasztia alapítója.) Erről a személyről a királylista összeállítói a leglényegesebb dolognak tartották megjegyezni, (és az utókor számára megőrizni) a következő szimbolikus formulát: *„Uti isten fia, a tengerbe alámerült, a hegyvidék felé kiemelkedett"*. Mindebből következtethető, hogy Meszkiaggaser személye az özönvíz egyik túlélőjét rejti. Legalábbis a szöveg értelmezéséből ennek a különösen fontos eseménynek a tapasztalata világlik ki. (különleges tengeri utazás + megmenekülés; kikötés az Ararát hegyén; a nem szokványos tengeri utazást az is mutatja, hogy az érintett személy nem is egy tengeri kikötőben fejezte be hajóútját - hanem eljutott a hegyvidékig (az Ararát hegységbe) *„a hegyvidék felé"* és ott *„kiemelkedett"* tehát kikötött. A Gilgames eposz özönvíztörténetében a Niszir hegyen. „A bárka a Niszir hegyen állapodott meg,…") Ehhez hozzájárul az is, hogy az özönvíz utáni legkorábbi időről és a dinasztia első személyéről van szó. Az özönvíz túlélőjeként csak Noé és 3 fia jöhet szóba. De mivel Noé, Sém és Jáfet istenfélő volt és nem költözött el Sineár földjére így már csak egy személy marad, akiről ez a tapasztalat elmondható a Szentírás szerint. Ez pedig Khám. Figyelembe véve az 1 Móz. 10,6 –ot 8-at és 10-et Sineár földjén Khám lakott. Meskiaggaser-t a szöveg a napisten (Utu) fiának nevezi, tapasztalatával tehát őt dicsőíti. *„Utu nem csak a Nap istene, hanem az igazságszolgáltatás és végrehajtás védnöke is. Ábrázolásain szarvas sisakot és valamilyen éles fegyvert visel." (Wikipedia – Utu) „A napisten, Utu vagy Samas az ég és föld bírájaként töltött be egyedi szerepkört. Az igazság isteneként különleges feladata volt a szegények védelme." (Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 220. o.)* Utu –nak (Samas) tulajdonították, hogy *„jóslatokat adott, amelyeket az emberiség irányítására és oltalmazására szánt. Nem keveredik nyers mitológiai helyzetekbe, a mítoszokban is mint bíró és tanácsadó tevékenykedik." (A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 247. o.)* Utu (Samas) olyan funkciókkal volt felruházva, amely szorosan összefügg az ősvilágot elárasztó özönvízzel. *„Samas, a fény hatalmas Őre, jóelőre közölte velem: „Ha majd búzaszem – esőt hullat a sötétedés fejedelme, szedd föl akkor gyorsan a horgonyt s menekülj messze a hajóval!" S amint Samas megjövendölte, egyszer búzaszem - eső hullott. Néztem az ítéletidőt, mely Surippak végét jelentette s láttára félelem fogott el. Házam népét köribém gyűjtve elvonultam a fedélzetről s Puzur amurri kapitányra bíztam a hajó vezetését…" (Részlet a vízözönről szóló Gilgames eposzból; Dr. Zakar András: A Sumér Hitvilág és a Biblia 66-67. o.)* Meszkiaggaser a sumér irodalmi szöveggyűjtemény szerint pap és uralkodó is volt Urukban. Az uruki É-anna *„menny háza"* templomban szolgálta bálványisteneit (Utut, Innanát (Istárt)). (Wikipedia - Mesh-ki-ang-gasher (angol)) „A régi időkben az apa volt a család uralkodója és papja, és tekintélye volt gyermekei előtt még akkor is, amikor azoknak már saját családjaik voltak, Útódai megtanulták, hogy úgy tekintsenek rá, mint a család fejére mind vallási, mind anyagi ügyeikben." (E. G. White: PP 138. o.) „A korai időkben a testvérek gyakran az apai házban éltek családjukkal együtt." (A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat 110. o.) „Az uralkodó volt az istenség képviselője, és kisebb-nagyobb mértékben ellenőrzése alatt tartotta a város főtemplomának anyagi forrásait. Ez a templom volt a város legnagyobb földbirtokosa és a leggazdagabb intézménye. Létezett ugyan virágzó magángazdaság is, de

„És lőn mikor kelet felől elindultak vala, Sineár földén egy síkságot találának és ott letelepedének.” 1 Móz. 11,2 (Magáról az utazásról a Biblia nem közöl részleteket, de lehet, hogy egyszerűen csak lehajóztak a *„mozgó úton”* a sebesen folyó Tigrisen. De akár

---

mivel a táblák legnagyobb része templomi levéltárakból került elő, erről kevesebb az információnk.” (Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 83. o.)
Khám istentelensége oda vezetett, hogy az özönvizet természeti jelenségek következményének tartották vagy egy felsőbb Lény/ek (egy vagy több bálványisten) haragjának. (Az akkád Gilgames eposz az özönvizet az *„istenek”* haragjának tulajdonítja. Az eposz szerint Enlil volt az *„aki a vízözönt elhatározta”*.) Noé megfelelője a sumér Ziuszudra eposzból ismert Ziuszudra (neve sumerul: hosszúnapú -vagy idejű- élet), akkád alakja Utnapistim, a Gilgames eposzból ismert. Mindkét babiloni eposz szerint a vízözön főhőse (Ziuszudra, Utnapistim) az özönvíz után Sineár földjén kívül lakott. Noé az *„igazság hirdetője” 2 Pét. 2,5* nem Sineár földjén élt. A Ziuszudra eposz szerint *„Dilmun földjén…ahol a nap kel.”* A Gilgames eposz szerint pedig Utnapistim a *„folyók torkolatánál”* lakó *„távoli”* ember volt. *„Legyen a lakhelye Ut-napistimnek a távolban, a folyók torkolatánál! Elragadott bennünket a messzeségbe, és a folyók torkolatánál adott nekünk lakhelyet.” (Enlil) (G. eposz 11. tábla; Dobrovits Aladár – Kákosy László: Egyiptomi és mezopotámiai regék és mondák Móra Ferenc Könykiadó 98.o.)* Részletek a Ziuszudra eposzból: *„Azután Ziuszudra, a király (Suruppakban) hatalmas (bárkát) épített…(Azután) a szelek összes viharai, mérhetetlenül erősek, egyszerre lecsaptak, és abban a pillanatban a vízözön elöntötte az összes áldozati helyeket. Azután hét nap és hét éjjel a vízözön elöntötte a földet, és a szelek vihara a nagy bárkát a magas vizeken dobálta…”* Amikor a vízözön véget ért, és Ziuszudra bárkájával a szárazföldre került, áldozatot mutatott be An és Enlil isteneknek. *„An és Enlil megkedvelték Ziuszudrát, és olyan életet adtak neki, mint az isteneknek: örök lelket leheltek belé, amilyen az istennek van. Azután Ziuszudra király, a növények nevének és az emberi magnak megőrzője elhatározta, hogy az élet országában, Dilmun földjén, azon a helyen fog lakni (örökké) ahol a nap kel.” (Zamarovsky Vojtech: kezdetben volt sumér 1966. 254. o.)* Khám elsőszülött fia Khús Sineár földjén élhetett, sokadik gyermeke volt Nimród a lázadó. NIMRÓD (fellázadni, lázadó, ellenálló; leopárdok legyőzője) (Bibliai nevek és fogalmak) A Sineár földjén élők meghamisították az eredeti igazságokat. Jó példája ennek a Gilgames eposz özönvíz története. Noét (Utnapistim – (Um-napistim (a Ziuszudra név asszír fordítása)) vagy Ūta-na’ištim (ú-ta-na-iš-tim) jelentése: *„Rálelt az életre”*) a vízözön túlélőjét egyenesen bálványimádóként tünteti fel az eposz. Noé (Utnapistim) az özönvíz után nem az Úrnak, az egyedüli igaz Istennek áldozik, hanem az isteneknek: *„Ekkor Utnapisti kiengedte a bárkából az élőlényeket a világ négy tája felé, és áldozatot mutatott be a hegyormon az isteneknek. Megérezték az istenek az áldozat illatát és jöttek rá, akár a legyek. Jött Istar is és felemelve drága ékszereit így szólt…” (részlet a Gilgames eposzból) (Vö. 1 Móz. 8,20-21)* A Gilgames eposznál korábbi Ziuszudra eposzban a vízözön *„hőse”*, Utunak ad hálát és őt dicsőíti szabadulásukért: *„Akkor kitört a vihar, egyszerre, mindenütt, A víz elborította a városokat, Hét nap és hét éjjel tombolt a vízözön. A hatalmas bárka hullámok hátán imbolygott. Ámde ekkor eljött Utu, aki a fényt adja a földnek s az égnek. És Ziusudra kinyitotta a bárka ablakait, És Utu, a hős, elárasztotta fénnyel a bárkát. Ziusudra leborult Utu előtt, S ökröt és juhot áldozott neki.” (Halász Zoltán: Ur városától Trójáig Móra Ferenc Könyvkiadó Bp. 1961. 46. o.)* (Megjegyzem, ha Noé valóban bálványimádó lett volna, ahogyan a mezopotámiai szövegek állítják akkor sehogy sem menekülhetett volna meg az özönvíztől. Ugyanis az éppen a bálványimádásuk miatt érte az akkori világ gonosz lakóit.) Egy másik akkád vers így szól a teremtésről és az emberi gonoszságról: *„Narru, az istenek királya, az ember ura teremtője, a fejedelmi Zulummaru, aki az agyagot kigyúrta, s Mámi királyasszony-anyánk, aki emberré formált bennünket, bizony, hízelkedés, képmutatás magját hintette szívünkbe. Hazugsággal és nem igazsággal töltöttek bennünket színültig. Ki ne dicsérné a gazdagokat jóságosnak nevezve őket? „Ez a király?” „Sokáig éljen!”, mondják és máris hívéül szegődnek. Becsapják, kirabolják, följelentik az igaz embert, meghurcolják, rágalmakat szórnak reá, elvesztésére szövetkeznek. Gonoszok véle gonoszkodván gonoszkodnak, védelmére kelni senkise mer, megsemmisítik tűzzel – vassal, erővel - hatalommal, mint a fényesen lobogó lángot, kioltják!” (Rákos Sándor: Gilgames – Agyagtáblák üzenete Szépirodalmi Könyvkiadó Bp. 1985. 255-256. o.)* – Így szól a keserű és lesújtó kép a korabeli világról!

szárazföldön, akár vízen tették meg vándorútjukat az akkor még számukra ismeretlen tájakon a folyó irányította, vezette őket úti céljuk eléréséhez. *„A folyók mozgó utak, amelyek célunkhoz vezetnek bennünket.”*[9] – mondja Pascal is.) Dél - Mezopotámiában *„A laza iszapos talaj rendkívül termékeny volt: i.e. 2200 körüli szöveg tanúsága szerint Sumerben nem volt ritka a nyolcvanszoros árpahozam.*[*5] *A mélyedésekben víziszárnyasok éltek tömegestűl, s a mocsarak között húzódó folyamágak a halászat számára nyújtottak gazdag zsákmányt. Sumér földje híján volt azonban olyan alapvető fontosságú nyersanyagoknak, mint a fémek, a terméskő és az építkezéshez, hajóépítéshez szükséges keményfa. Ezeket csak részben pótolta a korlátlan mennyiségben rendelkezésre álló agyag, amelyet építéshez, fazekassághoz, agyagtáblácskák készítéséhez használtak fel. A fém és építőfa beszerzése már korán szükségessé tette az északi és keleti hegyvidék lakóival folytatott kereskedelmet.”*[10] *„Mezopotámia – főleg az ország legdélebbre eső területe – csaknem teljesen híján van a kőnek és a fának. Ezeket az anyagokat a történelmi korok leghatalmasabb uralkodói később a szomszédos területekről hozatták be. Mezopotámiában nincs más építőanyag, mint az agyag és a nád, az viszont bőségesen megtalálható a mocsaras vidékeken. A nyerstégla tehát, amelyet csak néha, különleges felhasználás esetén égetnek ki kemencében, fő alkotóeleme a sok évezredes mezopotámiai építészetnek, és mivel a légköri hatások rontanak az állagán, állandó restaurálást és karbantartást igényelt. A tégla használatának tulajdonítják azt a tényt, hogy a modern látogatók és a turisták szemében a nagy mezopotámiai városok kevésbé tűnnek gazdagnak, mint az ókori görög, vagy a római városok, ahol a kő és az égetett tégla bőséges használata miatt az évszázadok pusztításának ellenálló szerkezetek maradtak fenn.”*[11]
Az özönvíz előtt Noé magokat is gyűjtött, hogy legyen eledele neki és családjának (1 Móz. 6,21). (Az özönvízről szóló indiai változat is említi, hogy Szatjavrata (Noé, indiai megfelelője) magokat gyűjtött. *„Tudd meg derék király, hogy mához egy hétre a Prajala [az átmenet két korszak között] éjszakája égszakadással árasztja el a Földet, és a víz a legmagasabb hegyeket is elborítja. Minden életnek el kell pusztulni a vízözönben. Ám te ne félj! Építs nagy bárkát, vidd be magaddal a hét ős Életfakasztót, minden állatfajtából egy – egy párt és minden növény magvát…Végre felderengett az új korszak hajnala, s a vízözön apadni kezdett, míg aztán egy napon a bárka fennakadt egy magas hegy tetején…”*[12]
Később, amikor Noé földművelő lett (1 Móz. 9,20) ezekből a magokból növényeket nevelt. A Sumer mitológia megemlékezik arról, hogy a gabona a hegyekből került Sumerba.

HOGYAN JÖTT A GABONA SUMERBE?

Midőn az emberek még füvet ettek,
mint a juh legeltek,

[*5] Amikor Izsák Kánaánban Gerárban a filiszteusok földjén lakott vetett és százszoros termést aratott Isten áldásával (1 Móz. 26,12). Később is a legjobb földek ismertetőjele a 100x-os terméshozam volt. (Magvető példázata: Márk. 4,8;20; Luk. 8,8). *„Némely pedig a jó földbe esék; és ád vala nevekedő és bővölködő gyümölcsöt, és némely hoz vala harmincz annyit, némely hatvan annyit, némely pedig száz annyit.” Márk. 4,8* Sineár földje nagy gazdagsága miatt: jó minőségű termőtalaja és bőséges vízi és madárvilága révén nagyon kedvezett a népszaporulatnak. (Ugyancsak ez volt a helyzet később a szintén bőtermő Kánaán földjén (5 Móz. 9,1) és Egyiptomban (1 Móz. 47,27)). *„A mezopotámiai gazdák nem trágyázták földjeiket, arra viszont van adatunk, hogy romba dőlt települések omladékával növelték a talaj termékenységét.” (A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 384. o.)* A Babilóniai talaj rendkívüli termékenységét még a jóval későbbi időkben is ámulattal dicsérték. Babilóniáról Sztrabón az i.e. I. század végén a következőt írta: *„Ez az ország annyi árpát termel, mint egyetlen más föld sem”.* (Világtörténet II. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 254. o.) az i.e. 2200 valószínűleg nem teljesen pontos adat, de a szöveg koraiságára utal

s hajdankor napján a Gabonát
An az ég mélyéből leküldte.
Enlil, mint a vadjuh, felment a hegységbe,
szemét felemelte.

Szeme lefelé nézett:
ott a tenger, a vízzel teli;
szeme felfelé nézett:
ott a hegység, ízes füvű, jó cédrusú.
Enlil az árpát egybegyűjtötte,
a hegységben halomba rakta;
az Ország bőségét egybegyűjtötte,
a tápláló gabonát a hegységben halomba rakta.
Majd s hegység bejáratát, mintegy kapuval, elzárta:
zárja eget, földet szilárdan elzár,
retesze [...]
[...]

Egy napon Nizazu
testvérének, Namadának, így mondja a szót:
„Rajta hát, menjünk fel a hegységbe,
a hegységbe, hol árpa, köles terem,
az ott fakadó folyóhoz, hol a földből édes víz tör fel:
hozzuk le onnan, a hegységből az árpát,
hozzuk le ide, az Országba a tápláló gabonát,
s az Országot, mely az árpát nem ismeri, az árpával ismertessük meg."
Nimada, ki féli Ant, így adja vissza szót:
„De hisz atyánk nem adott erre parancsot,
de hisz Enlil nem adott erre parancsot:
hogyan mehetnénk fel a hegységbe?,
hogyan hozhatnánk le onnan, a hegységből az árpát?,
hogyan hozhatnánk le ide, az Országba a tápláló gabonát?,
s az Országot, mely az árpát nem ismeri,
az árpával hogyan ismertethetnénk meg?
Rajta hát, menjünk Utu, az égben lakozó elé,
hozzá, kire hódolattal tekint mindenki,
akár ül, akár fekszik.
Ő, a vitéz, Ningal fia, kire hódolattal tekint mindenki,
akár ül, akár fekszik, Utu majd kitárja előttünk a hetven kaput..."[13]

A versben szereplő hely leírása nyilván azé a helyé lehet, ahol korábban Sineár földje előtt laktak Noé leszármazottai. (Enlil: Anu fia és Enki ikertestvére, a levegő és légkör ill. a vihar istenének tekintették. A sumérok az istenek királyának tartották. Fő temploma Nippurban volt.)[14]

Sineár földjén Noé Istentől eltávolodott utódai elhatározták, hogy várost és tornyot építenek önfelmagasztalásukra. Khám lehetett az, aki az özönvíz előtti bálványistenek tiszteletét meghonosította Sineár földjén (Ő élt egy darabig az özönvíz előtti világban is). Khám leszármazottai atyjuk romlottságát követve elől jártak a lázadásban, Babilonban. Babilon építői Isten határozott parancsa ellenére nem akartak elszéledni a földön (1 Móz. 9,1), hanem ezt mondták: *„Gyertek, építsünk magunknak várost és tornyot, amelynek teteje az égig érjen; és szerezzünk magunknak nevet, hogy el ne széledjünk az egész föld színén." 1Móz. 11,4*

(MBT ford.). „A bábeli emberek elhatározták, hogy olyan kormányzatot hoznak létre, amely független lesz Istentől. Egyesek közöttük félték az Urat, de megtévesztették őket az istentelenek állításai, és bevonták őket terveikbe. Az Úr ezekért a hűségesekért késleltette büntetését, és időt adott az embereknek valódi jellemük megmutatására. Eközben Isten fiai igyekeztek őket eltéríteni szándékuktól; de ők teljesen egyek voltak istenkísértő vállalkozásukban. Ha akadálytalanul végrehajthatták volna azt, erkölcsileg megrontották volna a még gyermekkorát élő világot. Szövetkezésük lázadásra épült, önfelmagasztalás céljából alapított birodalomra, amelyben nem volt helye Isten uralmának és tiszteletének. E szövetség fennmaradása esetén egy erős hatalom elűzte volna az igazságot a földről - békéjével, boldogságával és biztonságával együtt. Isten törvényét, amely "[...] szent és igaz és jó" (Róm 7:12), az emberek megpróbálták önző és kegyetlen szívük szándékának megfelelő törvényekkel helyettesíteni. Akik félték az Urat, hozzá kiáltottak, hogy lépjen közbe. "Az Úr pedig leszálla, hogy lássa a várost és a tornyot, melyet építenek vala az emberek fiai" (1Móz 11:5). A világ iránti irgalmában Isten meghiúsította a torony építőinek szándékát, és ledöntötte vakmerőségük emlékművét. Az irgalmas Isten összezavarta beszédüket, így szabva határt lázadó szándékuknak."[15] Az Istenfélők elsősorban Sém utódai közül valók lehettek. Akiről a Szentírás elismerően szól. Az elámiták Babilontól keletre már a korai időkben megtelepedtek, és közöttük lehettek Istenfélő emberek. Máskülönben az elámiták is bálványimádókká váltak. A Mezopotámia és Elám közötti kapcsolat egyoldalúságát A. Leo Oppenheim így jellemzi: *„Mezopotámia mindig az adó fél; nincs másképp Elám viszonylatában sem, amellyel pedig hosszú időn át bensőséges és közvetlen politikai összeköttetések álltak fenn: semmiféle érdemleges elámi hatást nem észlelhetünk Babilóniában."*[16] Tehát Elám vidéke is Mezopotámiai hatás alá került. Az Istenfélő emberek a Bábel tornyának építésének az idején komoly ellenszenvet válthattak ki a többségből, akik eltökéltek voltak abban, hogy mindenáron véghez vigyék gonosz terveiket. Az Istenfélők fegyvere az ima volt. Amivel az akkori világ gonoszsága ellen felvették a harcot. *„ …mert igen hasznos az igaznak buzgóságos könyörgése" Jakab 5,16*

Az 1 Móz. 10,2-4-ben Jáfetről és utódairól olvasunk. *„Ezektől ágaztak szét országaikba a szigetlakó népek, mindegyik a maga nyelve szerint, nemzetségekre és népekre tagolódva." 1Móz. 10,5 (MBT ford.)* A *„mindegyik a maga nyelve szerint"* már arra utal, hogy a bábeli zűrzavar miatti állapot következtében szóródtak szét. (A bábeli zűrzavar előtt csak egy nyelv volt. *„Az egész földnek egy nyelve és egyféle beszéde volt." 1Móz. 11,1)* (A sumér mitológia is megemlékezik egy korábbi *„aranykor"* -ról amikor még az egész földnek egy nyelve volt.)
Khámról és utódairól olvashatunk az 1 Móz. 10,6-18-ig. Khám elsőszülött fia Khús volt. Khús egyik fia volt Nimród. A hagyomány szerint *„vakmerő ember volt, és kezeinek ereje irtózatos"*[17] volt. A Szentírás szerint *„hatalmas vadász"* volt (1 Móz. 10,9). Nevének egyik jelentése: *„leopárdok legyőzője".*[18] (A leopárd másik neve a párduc.) Urukban az Anu templomban „A keleti sarokban a fal alapozásának legalsó sorában hagyott résben egy párduc és egy fiatal oroszlán csontvázára bukkantak. Ez valószínűleg az alapáldozatok egyik korai példája lehetett, amelyhez a későbbi korokban általában egy a templomot és építőjét megnevező ékírásos táblát is mellékeltek."[19]„A tell – uqairi késő Uruk-kori templom belső falait festmények díszítették. Némelyikük a szögmozaikokhoz hasonló mintákból álló geometrikus díszítés volt, mások azonban állatokat ábrázoltak. Volt közöttük egy olyan párducfajta is, amely még ma is megtalálható Irán hegyei között."[20] (Tell – Uqair Babilontól és Kistől északra található lelőhely) A törökországi Catal Hüyükben szintén „Leopárdokat ábrázoló dombormű"[21]- veket találtak. Catal Hüyükben „A VII. réteg egyik szentélyében feltárt párducpár egyik tagja. Az állatokat több esetben újra vakolták, és legalább hétszer újra is festették."[22] Ezek az állatok tehát a régi időkben is igen elterjedtek voltak.

„Az Urukban fellelt ún. Vadász sztélé a korszak az egyik legfontosabb alkotása, s egyben az első faragott dombormű is. A fekete bazaltkő darabon látható két jelenet ugyanazt az oroszlánnal küzdő férfit ábrázolja. A meztelen felsőtestű férfialak térdig érő szoknyát visel, amelyet a derekán vastag öv fog össze. A férfi haját egy pánt rögzíti a tarkóján. A vadászként megjelenített pap-király két különböző jelenetben szerepel, amelyeket azonban semmiféle hagyományos választóvonal nem különít el. A képen nem látható a föld felszínét jelző vonal, így az alakok mintha légüres térben lebegnének. A dombormű felső részén a király lándzsával döfi le az oroszlánt, az alsó képen íjját megfeszítve áll, s épp lőni készül a támadó vadállatra. A vadász – király vagy is a hős archetípusa később fontos szerepet kapott a mezopotámiai művészetben."[23] (Kép a szöveghez: Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 45. o. vagy https://www.livius.org/pictures/iraq/warka-uruk/uruk-relief-of-a-hunter-jamdat-nasr-period/).

Mezopotámiai hős egy oroszlánt tart a kezében (Musée du Louvre) (Fotó: SG)

A mezopotámiai művészetben nagyon elterjedt a 'Nagy Vadász' ábrázolása, aki fegyverrel vagy a nélkül, tulajdon kezével ejti el a hatalmas királyi ragadozó vadat. A Biblia szerint ez az első hős - Nagy Vadász – Nimród volt. Akinek később minden követője a nyomában akart járni. Nimród legendás vadásztettei révén híressé és közmondásossá lett. *„Ez hatalmas vadász*

vala az Úr elõtt, azért mondják: Hatalmas vadász az Úr elõtt, mint Nimród." 1 Móz. 10,9
Nimród hőstetteit az emberek nagy megbecsüléssel elismerték és terjesztették.

Mezopotámiai hős (Esnunna) (Musée du Louvre) (Fotó: SG)

Mezopotámiai hős oroszlánt győz le (Musée du Louvre) (Fotó: SG)

Küzdelemjelenet, óperzsa kor, szardonix pecséthenger
(Budapest, Szépművészeti Múzeum) (Fotó: SG)

Perszepoliszban „A százoszlopos csarnok kapuin kétféle téma jelent meg: a kelet – nyugati tengelyen az oroszlánt leterítő fejedelem, vagyis a hős király képe, míg az észak – déli tengelyen a király, aki egy leigázott népeket szimbolizáló, három vagy öt sor alattvaló által tartott baldachin alatt ül trónusán….A kelet – nyugati tengely átjáróiban mitológiai hőst jelenítettek meg, harcban az oroszlánnal vagy a sárkánnyal. Az ember természet fölötti uralmának motívuma – amelyet az oroszlánnal folytatott küzdelemben fejtettek ki világosan – végigvonult az egész mezopotámiai kultúrán, és a preklasszikus keleti világban Perszepolisz kapuin jelent meg utoljára.”[24]

Hérodotosz megemlít egy ősi szokást az etiópoknál mely szerint a királyi hatalom elnyeréséhez a fizikai erőt és nagyságot tartották döntő jelentőségűnek. *„Úgy beszélik, hogy ezek az etiópok…minden ember közül a legnagyobb termetűek és legszebbek. Azt is mondják, hogy egészen mások a szokásaik, mint a többi népnek. A királyi hatalomról például úgy döntenek, hogy azt választják meg királynak a polgárok közül, aki a legnagyobb termetű és persze a legnagyobb testi erejű is."*[25] Valószínű, hogy Nimród királlyá választásának esetében ezek a külső jegyek szintén közrejátszhattak azon túl, hogy Khústól Khám elsőszülött fiától származott. Nimród terjeszkedő politikát folytatott és városokat alapított, először Sineár földjén majd Asszíria területén (1 Móz. 10,8; 10-12; Mik. 5,6). A hagyomány szerint *„uralma lassankint valóságos egyeduralmi zsarnoksággá fajult. Mert bízott abban, hogy az embereket egy módon lehet elfordítani Istentől, ha minél inkább bíznak makacsul a maguk erejében."*[26] Az ő idejében épült az első Bábel tornya. Az 1 Móz. 10,13-14 megemlíti Khám másik fiát Micráimot és annak leszármazottait. Az 1 Móz. 10,15-18 pedig Khámnak 4. fiát Kánaánt és annak leszármazottait említi. A fiak felsorolása után az 1 Móz. 10,18-ban a következő megállapítással találkozunk: *„És azután elszéledének a Kananeusok nemzetségei."* – ez minden bizonnyal az 1 Móz. 11,8-9-ben megörökített bábeli zűrzavarra utal. *„És elszéleszté őket onnan az Úr az egész földnek színére; és megszűnének építeni a várost. Ezért nevezék annak nevét Bábelnek;*[*6] *mert ott zavará össze az Úr az egész föld nyelvét, és onnan széleszté*

[*6] „Bábel", a későbbi korokban is többször ezzel a névvel utal Babilonra a Szentírás, jelezve, hogy ugyanarról a városról van szó, amely kezdettől fogva a menny elleni lázadás színhelye volt az özönvíz után (Ésa. 39,1-3;6-7; Vö. Dán 1,2-7; 5,2-3; Ésa. 48,14; 20; Ezék. 12,13; 23,15;17). A bibliai leírás párhuzamai fellelhetőek a mezopotámiai térség hitvilágában is. Ur III. dinasztiájának korából származik egy 27 soros töredék, amely szerint az „aranykorban": *„Az egész világ, az egész emberiség egyhangúlag egy nyelven (beszélt) Enlillel..."* Egy Úr-Nammu király korából származó 3 x1,5 m sztélé pedig egy bizonyos zikkurattal (toronytemplommal) kapcsolatban megjegyzi: *„Ennek a toronynak a felállítása igen sértette az összes istent. Egy éjszaka mindent leromboltak, amit az emberek addig építettek, és megakadályozták a munka folytatását. Az emberek szétszéledtek mindenfelé, és idegen nyelveken beszéltek."* (ARCHER, 2001, 252. l.) (biblia.hu) *„Azokban a napokban nem volt kígyó, nem volt skorpió, nem volt hiéna, Nem volt oroszlán, nem volt vadkutya, sem farkas, Nem volt félelem, sem rémület, Az embernek nem volt ellenlábasa. Azokban a napokban Shubur (Kelet) földje, a bőség helye, az igazságos végzéseké, Dallamos nyelvű Sumér (Dél), a „fejedelemség rendeleteinek" nagy országa, Uri (Észak), az ország, melynek megvan mindene, ami szükséges, Martu (Nyugat) országa, biztonságban nyugovó, Az egész világegyetem, a nép egyetértésben, Enlilnek egy nyelven mondott dicséretet." (S. Kramer)* Egy indián elbeszélés szerint: *„Botan, a vándorló, és a Chiapanese indiánok ősatyja, aki az Özönvizet egy hajón túlélte, parancsot adott arra, hogy egy olyan ház építessék, ami a földtől a mennyig ért. De Isten elválasztotta egymástól az indiánok országait. Azon a területen, ahol a nagy ház épült kapta meg minden nép a maga nyelvét..." (Yucatan félszigeti indiánok mondája - Cserháti Mátyás, biológus Protestáns Teremtéskutató Kör PPT)* Az indián elbeszélésben nem Noéról, hanem az egyik özönvizet is túlélő fiáról van szó. Arról, amelyik legkorábban fordult el Istentől. A „vándorló" nyilván azt jelenti, hogy ez a személy Sineár földjére vándorolt, ahol kiemelten fontos szerepet töltött be a Bábel tornya építésénél. A Chiapanese indiánok tehát tulajdonképpen Khám-ot tartják ősatyjuknak. Magukról pedig azt tartják, hogy ők voltak az első emberei az „Új Világ" -nak. A nyelvek eredete komoly problémát okoz azoknak a tudósoknak, akik nem hisznek a bibliai elbeszélésnek és más evolúciós magyarázatokkal szeretnék helyettesíteni azt. *„Számos kísérletet is végeztek, hogy meghatározzák a nyelvek evolúciós eredetét, ami mind kudarcot vallott…Még a legkisebb komplex kultúrával rendelkező népeknek is igen bonyolult, összetett nyelvtannal, nagy szókinccsel rendelkező nyelve van, amelyik képes megnevezni és megbeszélni bármit, ami a beszélők által elfoglalt szférában történik…A legrégebbi nyelv, amelyet valamennyire rekonstruálni lehet, már modern, bonyolult, finomságokra érzékeny és evolúciós nézőpontból teljes." (Walt Brown: Kezdetben Reménység Alapítvány Bp. 2008. 60.o.) „Az ún. primitív nyelvek nem képesek rávilágítani a nyelvek eredetére, mivel többségük nyelvtan tekintetében jóval komplikáltabb, mint a civilizált népek beszélt*

el őket az Úr az egész földnek színére." (Korábban Babilon lakói nem akartak elszéledni.) Kánaán utódai miután elszéledtek Kánaánban telepedtek le: *„Vala pedig a Kananeusok határa, Czídonból Gérár felé menve Gázáig; Sodoma, Gomora, Ádmáh, és Czeboim felé menve Lésáig." 1 Móz. 10,19 (Ez volt a fő területük.)* Talán Arvad föníciai város nevének jelentései is a Babilonból való szétszóródásra utalnak. Arvad: *bolyongani, vándorlás; elszakítás.*[27] (A kánaániták nyugati határa a Földközi tenger, egyik keleti határuk pedig a Jordán folyó volt, melynek partján laktak még Józsué idejében is. A két határ közti terület Kánaán (Józs. 11,3; 4 Móz. 13,30). *„A Kananeushoz napkelet és napnyugat felé…" Józs. 11,3 „a tenger mellett, és a Jordán partján pedig Kananeus lakik." 4 Móz. 13,30* Józsué idejében a *„tenger mellett"* a Holt-tenger környékét jelenti.

A kananeus (kánaániták) szűkebb értelemben összefoglaló neve a Harkeusoknak, Szineusoknak, Arvadeusoknak, Cemáreusoknak és Hámáteusoknak (1 Móz. 10,17-18). Ők - egyféle nép – (5 Móz. 7,1) a Kánaánitákon belül. Kánaán az *„átok gyermeke"* (1 Móz. 9,24) kicsapongó életet élt. Több felesége volt, akiktől 11 fia született (1 Móz. 10,15-18). 7 féle nemzetség származott tőle (5 Móz. 7,1). Első 6 feleségétől egy – egy fiú, a 7. -től 5 fia született, ők lettek a már említett szűkebb értelemben vett Kananeusok.[*7] A Szineusok

---

nyelvei." (Walt Brown: Kezdetben Reménység Alapítvány Bp. 2008. 61.o.) Az özönvíz utáni föld benépesülése egy hosszabb folyamat volt. „A hopi indiánok legendái elbeszélik, hogy őseik hogyan jöttek Amerikába. *Egy gigantikus özönvíz után őseik sok családi méretű tutajon utazva sok éven át szigetről szigetre „ugráltak" észak és kelet felé, az amerikai kontinensek irányába. A meredek partvonal (a mai kontinentális lejtő) arra kényszerítette őket, hogy a partvonal mentén haladjanak, amíg ki nem tudtak kötni. Az emelkedő vizek később elborították a szigetek láncolatát…*Úgy tűnik, hogy ez a legenda a Csendes – óceánban lévő óceánközépi hátságról, mint kelet felé irányuló döntő útvonalról tanúskodik. Ez sok dolgot megmagyarázna, beleértve azt is, hogy a legkorábbi ismert telepesek a nyugati féltekén miért Közép- és Dél – Amerikában éltek." (Walt Brown: Kezdetben Reménység Alapítvány Bp. 2008. 275. o.) „A hopi indiánok - mítoszaik szerint - az amerikai földrész legrégebbi lakói. Ha mítoszaikat a tudomány nem is tekinti bizonyítéknak, azt nem vitatják, hogy az Egyesült Államok területén az ő falvaik a legrégebbi, folyamatosan lakott emberi települések." (Forrás: A hopi indiánok titokzatos kultúrája www.mommo.hu) A nemzetek kialakulásával kapcsolatban sokan úgy gondolják az 5Móz. 32,7-9 alapján, hogy az emberiség 70 nemzetségre oszlott a népvándorlás kezdetén. (Jáfet 14fia; Khám 30 fia és Sém 26 fia szerint; 1 Móz. 10. fej.) *„Emlékezzél meg az ős időkről; gondoljátok el annyi nemzedék éveit! Kérdezd meg atyádat és megjelenti néked, a te véneidet és megmondják néked! Mikor a Felséges örökséget osztott a népeknek; mikor szétválasztá az ember fiait: megszabta a népek határait, Izráel fiainak száma szerint, Mert az Úrnak része az ő népe, Jákób néki sorssal jutott öröksége." 5 Móz. 32,7-9* A zsidó hagyomány már régóta úgy értelmezi az „Izrael fiainak száma szerint" megállapítást, hogy az Jákób Egyiptomba költözött családjának számát jelenti. Ez 70 fő volt. *„Jákób egész házanépe, mely Égyiptomba ment vala, hetven lélek." 1 Móz. 46,27*

[*7] Kananeus városok a Földközi – tenger mellett vagy közelében Arvád (Arvadeusok), Cumur (Cemáreusok), Arqa (Harkeusok). Szíriában Hámát (Hámáteusok). Kananeus lakott Áser területén (Bír. 1,31-32) Zebulon területén (Bír. 1,30), Gézerben (Bír. 1,29; Józs. 16,10), Dórban, Taanakban, Jibleámban, Megiddóban, Béthseánban (Bír. 1,27), Czefátban (Hormában) (Bír. 1,17; 4 Móz. 21,3), Hebronban (Bír. 1,10), Debirben (Bír. 1,11), Bézekben (Bír. 1,5), Aradban (4 Móz. 21,1; 4 Móz. 33,40) Bétel és Ai között (1 Móz. 13,7) Sikemben (1 Móz. 34,30) hivveusok is laktak itt (1 Móz. 36,2). (A szövegből nem mindig derül ki, hogy szűkebb vagy tágabb értelemben van e szó a kananeusokról.) Hivveusok laktak Sikemben (1 Móz. 33,18; 34,2) a Hermon alatt Mispa földjén (Józs. 11,3), Gibeonban, Kefirában, Beéróthban, Kirjáth - Jeárimban (Józs. 11,19; Józs. 9,3;7;17), Libanontól Hámátig (Bír. 3,3). Jebuzeusok laktak Jeruzsálemben (Józs. 15,63; Józs. 15,8; Bír. 1,21; Bír. 19,10-11; 1 Krón. 11,4). Perizeusok laktak Bétel és Ai között (1 Móz. 13,7), Sikemben (1 Móz. 34,30), Bézekben (Bír. 1,4-5). A Perizeusok valószínűleg Szidon leszármazottai (1 Móz. 10,15), mivel a többi

nép azonosítható. (Az 5 Móz. 7,1 **hétféle** népet említ Kánaánban *„a **Khitteust**, a **Girgazeust,** az **Emoreust**, a **Kananeust,** a **Perizeust**, a **Khivveust,** és a **Jebuzeust**”*. Az 1 Krón. 1,13-16-ig pedig említi Kánaán 11 fiát ***„Czídont**, az ő elsőszülöttét és **Khétet**, És **Jebuzeust, Emoreust** és **Girgazeust. Khivveust, Harkeust** és **Szineust. Arvadeust, Czemareust** és **Hamatheust**.”* Az 1 Móz. 10,18-19 pedig elmondja, hogy Kánaán 11 fia elköltözött és letelepedett Kánaán fő területén a Földközi – tenger mellett. Szidon leszármazottai nem lehetnek a szűkebb értelemben vett Kananeusok között, mert ők egy külön csoport – egyféle – nép. A hétféle azt jelzi, hogy mindegyik fiú ugyanattól az apától, de más-más anyától való.) Tágabb értelemben természetesen a szidoniakat is a Biblia Kananeusnak tartja (Bír. 1,31-32), illetve Kánaán földjének eredeti lakosságát (Nehem. 9,24).
Hérodotosz szerint a föníciaiak a Vörös – tenger (ami itt a Perzsa – öblöt jelentheti) térségéből származnak. *„Ezek a phoinikiaiak a saját állításuk szerint régebben a Vörös-tenger mellett laktak, csak később vándoroltak be Szüriába és telepedtek le az ottani tengerparton.” „...ideköltöztek az úgynevezett Vörös – tenger mellől a mi tengerünkhöz,* s letelepedtek a máig általuk lakott földsávon, hamarosan hosszú tengeri utakra vállalkoztak.” *Földközi – tenger (Hérodotosz: A görög – perzsa háború Osiris Bp. 2000. 486/9. o.)* A Vörös – tenger alatt Hérodotosz az India, Arábia és Afrika közötti tengert, illetve a hozzá tartozó tengeröblöket érti. (Lásd. Hérodotosz: A görög – perzsa háború Osiris Bp. 2000. 833. o.) A köztudottan a Perzsa – öböl mellett élő perzsákról Hérodotosz ezt írja: „A perzsák a déli, úgynevezett Vörös – tengernél laknak.” Az Eufráteszről pedig ezt: „Ez a hatalmas mély és gyors folyó Arméniában ered, s a Vörös – tengerbe ömlik.” (Hérodotosz: A görög – perzsa háború Osiris Bp. 2000. 278/89. o.) Hérodotosz állítása összhangban van a Szentírással, ha a hámita népeket nézzük (Kánaán utódait). Hérodotosz tehát úgy tudta maguktól a föníciaiaktól, hogy keletről a Perzsa – öböl mellől kerültek a Földközi – tenger keleti partjaira. Állítását nem hagyhatjuk figyelmen kívül, mert tudósítása alapvetően egyezik a Szentírással. A földrajztudós Sztrabón szintén arról tudósít, hogy a föníciaiak a Perzsa-öböl mellől kerültek a Földközi – tengerhez. „Mikor a költő azt mondja: …meg Egyiptomot érve hajóval, S aithiopok, sídonok, eremboros – nép birodalmát, (Od. IV. 84.) D. itt kétség merül föl, mégpedig a sidoniakat illetőleg, hogy vajon a Perzsa-öbölben lakó népet kell-e érteni, akiknek a gyarmatosai a nálunk levő sidoniak, mint ahogy egyes ottani szigetlakókat tyrosiaknak és aradosiaknak mondanak, mert ezek gyarmatosainak mondják a nálunk levőket, vagy magukat a sidoniakat.” (Strabón: Geógraphika Gondolat 1977. 805. o.) „Ha tovább hajózunk, Tyros és Arados szigetét találjuk, amelyeken a phoinikiaiakhoz hasonló templomok vannak. Lakóik legalábbis azt állítják, hogy a hasonló nevű phoinikiai szigetek és városok az ő telepítéseik. Ezek a szigetek Terédóntól 10 napi hajóútra vannak, a torkolatnál levő, makai hegyfoktól azonban egy napi útra.” (Strabón: Geógraphika Gondolat 1977. 790. o.) Feltételezik, hogy a Perzsa öbölben lévő Bahrein szigetcsoport 2 szigetéről van szó. (Strabón: Geógraphika Gondolat 1977. 908. 56-os jegyzet) A föníciaiak vagy a babiloni tartózkodásuk idején vagy a Babilonból való szétszóródás révén kerülhettek ezekre a szigetekre. (Lásd Arvad (Arados) jelentéseit.) „Fönícia eredeti lakossága számos kutató szerint nem volt sémi nyelvű. Egyiptomi források tanúbizonysága szerint azonban már az i.e. III. évezredben sémi törzsek éltek itt…A jövevények hamar elkeveredtek az őslakossággal, mely asszimilálódott hozzájuk.” (VILÁGTÖRTÉNET I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 376-377.o.) Később Főnícia lakói az izraelitákkal is összekeveredtek (2 Krón. 2,13-14; 1 Kir. 11,1; 16,31). Ábrahám idejében az Írás szintén megjegyzi, hogy a kánaániták birtokolták Kánaánt. *„Majd átvonult Abrám az országon egészen a sikemi szenthelyig, Móré tölgyeséig. Akkor még kánaániak voltak ezen a földön.” (1Móz. 12,6 MBT ford.)* A hettiták laktak Kirját – Arbában (azaz Hebronban)* (1 Móz. 23,2-7), Bételben (Lúz) (Bír. 1,23;26; 1 Móz. 28,19), Beer-Seba környékén (1 Móz. 27,46;28,10; 1 Móz. 26,32-34). Emoreusok laktak Háczaczon-Thámárban (Engedi) (1 Móz. 14,7; 2 Krón. 20,2) Hebronban és környékén (1 Móz. 14,13; Józs. 10,3-5), Sikemben (1 Móz. 48,22; 1 Móz. 33,19), a Jordánon túl Józerban (4 Móz. 21,32), Gileádban (4 Móz. 32,39), Hesbonban, Edreiben, Astárótban (5 Móz. 1,4) Jármutban, Jeruzsálemben, Lákisban, Eglonban (Józs. 10,5) Dán területén (Bír. 1,34-35; Józs. 19,40;42), az Akrabbim hágójától felfelé (Bír. 1,36) (a hágó a Holt tenger alatt helyezkedik el). Az emoreusok „Ez az erős, hadakozást kedvelő nép eredetileg Kánaán déli részén lakott, de ahogy számuk megnövekedett, átlépték a Jordánt, háborút folytattak a moábiták ellen, földjük egy részét birtokba véve. Itt letelepedve korlátlan uraivá váltak az Arnon és a Jabbok folyása között elterülő vidéknek.” (E. G. White: Pátriárkák és próféták (első kiadás) Bibliaiskolák Közössége 468. o.)

Kánaán ivadékai voltak. Nevük jelentése: *mocsárlakók; az ingovány földjéről valók.*[28] Szin jelentése: *sár, szenny, mocsár, iszap, láp; iszapos, agyagos; az ingovány városa v. vidéke*[29] Ezek a jelentések utalhatnak arra, hogy a Szineusok Kánaán földjén milyen területen éltek, de utalhat korábbi hazájukra is Sineár földjén. (Sineár földje gyakran elárasztott áradmányos terület volt.) A Filiszteusok is a szétszóródás révén kerülhettek Kánaánba (1 Móz. 20,1-18; 21,22-34;26,1-29), majd a távolabbi helyekre Felső-Egyiptomba, Észak-Afrikába és valószínűleg Krétára is.[*8]

---

*korábbi nevén (eredetileg) a várost Kirját –Arbának (Arba városa, az óriás városa) nevezték (1 Móz. 23,2; Józs. 14,15) az óriás termetű Anák atyjáról Arbáról, aki a várost eredetileg alapíthatta és uralta (Józs. 15,13; 21,11). (Bibliai nevek és fogalmak Kirját – Arba) Majd Mamrénak is hívták (1 Móz. 13,18; 23,19; 23,2) (A Kirját – Arba név is használatban maradt. (1 Móz. 35,27; Józs. 14,13-15; 15,54) Káleb hódítása után Kirját – Arbát Hebronnak nevezték (Józs. 14,13-15; 15,13; Bír. 1,10), de eredeti nevén még később is emlegették (Józs. 20,7; Nehem. 11,25). (Lásd még E. G. White: Páriárkák és próféták 768. o.) A Biblia szerint Kirját Arba a Khét fiainak, a hettitáknak a birtokában volt. Ők voltak a város urai (1 Móz. 23,2-20) Ebből következtetően a városalapító Arba maga is hettita származású lehetett. Kánaán második fia volt Khét a hettiták ősatyja (1 Móz. 10,15) A 4 Móz. 13,23 szerint Kirját – Arba (ahogy itt Hebron értendő) 7 évvel korábban épült, mint az egyiptomi Coán (Avarisz). (Ennek a városnak az alapítását az egyiptológusok a X. egyiptomi dinasztia idejére teszik.) A hettiták Kis – Ázsiában Kr. e. 1650 körül az anatóliai fennsíkon megalapították a hettita birodalmat. A vasat már korán használták. A környező hegyekben nagyon sok volt a fa, a kő és az érc. „A jelek szerint i.e. 1600 táján bizonyos monopóliummal is rendelkeztek a vasgyártás terén." (C. W. Ceram: A hettiták regénye Gondolat Bp. 1964. 141. o.) „Később, az i.e. VI.-V. század táján görög névvel Kappadokiának kezdték nevezni ezt az országot." Itt az ország legrégebbi lakossága *hatti*-nak nevezte magát. (protohatti) „Hatti országa a fémek (különösen az ezüst) kitermelésének a fontos központja volt, amellett nagy hírnevet szerzett állati termékeivel is (elsősorban a gyapjúval)." „A hettita szövegek *Labarnas* kormányzásával kezdik az ország történetét." „Legfontosabb városaik Nesa, Kussar és Zalpa voltak." Először Nesa volt a főváros majd később Hattusas lett. Kussar vezére „Anittas lerombolta Hattusas városát, a protohatti törzsek támaszpontját, majd leigázta Nesát, s azt tette meg székvárosának…Mursilis Hattusasba tette át székhelyét a protohatti törzsek ősi központjába, melyet még Anittas romboltatott le." „A hettita előkelők tetemes vagyonokat harácsoltak össze a sikeres hódító hadjáratok idején." „A hettita birodalom egész fennállása alatt az embervadászat volt a háború legfőbb indítéka. Az ellenségen aratott győzelmet nyomban az embervadászat követte." (Világtörténet I. Kossuth Könyvkiadó 1962. 359-363. o.) A hettita hadsereg a Biblia szerint is félelmet keltő volt (2 Kir. 7,6- 7).

[*8] A Szentírásból láthattuk, hogy Khám legidősebb fiának Khúsnak és legkisebb fiának, Kánaánnak utódai éltek Babilóniában. Nyilvánvaló, hogy Khám másik két fiának Micráimnak és Putnak leszármazottai is éltek Sineár földjén. A filiszteusok Micráim leszármazottai (1 Móz. 10,14). A filiszteusok fő bálványistene Dágon (Dagan) a „tenger védelmezője" volt (1 Sám. 5,1-5; Bír. 16,23), de tisztelték Astarot-ot is Béth-Seán-ban (1 Sám. 31,8-10). Dágon nevének jelentése: *hal* (Bibliai nevek és fogalmak – Dágón) Nem tudni, hogy a filiszteusok már Babilóniában tisztelték e Dágont de a kultusz mezopotámiai eredetű. Dágont tisztelték Babilóniában, Asszíriában, Szíriában, Kappadókiában, a Földközi tenger mentén (Ugaritban) és Kánaánban. Halfarkú tengeristen látható egy i.e. V. századi etruszk tálon is, mely a tengeristen legyőzését és az ezt követő szűzek kultikus örömtáncát ábrázolja. (A tálat lásd a következő könyvben: Kenedíné Szántó Lívia: Az etruszkok nyomában Corvina Kiadó 1977. 37. o.) Dágont kapcsolatba hozták a termékenységgel is. „Dágón a gabona és a termékenység istene, akinek Kánaánban és Mezopotámiában hódoltak. Nem egy akkád mezopotámiai király, közöttük hammurápi és II. Assur-nászir-apli is Dágón leszármazottjának tüntette föl magát." (Rachel Storm: Keleti mitológiák enciklopédiája Glória Kiadó 2000. 28. o.) Dágon vagy Dagan „Szíria és Mari város környékének istene, az utóbbiaknál a panteon élén áll…Alsó Mezopotámiában terjedt el." (Larousse: Mitológiai enciklopédia Saxum 456. o.) „A Palesztina északi és déli részén talált erődített városok kora bronzkori II. periódusra tehetők, mely a Petrie által két abüdoszi királysírban (Den és Szemerhet sírjában) feltárt bizonyíték tanúsága szerint időben egybeesik

az egyiptomi I. dinasztiával. Petri olyan cserépdarabokat talált, melyek egy külföldről származó, festett motívumokkal díszített, ún. „égei áru" maradványai. Ez a a kerámiatípus az „abüdoszi áru", és ma már tudjuk, hogy a dél – palesztinai kora bronzkori II. kulturából ered." – mondja Kathryn A. Bard. (Ian Shaw: Az ókori Egyiptom története Gold Book 93. o.) Ezek a leletek lehet, hogy kapcsolatba hozhatóak a filiszteusokkal, akik a Biblia szerint dél – palesztinában is éltek, és jellegzetes égei típusú kerámiával rendelkeztek. Különböző általános jellegű hasonlóságokat is megfigyeltek a Palesztinában használt kerámia és a legkorábbi bronzkori krétai agyagedények között. S. Hood hivatkozik Weinberg, Ehrich két könyvére. „Palesztinai vonások Kréta kerámiájában a bronzkor kezdetén: Weinberg, Ehrich következő két könyvében: Relative Chronologies (Relatív időrendek), 1954, 95. old. és Chronologies (Időrendek), 1965, 307. old." (Lásd Sinclair Hood: A Minószi Kréta Gondolat Bp. 1983. 39. o./ 181. o. (13-as rész)) „Knósszoszban szarvasmarha csontokat találtak birka- és kecskecsontok közé keveredve a legkorábbi neolitikus rétegekben. Lehetséges, hogy az első telepesek magukkal hozták a szigetre szarvasmarháikat. Arra ugyanis nincs bizonyíték, hogy Krétán valaha is élt volna vadon szarvasmarha. A krétai szarvasmarha a nagy termetű, hosszú szarvú *Bos primigenius* leszármazottja. Ezt az állatot valószínűleg inkább tejéért tartották, mint húsáért; viszont kétségtelen, hogy igavonó és teherhordó állatként is szolgált, bőrére pedig a vadászatnál és a háborúban használt nagy pajzsok készítéséhez volt szükség." (Sinclair Hood: A Minószi Kréta Gondolat Bp. 1983. 102. o.) Mivel az állattartás eredete a Közel – Keletről származik ezért nyilvánvaló, hogy Kréta legősibb telepesei Keletről vándoroltak be Krétára. „Szarvasmarhákról: C. Keller a Tülisszoszban talált állatcsontokról írva (AE 1912, 231-232. old.) két fajtát különböztet itt meg i. e. 1500 táján, a késő minószi kor elején; az egyik a Bos primigenius leszármazottja hosszú szarvakkal, a másik rövid szarvú, és rokona a svájci tavakra épített cölöpfalvak szarvasmarháinak, amelyeket szintén tanulmányozott. Kétséges azonban, hogy ez a második fajta Krétán is megvolt." (Sinclair Hood: A Minószi Kréta Gondolat Bp. 1983. 185. o. (14-es rész)) Tülisszosz nyugatra feküdt Knósszosztól. Kréta gazdag szőlőtermő vidék is volt. „Akár a régi egyiptomiak, alighanem a krétaiak is termeszthettek sötét és világos szőlőfajtákat, hogy vörös és fehér boruk legyen. Régi idők utazói sokat dicsérték a krétai vörös bort…" (Sinclair Hood: A Minószi Kréta Gondolat Bp. 1983. 100. o.) Az özönvíz után Noé volt az első, aki szőlőt ültetett az Ararát közelében. A nemes szőlő innét Keletről terjedt el az egész világra. (Érdekes, hogy a tudósok is ezt a térséget Törökország délkeleti részét jelölik meg a szőlőtermesztés őshazájaként. Lásd; Anatóliából származik a bor - multkor.hu 2012. nov. 28.; Egy örmény barlangban pedig az ez idáig legrégibbnek tartott szőlőprést találták meg. A leletet, a kutatók ősibbnek tartják, mint az eddig legkorábbinak számító egyiptomi I. Skorpió király sírjában talált borkészítő eszközöket. (Lásd; A világ legrégibb szőlőprését tárták fel egy örmény barlangban 2011. január 11. MTI/AP/Reuters) A szőlőtermesztést Noé fiai Sém, Khám és Jáfet és unokáik ismerték. Leszármazottaiknak pedig továbbadták. Ezek pedig meghonosították ott ahová mentek. „Bizonyos, hogy ezek az első neolitikus gazdálkodók bevándorlók voltak, a tengerentúlról érkeztek Krétára, magukkal hozták háziállataikat, és saját növényeiket termesztették. A bronzkor kezdetére valószínűleg szétszóródtak egész Krétán, még délnyugatra, az eldugott Gaudosz szigetre is eljutottak." (Sinclair Hood: A Minószi Kréta Gondolat Bp. 1983. 25. o.) „Az első knósszoszi telepesek fából épült kunyhókban éltek. Ezek a kunyhók nem hagytak semmi nyomot, csak a cölöpök számára földbe ásott lyukakét. A kilencedik rétegben azonban – ahol először mutatható ki kerámia – a házak falát vályogból vagy agyagtéglából emelték. Sőt a kilencedik rétegben a házépítéshez használt téglák egynémelyikét valószínűleg szándékosan kiégették, hogy megszilárdítsák. Knósszoszban a későbbi neolitikus rétegekben – és a bronzkorban Kréta-szerte másutt is – a házépítéshez használt téglákat egyszerűen megszárították a napon, és sohasem égették ki szándékosan. Ezek a neolitikus telepesek azonban – akár a tizedik réteg bevándorlóitól származtak, akár új csoport tagjai voltak, akik a kilencedik réteg elején bevezették a kerámia használatát – nyilván magukkal hozták a kiégetéssel tartóssá tett téglák készítésének ismeretét, és új otthonukban lassanként elfelejtették." (Sinclair Hood: A Minószi Kréta Gondolat Bp. 1983. 27-28. o.) (A tízedik réteg a legkorábbi réteg Krétán ebben viszont még nem találtak kerámiákat; Lásd Sinclair Hood: A Minószi Kréta Gondolat Bp. 1983. 26-27. o.) A téglaégetés eredete Sineár földjére vezethető vissza. Bábel építői rendelkeztek ezzel a tudománnyal. *„És mondának egymásnak: Jertek, vessünk téglát és égessük ki jól;" 1 Móz. 11,3 »Gyertek, vessünk téglát, és égessük ki tűzben!« Ter. 11,3 (Káldi Neovulgáta)* „Azonkívül a legkorábbi

A Szentírás szerint Babilon városának építése a legkorábbi és a legjelentősebb vállalkozás volt Sineár földjén (1 Móz. 11,2-4).[*9] Ezt mutatja az is, hogy a hitetlen építőkben még elevenen élt az özönvíztől való félelem. A hagyomány szerint Nimród: *„Azt mondta, hogy bosszút akar állni Istenen, ha még egyszer vízözönnel sújtja a földet: tornyot akar építeni, mégpedig olyan magasat, hogy a hullámok nem boríthatják el. Így bosszút fog állni elődeik pusztulásáért is. A nép helyeselte Nemród szándékait, mert szolgaságnak tartotta tovább is engedelmeskedni Istennek. És így hozzá láttak a torony építéséhez…”*[30] *„Sineár földjének lakói nem hittek Isten ígéretében, hogy többé nem pusztítja el a földet özönvíz által. Sokan tagadták Isten létezését, az özönvizet pedig természeti jelenségek következményeinek tartották. Mások hittek ugyan egy felsőbb Lényben, aki elpusztította az özönvíz előtti világot; azonban Kainhoz hasonlóan zúgolódtak, fellázadtak ellene. A torony építésének egyik oka az volt, hogy biztonságot nyújtson az esetleges újabb özönvíz esetén. Azzal, hogy a tornyot magasabbra építik, mint ameddig az özönvíz emelkedett, úgy gondolták, hogy elháríthatnak minden veszélyt. És ha képesek lesznek a felhőrétegekig feljutni, akkor remélték, hogy még az özönvíz okait is kikutathatják. Az egész vállalkozás arra szolgált, hogy még tovább fokozza tervezőinek büszkeségét, és hogy elvonja a következő nemzedékek lelkét Istentől és bálványimádásba vezesse őket.”*[31] *„Zsidó legendák szólnak a toronyépítők istentelenségéről és embertelenségéről. Ha a toronyépítés közben egy ember leesett és meghalt, senki sem törődött vele, de ha egy tégla esett le és darabokra tört, szomorkodtak, sőt sírtak is (Midrás Hággádól I,184.; [l. Scheiber, Keleti hagyományok a nyelvek keletkezéséről. Tanulmányok Blau Lajos emlékére 256.]).”*[32] Az emberek többsége egységben egy akaraton volt a menny elleni lázadásban. *„És monda az Úr: Ímé e nép egy…” 1 Móz. 11,6* (Az egységben erő van.) *„Eldöntötték, hogy várost építenek, a városban pedig egy olyan magas tornyot, ami az egész világot csodálattal tölti majd el. Ezeknek a vállalkozásoknak az volt a célja, hogy megakadályozzák az emberek szétszóródását a távolabbi területekre. Isten úgy rendelkezett, hogy az emberek széledjenek szét a földön, népesítsék be, és hajtsák uralmuk alá; de Bábel építői elhatározták, hogy egy közösségben maradnak és ha lehet, az egész világra kiterjedő birodalmat alapítanak. Városuk így az egyetemes birodalom fővárosává válik; dicsősége felkelti a világ csodálatát és hódolatát, és az alapítókat híressé teszi. Álljon ott a nagyszerű torony, mely az egekig ér, építői hatalmának és bölcsességének emlékműveként, nagyságukat hirdetve az idők végezetéig.”*[33] *„Az önző akarat sohasem nyer kielégülést, hiába lenne képes mindenre, amit akar; de mihelyt lemond róla, azonnal kielégülést talál az ember. Nélküle nem lehetünk elégedetlenek; általa nem elégülhetünk ki.”*[34] *„Bábel építői helyet adtak az Isten elleni zúgolódás lelkületének. Ahelyett, hogy hálásan emlékeztek volna vissza Ádám iránt tanúsított kegyelmére, Noéval kötött szövetségére, szigorát panaszolták, hogy az első*

---

neolitikus kerámia már megjelenésekor, a kilencedik rétegben is olyan fejlett típusú, mintha régi hagyományok folytatója volna. Egy nap talán majd sikerül valamely közel-keleti területen meggyőző analógiát találni Kréta legkorábbi neolitikus kerámiájának, és kimutatható lesz készítőinek eredete. Ma azonban csak annyit mondhatunk, hogy a krétai neolitikum lakói tengeren érkeztek, valószínűleg Keletről, talán a Krétához közel fekvő Nyugat – Anatóliából, esetleg Kilikia part menti sík vidékéről, vagy éppen a szíriai-palesztinai partokról.” (Sinclair Hood: A Minószi Kréta Gondolat Bp. 1983. 32. o.) „Ezek a vízijárművek elbírták gabonájukat, háziasított juhaikat, kecskéiket, szarvasmarháikat és disznóikat. Az első adatunk valóságos hajóról kora bronzkori: Naxoszról dereglyék ólommodelljei, a krétai Mokhloszból és Palaikasztróból pedig agyagmodellek kerültek elő. I. e. 2000-re keltezhető krétai pecsétlők parányi, hajót ábrázoló vésetein árbocot és kötélzetet lehet kivenni, vagyis vitorláshajóról van szó.” (Peter Warren: Az égei civilizáció Helikon Kiadó 58.o.)

[*9] Babilon „neve utal ősiségére, ugyanis eredeti névformája, Babila, a legkorábban Mezopotámiába települt nép nyelvéből ered.” (Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 41. o.)

emberpárt kiűzte, az Édenből és hogy özönvízzel árasztotta el a földet. De miközben Isten ellen zúgolódtak, hogy önkényes és szigorú, elfogadták a legkegyetlenebb zsarnok uralmát maguk felett."[35] *(Sátán)*
*„A katasztrófális árvíznek a mezopotámiai hagyományban (Gilgames – eposz) fennmaradt leírása több érintkező pontot mutat a világ pusztulásának és Noé megmeneküléséne*k a Biblia által elénk tárt történetével. De míg az asszír – babilóniai elbeszélésben a vízözön az istenek önkényére vezethető vissza, addig a bibliai történet kifejezetten etikai tendenciájú (a bűn vonja maga után a büntetést)."*[36] *(Régészeti lelet szintén mutatja, hogy az özönvíz utáni korai emberek tisztában voltak az Édenkert létezésével és a hozzájuk kapcsolódó eseményekkel. A Megkísértés – henger néven ismert babiloni pecséthengert ma a londoni British Múzeumban látható. A pecséthengert lásd az 'Éden kertje' című anyagban. Jézus Krisztus valós helyként említette az Éden kertet (Paradicsom) (Luk. 23,43; Jel. 2,7)) „A vízözönről szóló történet a fennmaradt több mint 250 szöveg tanúsága szerint az egész világon elterjedt. A legismertebb változatok az Ószövetségből és a Gilgames – eposzból származnak. A görög mitológia Zeusz főistennek az ember romlottsága feletti rosszkedvével magyarázza a vízözönt. A maják „Popol Vuh"-jában (=„A Gyékényen Ülő Bölcsek Könyve" vagy a „Tanács Könyve") a vízözönnek az az oka, hogy az első emberek képtelenek voltak tisztelni az isteneket."*[37] Ningirsu bálványistent pl. embertestű, istenfejű óriástermetű szárnyas lénynek gondolták akinek tekintélyt kölcsönzött hogy, *„derekától a »vízözön« volt, jobbján és balján oroszlán lapult." (ÓKTC 106-107. o.)* A város építését nem sokkal (néhány évtizeddel) az özönvíz után kezdhették meg. Erről árulkodik az 1 Móz. 11,6 is, amely elmondja, hogy az építők *„munkájának ez a kezdete" (első munkája; eleje)* és semmi sem gátolja őket annak kivitelezésében. Babilon városának építői így buzdították egymást a városuk építésére: *„Jertek, vessünk téglát és égessük ki jól; és lőn nékik a tégla kő gyanánt, a szurok pedig ragasztó gyanánt. És mondának: Jertek, építsünk magunknak várost és tornyot, melynek teteje az eget érje, és szerezzünk magunknak nevet, hogy el ne széledjünk az egész földnek színén." 1 Móz. 11,3-4 „Jertek, építsünk magunknak várost és tornyot"* – mondták a munkások. Ezek a szavak félreérthetetlenül arra utalnak, hogy eddig nem volt saját városuk és tornyuk. (Babilóniában sok földszurok is képződik, amelyről Eratosthenés a következőképpen ír: „A folyékony, amelyet naphtának neveznek, Susisban képződik, a száraz pedig, amely megkeményedhetik, Babilóniában; ennek a forrása az Eufratés közelében van, s mikor az utóbbi a hóolvadás következtében kiárad, ez is megárad és a folyóba ömlik, itt azután nagy darabokba áll össze, s ezek felhasználhatók az égetett téglából készülő ház építésénél." Mások szerint a folyékony is Babilóniában képződik."[38]) A városok közül Babilon építését kezdték meg legelőször, de nyomban más városok építésébe is belefogtak (1 Móz. 10,10). Ezekben a városokban is jórészt a babiloni minta szerint építkezhettek (tornyok, kultuszhelyek). A lázadó Nimród vezetése alatt Babilonon kívül más városok is részt vettek a menny elleni lázadásban. *„Szövetségük lázadáson alapult, önmaguk felmagasztalására alapítottak királyságokat, amelyekben Istent sem kormányzás, sem tisztelet nem illette."*[39] Az összeesküvés központi helye viszont Babilon városa volt. Így amikor gonoszságuk elérte Isten türelmének a határát, az Úr szétszórta onnan az ellene lázadókat, akik főleg Sineár földjéről valók voltak. *„És elszéleszté őket onnan az Úr az egész földnek színére;… és onnan széleszté el őket az Úr az egész földnek színére." 1 Móz. 11,8-9 „Hatalmas dolgot cselekedék karjának ereje által, elszéleszté az ő szívök gondolatában felfuvalkodottakat." Luk. 1,51* Ez az esemény Nimród a *„lázadó"* számára is hatalmas csalódás és óriási kudarc lehetett. A gőgös uralkodó súlyos vereséget szenvedett - becsvágyó tervei, szándékai befulladtak. Habár még nem építette be teljesen dél – Mezopotámiát dicsőségére városokkal a súlyos kudarc arra késztethette, hogy új építési területet keressen máshol magának – minél távolabb annak a kudarcnak a helyszínétől, ahol nagyratörő tervei ilyen szégyenletes módon meghiúsultak!

Nimród birodalmához nem csak babilóniai, hanem asszír városok is tartoztak (1 Móz. 10,8;10-12; Mik. 5,6). Ninivét *„A Bábel tornyánál történt szétszóródás után nemsokkal, a Tigris folyó termékeny partján alapították. Gazdagon virágzott századokon át…”*[40] Nimród Sineár földjéről ment a bábeli nyelvzavar (egy újabb töréspont) után Asszíriába, ahol városokat épített. *„E földről ment aztán Assiriába, és építé Ninivét,*[*10] *Rekhoboth városát, és Kaláht.” 1 Móz. 10,11 (A Mezopotámiában maradt kusita Nimród a Szentírás szerint egyike volt azoknak az ősatyáknak, akiktől az emberiség az özönvíz után származott (1 Móz. 10,8;32). Tehát egy kusita leszármazási ág közvetlenül Mezopotámiából indult és hozzájárult ahhoz, hogy benépesüljön a föld.)*[*11] **A Szentírás nem véletlenül jegyzi meg Nimród**

[*10] kb. Kr. e. 2142 –ben vagy valamivel később; Ninivében a régészek alulról számozták a rétegeket a IV. szintből jellegzetes festetlen Uruk – edény került elő. A III. réteg is főként Uruk anyagot tartalmazott. A két következő rétegben Halaf, majd Számarra festett kerámiát találtak. A legalsó szinten (amelyet egyben a legrégibbnek is tartanak és Ninive I. –nek neveztek el) olyan cserepek kerültek elő, amelyet az úgynevezett Haszúna-i anyaggal hoznak kapcsolatba. (David Oates/ Joan Oates: A civilizáció hajnala Helikon Kiadó Bp. 1983. 52. o.) A legkorábbinak tartott rétegekben megjelenő haszúnai, számarrai és halafi anyag azt mutatja, hogy az ezekhez tartozó települések részben vagy egészben egyidejűleg léteztek Ninivével, nem az i. e. 6. évezredben, hanem az i. e. 3. évezred végén. Ahogy Ninive alapítási korának meghatározása a bibliai kronológiából következik is. Kézenfekvő, hogy a Ninivéhez közelebb fekvő települések, mint Haszúna, Számarra vagy Halaf korábban kerültek kapcsolatba a várossal, mint a Ninivétől legtávolabbra eső Uruk. Ugyancsak egy időben létezett Ninivével a hozzá közeli Arpacsíje, amelyet a régészek kézműves településként tartanak számon. „Arpacsíje valószínűleg kézműves település volt, amely majdnem bizonyosan a közeli jelentősebb Halaf – kori települést, a Tigris legfontosabb északi átkelőjénél létesített Qújundzsíqot (Ninive) látta el edényekkel.” (David Oates/ Joan Oates: A civilizáció hajnala Helikon Kiadó Bp. 1983. 44. o.) Ezek a települések tehát már mind az özönvíz után keletkeztek és nem korábban. A Ninivebelieket dél – mezopotámiával hozzák kapcsolatba: „A Tigris egy fontos gázlója közelében fekvő és jellegzetesen déli, késő Uruk-kerámiát előállító Ninive valószínűleg déli kolónia lehetett.” (Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 66. o.)
REHÓBOT (-IR) (a város tág terei v. széles útjai). Ninive elővárosa (1Móz 10,11). (Bibliai nevek és fogalmak – virtuális) A Számarrai és a Hacilariban talált kerámiák a régészek szerint azt mutatják, hogy mindkét helyen bálványidás folyt: „A sajátos stilizált emberi formák, arra a feltételezésre vezették a régészeket, hogy ezeket a kerámiákat rituális célokra, valószínűleg bálványként használták. A hacari edényeket minden bizonnyal a helyi istenek kultuszában alkalmazták, és mivel a sírok belsejében találtak rájuk, feltételezhetően az volt a szerepük, hogy védelmet nyújtsanak az elhunytnak a túlvilágon.” (Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 23. o.)

[*11] Hérodotosz művében említ „Ázsiában lakó etiópok”-at. Ezeket megkülönbözteti az Egyiptom szomszédságában lakó afrikai (lübiai) társaiktól. Nem tartja őket afrikai (lübiai) eredetűeknek, hanem keleten élőknek nevezi őket. Nyelvük is különbözik az afrikai etiópoktól. „A keleten lakó etiópokat (mert kétféle etióp nép volt a seregben) viszont az indekhez osztották be. Ezeket egyébként csak a nyelvük és a hajuk jellege különbözteti meg a másik fajta etiópoktól. A keleti etiópok haja ugyanis sima szálú, a lübiai etiópoké azonban gyapjasabb minden más ember hajánál.” (Hérodotosz: A görög – perzsa háború Osiris Bp. 2000. 234/482. o.) Hérodotosz az ázsiai etiópokat a méd vidéken élő parikanioszokkal említi egy tartományban a Perzsa birodalom idején. (Lásd; Hérodotosz: A görög – perzsa háború Osiris Bp. 2000. 234. o.) Hérodotosz az indek (India lakói) egy részét is az etiópokhoz hasonlítja (nyilván némi túlzással), annyira, hogy az már szorosabb rokoni kapcsolatokat feltételez. „Azok az indek, akikről mostanáig beszéltem, nyilvánosan közösülnek, mint a barmok, s valamennyiüknek olyan a bőre, mint az etiópoké. Még a magvuk, amellyel megtermékenyítik az asszonyokat, még az sem fehér, mint a többi emberé, hanem fekete, akár a bőrük színe. Különben az etiópok magva is ilyen színű. Ezek az indek még távolabb laknak a perzsáktól, mégpedig déli irányban, és sohasem voltak Dareiosz király alattvalói.” (Hérodotosz: A görög – perzsa háború Osiris

városait (1 Móz. 10,10), nem pusztán a koraiságuk miatt, hanem azért, mert ezek a városok a korai történelemben jelentős szerephez jutottak. Egy bizonyos periódusban kiemelkedtek, és uralták az adott korszakot. A Nimród által alapított városok egymás után váltak hatalmi központokká, nemcsak Babilóniában, hanem később Asszíriában is (Kalah (Nimrúd), Ninive). („A Krisztus születése előtti első évezred első felében az újasszír birodalom felemelkedésével (934-605 körül) Kalah és Ninive központokkal (mindkettő a Tigris felső folyásánál) az elő-ázsiai térségben új hatalmi tényező keletkezett, mely az óasszír birodalom befolyási övezetét súlyos harcok árán újból megalapozta és számos államot, köztük Izraelt, Júdeát és Babilóniát vazallusává tette."[41]) Általában igaz, hogy a korábban épült városok, amelyek előbb bekapcsolódnak a történelem vérkeringésébe előbb is válnak fontos szereplővé. Bár előfordul az is, hogy korai városok csak későn jutnak jelentős szerephez valamilyen ok miatt, amely addig háttérbe szorította őket. Bizonyos városok pedig sosem válnak igazán jelentőssé. **Az özönvíz utáni korai történelem vázlatát a Nimród által alapított babiloni városok adják.** *„Az ő birodalmának kezdete volt **Bábel, Erekh, Akkád** és **Kálnéh** a Sineár földén." 1 Móz. 10,10* Ezekből a városokból alakultak a legkorábbi birodalmak Dél – Mezopotámiaban az özönvíz után. Babilon birodalmi székhelyként épült és később a többi említett város is birodalmi székhellyé vált. (Urukot „kereskedő birodalom"[42]-ként, és „mezopotámiai birodalom"[43]-ként is elismerik Lugalzageszi idején, aki Umma és Uruk uralkodója volt, de hódításainak nagy részéről már Uruk királyaként számol be. (ÓKTC 2003. 102-103. o.)) (De Uruk már korábban birodalmi központtá válhatott, Enmerkár idején is, illetve Gilgames idejében is.)

Istennek nem kellett szétszórnia azokat az Istenfélő embereket, akik kezdetben ott éltek a bárka közelében. Ők bíztak Istenben és szívesen engedelmeskedtek akaratának, parancsának. Az özönvíz után az Úr utasítása az volt Noé és fiai számára, hogy sokasodjanak és töltsék be a földet. *„Azután megáldá Isten Noét és az ő fiait, és azt mondá nékik: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet." 1 Móz. 9,1 „Ti pedig szaporodjatok és sokasodjatok, nyüzsögjetek a földön és sokasodjatok azon." 1 Móz. 9,7 „És szóla az Isten Noénak,*

Bp. 2000. 237. o.) Továbbá elképzelhető, hogy már a korai Indus – völgyben élő negroid vonásokat mutató fekete lakosság is Nimródra vezethető vissza. (Lásd az anyagban „Fekete táncosnő" vagy „fiatal táncosnő".) „A védikus szövegek említik a harcokat a *dásza* vagy *daszju* nép ellen, akikben az Indus – völgy civilizációjának továbbvivőit vagy túlélőit ismerhetjük föl. Úgy írják le őket, mint akiknek fekete a bőrük, „orrtalanok", nyelvük barbár és a phallosz - kultuszt *(sisna déva)* gyakorolják. Sok nyájuk van, és erődített településeken *(pur)* laknak." (Mircea Eliade: Vallási hiedelmek és eszmék története I. Osiris Kiadó Bp. 2002. 171. o.) Vergilius római költő a kusitákat „sötét indus" -népként írja le. *„Mert hol lent egy dús nép él, pelléi Canópus Rétjein, ott, hol szétárad s eltesped a Nílus, Ők pedig ékes-szép ladikon járják be mezőik; Arrafelé, hol ijeszt íjas szomszédjuk, a perzsa, S arra, hol átrohan és habját hét ágra szakítván Zúg ama Víz, a setét indus néptől odatartva, S hord iszapot feketén az egyiptomi zöld füvelőkre:"* (Vergilius összes művei (Fordította: Lakatos István) http://mek.niif.hu/06500/06540/06540.htm) Az ázsiai etiópok talán azonosak az asszír feliratokban említett Kusszuval, az Elámot és Médiát elválasztó hegységben. „Cossaei az assyriai feliratokban Kuszszu, vad haramia nép az Elymaist és Mediát elválasztó hegységben; a perzsa királyokkal szemben is megóvta függetlenségét és csak N. Sándor bírta leigázni 324-3 telén L. Cissia. Némely tudós (így Kiepert) az ó perzsa ékiratokban olvasható Kusija nép nevét azonosítja a C. - vel." (Ókori Lexikon A-Dem Könyvértékesítő Vállalat Bp. 1985. 486. o.) Arrianos szintén ír az indiaiak és az etiópok hasonlatosságáról: „India lakóinak külseje sem sokban különbözik az aithiopokétól. Éspedig a délvidéki indek még inkább hasonlítanak az aithiópokra, ugyanolyan sötét bőrűek és fekete hajúak, csaknem annyira piszék és göndörhajúak, mint az aithiópok. Az északi vidékek lakóinak testalkata leginkább az egyiptomiakéra emlékeztet." (Ókori Keleti Történetei Chrestomathia Nemzeti Tankönyvkiadó 367. o.)

mondván: Menj ki a bárkából te és a te feleséged, a te fiaid, és a te fiaid feleségei te veled. Minden vadat, mely veled van, minden testből, madarat, barmot, és minden földön csúszó-mászó állatot vígy ki magaddal, hogy nyüzsögjenek a földön, szaporodjanak és sokasodjanak a földön." 1 Móz. 8,15-17 „És megáldá Isten őket, és monda nékik Isten: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet és hajtsátok birodalmatok alá; és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain, és a földön csúszó-mászó mindenféle állatokon." 1 Móz. 1,28 „Isten szándéka az volt, hogy amikor az emberek a föld különböző részein, mint nemzetek letelepszenek, magukkal vigyék akaratának ismeretét, hogy az igazság világossága teljes fényében ragyogjon nemzedékről nemzedékre."[44] Azok az Istenfélők, akik komolyan vették Uruk utasítását maguktól szétszóródtak a földön. Noé és mások hűségesen hirdették Isten igazságát, jóságát, felmagasztalták a mennyei elveket. Noé az özönvíz után még 350 évet élt közben intett, tanított ilyeneket mondott: *„Ne tégy rosszat ellenségeddel!", „Rossz tett helyébe jót cselekedjél!", „Ellenséged iránt irgalmas légy!" „Igazságos légy még azok iránt is, akik bántanak és szorongatnak!", „Ám hadd örvendjenek csak fölötte azon, hogy te a rosszat jóval fizetted vissza!", „Soha ne járj a rosszak tanácsán!", „Szolgáidat túlságosan meg ne terheld", „Mocskos beszéddel szádat meg ne fertőzd: tiszta legyen szavad, gondolatod!", „Ha bölcs vagy, ésszel élj, jól sáfárkodj a szóval, okkal nyisd föl a szád, óvatosan beszélj – igéidet úgy mérd, mint drágaköveket, melyeknek értéket épp ritkaságuk ád!".*[45] Sém ugyancsak több száz évet élt még az özönvíz után *„…úgyhogy leszármazottaiknak volt alkalmuk megismerkedni Isten követelményeivel, atyáikkal való bánásmódjával. Azonban nem szívesen hallgatták ezeket a nekik kellemetlen igazságokat, nem kívánták Istent ismeretükben megtartani; a nyelvek összezavarodása pedig nagymértékben akadályozta az érintkezést azokkal, akik bizonyságot tehettek volna Istenről."*[46]

A nyelvzavar következtében szétszóródott emberek mivel nem tértek meg Istenhez bálványimádó szokásaikat és hagyományaikat az új területeken, - ahol letelepedtek, gyakorolták tovább. Így a bálványimádás csakhamar mindenhol általánossá, - széles körben elterjedtté vált. (Jóllehet a korábbi egység megszűnt.) (Jeruzsálem pusztulása után is a megtéretlen zsidók elvitték magukkal bálványimádó kultuszukat Egyiptomba (Jer. 7,17-18; 44,19-26). Egy korábbi példa pedig arról szól, amikor az asszír király *„Babilóniából, Kutából, Avából, Hámátból és Sefárvaimból" 2 Kir. 17,2* telepített be embereket Samáriába, a szétszórt izraeliták helyére. Ezek a betelepítettek elhozták magukkal bálványimádó szokásaikat. *„A Babilonból való férfiak csinálták a Sukkót-Benótot, a Kutból való férfiak csinálták a Nérgelt, és a Hámátból való férfiak az Asimát csinálták; A Háveusok pedig a Nibeházt és a Tartákot csinálták, míg a Sefárvaimbeliek tűzzel égették meg az ő magzatjaikat az Adraméleknek és Anaméleknek, a Sefárvaimbeliek isteneinek. De miután az Urat is tisztelték, a magaslatokra papokat állítottak a maguk tömegéből, a kik ő érettök áldoztak a magaslatok házaiban. Így tisztelték az Urat és szolgálták az ő isteneiket is, ama népek szokása szerint, a kik közül elhozták volt őket." 2 Kir. 17,30-33))* Sém utódai közül is szóródtak széjjel (1 Móz. 10,21-31). A szétszóratás előtt a gyorsan eluralkodó bálványimádáshoz Jáfet és Sém leszármazottaiból is csatlakoztak. De a lázadás magját a Khámiták képezték. A bábeli zűrzavar az özönvíz után 101 évvel Péleg idejében történhetett. (A bibliai kronológia szerint kb. Kr. e. 2142-ben (1 Móz. 11,10-17). *„Hébernek is lett két fia: Az egyiknek neve Péleg, mivelhogy az ő idejében osztatott el a föld;" 1 Móz. 10,25* (Péleg születésekor történhetett a rendkívül jelentős esemény mellyel nevének jelentései kapcsolatban állnak. Péleg jelentése: ***felosztás, elválás,*** *nyílás,* ***szakadás,*** *körzet, a fele, patak;*[47] a Keresztyén bibliai lexikon szerint: *„A Peleg név* ***»elválasztást«*** *jelenthet, a föld népeinek szétválására utalva (1Móz 10,25)."* (A szöveg azt mondja, hogy Hébernek a kettő fia közül az *'egyik'* fia volt Péleg, nem pedig azt mondja, hogy az első fia volt Péleg. Következésképpen Péleg a második fia lehetett

Hébernek Joktán pedig az első. Az bizonyos, hogy Héber még az ősnyelvet beszélte mivel a szétszóratás előtt született, de, hogy ez mennyiben volt azonos a későbbi óhéber nyelvvel az kérdéses.) (A Szentírás az özönvíz utáni legkorábbi időszakban kifejezetten jelentős eseményként a Bábeli történéseket említi.) A nyelvzavar újabb töréspontot jelentett. Érdekes, hogy az első három nemzedékben (Arpaksád (438 év), Sélah (433 év) és Héber (464 év)) még viszonylag magas évszámokkal találkozunk, Pélegtől kezdve azonban újabb hirtelen csökkenés tapasztalható az életkorokban is. Péleg (239 év), Réu (239 év), Sérug (230 év). A bábeli zűrzavarral a khusita uralkodó hatalmát az Úr megtörte ezzel késleltette a bűn újbóli eláradását a földön. Isten inkább azokat erősítette meg, akik még közelebb álltak hozzá elsősorban Sém utódait. Sém jobb volt, mint Khám és utódai közül sokan lettek Istenfélővé. A Khámiták megvetették Istent ezért Isten is megvetette őket. Történetük némiképp hasonlít Saulra Izrael királyára. Saul megvette az Urat és az Úr is megvetette őt. Gonoszsága miatt elszakította tőle a királyságot, elvette tőle a hatalmat, és adta felebarátjának – Dávidnak, **aki jobb volt nála** (lásd. 1 Sám. 15,26-28).

Szándékaik szerint az építők Babilont a világ fővárosává akarták tenni. A becsvágyó építők célja volt, hogy műalkotásuk meggyőzze az embereket erejük mindenhatóságáról. De Isten meghiúsította szándékaikat, vállalkozásuk kudarcba fulladt: *„És elszéleszté őket onnan az Úr az egész földnek színére; **és megszűnének építeni a várost.**”*[*12] *1 Móz. 11,8* A város építését

[*12] „Miután a torony részben már elkészült, egy része az építők lakhelyéül szolgált, más lakosztályait pedig fényesen berendezték bálványaik tiszteletére. Az emberek örültek sikereiknek, dicsőitették ezüst és arany isteneiket, és szembeszegültek a menny és a föld Uralkodójával. Azonban az addig nagyszerűen haladó munka hirtelen megakadt. Isten angyalokat küldött, hogy az építők terveit keresztezzék. A torony már szép magasságot ért el, úgyhogy a tetején tevékenykedő munkások nem tudtak közvetlenül érintkezni a földön dolgozókkal. Tehát munkásokat osztottak be különböző pontokra, hogy továbbítsák a szükséges anyagok rendelését, vagy a munkával kapcsolatos más utasításokat. De miközben az üzeneteket egymásnak továbbították, nyelvük összezavarodott; a kért anyag helyett mást szállítottak és a végrehajtott utasítás gyakran az ellenkezője volt az eredetinek. Zavar és rémület keletkezett. Az egész munka leállt. Megszűnt az összhang és az együttműködés. Az építők nem tudták megmagyarázni a furcsa értetlenkedést, haragjukban és csalódottságukban egymást okolták. Szövetségük viszállyal és vérontással végződött. A menny villámokat szórt – Isten haragjának jeléül – és porba döntötte a torony felső részeit…Eddig az egész emberiség egy nyelven beszélt; most azok, akik értették egymás beszédét, csoportokat alkottak és szétszéledtek.” (E. G. White: Pátriárkák és próféták Bibliaiskolák Közössége 112. o.) (A Mezopotámiai teremtésmítosz 6. táblája szerint az Észagilát a babiloni szentélyt, téglából az istenek (Annuaki, Annunaku; az alvilági istenek összefoglaló neve; ÓKTC 1999. 124. o. 2-es lábjegyzet) építették a főistennek (itt Marduk), hálából amiért megszabadította őket a pusztulástól. (Itt gondolhatunk az özönvízre.) Az építők maguk is a szentélyben kívántak lakni és főistenük számára ott trónust felállítani. A szentély mellett egy zikkurátot, lépcsőzetes templomot is felépítettek, amely *„magasba nyúlt, szinte az égig”*. A toronyban lakhelyet készítettek főisteneik számára (Mardukot, Éa-t és Enlilt emliti a szöveg). Még maguknak is építettek templomot. Művük befejeztével ünnepséget rendeztek és dicsérték a főistent (Marduk), mint az ég és föld teremtőjét és az országok urát, akinek székhelye Babilon (Bábel) városa. A főistent (Mardukot) különböző nevein szüntelen dicsőítettek. Azzal a bemutatással, hogy az építőket istennek tartották a hely szentségét is emelni akarták – minthogy nem is akárkik építették ezt a helyet, hanem maguk az istenek. (A szöveget lásd a ’Tenger pusztasága’ című anyagban) Mardukot később tartották főistennek korábban Enlil volt, a korabeli kornak megfelelően mondják el a történetet. Már a legkorábbi időkben hajlamosak voltak arra az emberek, hogy Isten helyett embereket istenítsenek. Lugalbandát, Dumuzit (Tammúz), Gilgamest isteni rangra emelték. (Lásd sumér királylista) Egy Choctaw (csaktó) indián legenda szintén említi az égbe vágyakozó bábeli építőket, akiknek a nyelve összezavarodott. Egyesek folytatták a beszédet az eredeti (Choctaw) nyelven, de azok, akik nem tudták többé megérteni ezt a nyelvet elkezdtek harcolni egymással. Végül ők külön váltak. A

abbahagyták és a befejezetlen Babilon elveszítette korábbi jelentőségét. A kialakult helyzet viszont kedvezett a következő jelentős városnak Erekhnek (Uruk) (1 Móz. 10,10) amely

---

Choctaw-ok maradtak az eredeti emberek, mások elszóródtak észak, kelet és nyugat felé. (Native American Indian Legends – Choctaw Legends Tower of Babel http://www.firstpeople.us/FP-Html-Legends/TheTowerofBabel-Choctaw.html) A csaktó indiánok Észak – Amerika déli részén éltek. Babilon városa néhány évtizedig épült, de Isten ítéletével leállította a városépítést. A világ különböző pontjain elterjedtek a Bábel – tornyához hasonló történetek a globális özönvíz történetekhez hasonlóan. A Bábel – tornyáról szóló történetet fedeztek fel pl. Dél – Ázsiában -, Burmában (Mianmar), Indiában, Polinéziában, az amerikai őslakos indiánoknál, de ismerünk ilyen történetet az ókori Asszíriából is. Az asszír töredékes szöveg pl. név szerint említi Babilont, mint az esemény helyszínét. Ezekben a történetekben az építők egy magas égig érő tornyot vagy piramist - mesterséges hegyet (indián változat) vagy pagodát (ázsiai változat) építettek. (A mexikói indián kultúrákban „A szentélyeket piramisok tetejére építették. A piramis a hegy, vagyis a legszentebb hely mása." (A művészet kezdetei Corvina 252. o.) A mezopotámiai zikkuratuk tetején ugyancsak szentély állt. Gudea építkezi feliratában beszámol a Ningirsu – Eninnu templom építéséről *„A ház, amely hatalmas hegyként égbe nyúlik…az Eninnu, mely éggel és földdel kapcsolódik." (ÓKTC 110.)* Az Ekur *„Hegy (k u r) háza" (ziqquratu)* Nippurban volt. (ÓKTC 124. o.) Az egyes történetekben okként megemlítik, hogy egy újabb az egész világot elöntő özönvíztől tartottak. Az építők szintén ismerték az egész földre kiterjedő globális özönvíz történetét. Ugyancsak közös vonás a történetekben, hogy Isten vagy az istenek haragjukban a magas építményt (pl. tornyot vagy piramist) lerombolták és az építők nyelvét összezavarták, úgy, hogy különböző nyelveken kezdtek el beszélni, és nem értették meg egymást úgy, mint korábban, majd elszélesztették őket a föld különböző pontjaira. A Bábel – tornyával foglalkozó elbeszélések az épület lerombolásánál szelet, villámot és tüzet említenek. Egyes szövegek beszámolnak arról, hogy az épület lerombolását zűrzavar és viszály követte. Az asszír Bábel – tornyáról szóló szöveg megemlíti a szentély helyreállítását. (A töredékes szöveg viszont nem mondja meg ennek az idejét.) (https://www.ancient-origins.net/myths-legends-asia/tower-babel-001751) Több szöveg említi, hogy a bábeli – torony építői erős, nagy termetű emberek, óriások voltak és a nyelvzavar után ezek az óriások szétszóródtak a világ minden tájára. A Biblia szerint az özönvíz előtti világban óriások éltek. Az emberek általánosan nagy termetűek voltak. Noé és 3 fia, feleségeikkel együtt még ebből a világból származott, és az özönvíz utáni óriások is tőlük származtak. A Szentírás az özönvizet követő évszázadok idejeéből több nagy termetű-óriás népet említ meg. A korai időkben sokfelé találkozunk nagy kövekből épült hatalmas építményekkel, ezeket az építményeket még hozzánk képest nagyobb termetű és erejű emberek építették. Kánaán egyik fia volt Emoreus (1 Móz. 10, 15-16), tőle származtak az emoreusok. Akiknél nem csak a legkorábbi hanem a későbbi időkben is megmaradtak bámulatos fizikai adottságaik, úgymint az óriás termet és a hatalmas erő. Az Izraeliták az Egyiptomból való kivonulás után és a Kánaán földjére való bemenetelüknek idején, hadakoztak ezzel a néppel. „Elfőttük feküdt Básán, hatalmas és népes királysága, tele nagy, kőből épült városokkal, amelyek kivívták az akkori világ bámulatát. »Hatvan város …magas kőfalakkal, kapukkal és zárakkal, nem is számítva sok kerítetlen várost«. A házak olyan óriási fekete kőtömbökből készültek, hogy az akkori harcászati eszközöknek könnyűszerrel ellenállhattak. Ehhez járult még, hogy az ország tele volt félelmetes barlangokkal, mély üregekkel, tátongó szakadékokkal, sziklára épült erődítményekkel. Az ország lakói pedig egy óriás nemzetség leszármazottai, maguk is lenyűgöző termetű és erejű emberek voltak és annyira zsarnoki és kegyetlen lelkületűek, hogy a környező népek is rettegtek tőlük; ráadásul Óg, az ország királya még az óriások nemzetében is hatalmas termetű és erejű férfi volt….Amikor a héberek megpillantották a király hatalmas alakját, az óriások között is óriást, aki harcosai fölött kimagaslott, látták az őt körülvevő legyőzhetetlen sereget, és a látszólag bevehetetlen erődöt, mely mögött még láthatatlan ezrek voltak még tartalékban, sok izraelita szíve megremegett a félelemtől." (E. G. White: Pátriárkák és próféták (első kiadás) Bibliaiskolák Közössége 471. o.) Bizonyos szempontból – nagy termet és testi erő, még inkább az özönvíz előtti világ bűnöseire hasonlítottak. Józsué könyvében azt olvassuk, hogy Óg *„aki a Refaim (óriások) maradékai közül való" Józs. 12, 4* volt. Feltehetően Refaim, Emoreus egyik óriás fia lehetett, akitől korábban a Refeusok (nagyra nőttek, magasak, óriások) (Bibliai nevek és fogalmak) származtak (1 Móz. 14,5).

kiemelkedően meghatározóvá vált a térségben. A sumér királylista szerint az özönvíz után Kis volt az első királyi központ, majd a kisi királytól szállt a királyság Urukba. *„Az után, hogy a vízözön áradt el fölöttük, a királyság alászállt az égből. Kis városban volt a királyság."* Később szimbolikus ereje miatt olyan uralkodók is *Kis királyának* nevezték magukat, akik Ur, Babilon vagy Akkád urai voltak. A *Kis királya* címet – sumer: *lugal kisi*, akkád: *sar kissati* – az *„egész világ királya"* értelemben használták. *„Később ezt a címet használta Mezopotámiában és környékén minden király, aki a térség uralmára igényt tartott."*[48] Kis városa Babilontól 12 km –re keletre található,[49] (más adat szerint kb. 14 km; ÓKTC 125. o. 13-as lábjegyzet) ami azért érdekes, mert a sumer királylista szerint is **ez az északi régió** volt az a hely, ahol a vízözön után az első királyi központ kialakult. *„Különös módon számos király több száz, sőt több ezer év múltán is a „Kis királya" címet viseli, „a mindenség királya" értelemben."*[50] A Kis szó jelentései: (ív, íj, szarv, görbe, hajlott; csapdát állító) [51] Amíg pl. a jelentések között az *íj* fegyveres harcra utaló a *szarv* a hatalmat jelképezi. Kis jelentése a német Nagy Biblialexikon szerint *„Bogen"* – íj, és *„Macht"* amely erőt, hatalmat, befolyást és tekintély is jelent.[52] A sumér királylista szerint Kis számos háborút vívott más városkirályságokkal. *„A váltakozó szövetségek és katonai hódítások következtében nagyon nehéz Sumer politikai térképét megrajzolni. Egy időben Kis királya sok más város uralkodójának legfőbb ura volt, más esetekben pedig egyetlen ember uralkodott két vagy több városállam fölött."*[53] Inanna a korai Kis-nek védőistennője volt.[54] Babilon és Kis közötti hasonlóságra vall a *„mindenség királya"* cím. A Szentírás szerint Babilon volt az, aki először fellépett ezzel az igénnyel, akkor, amikor a Föld központjává a világ fővárosává akarták tenni alkotói (1 Móz. 11,4). Babilon és Kis kapcsolata még rejtélyes, de nagyon fontos dolog, hogy Kis városa a *„fővároskörnyezetben"* feküdt. „*Valószínűleg jelentősége van annak, hogy az eblai szövegekben Kist gyakrabban említik, mint bármely más mezopotámiai várost."*[55]

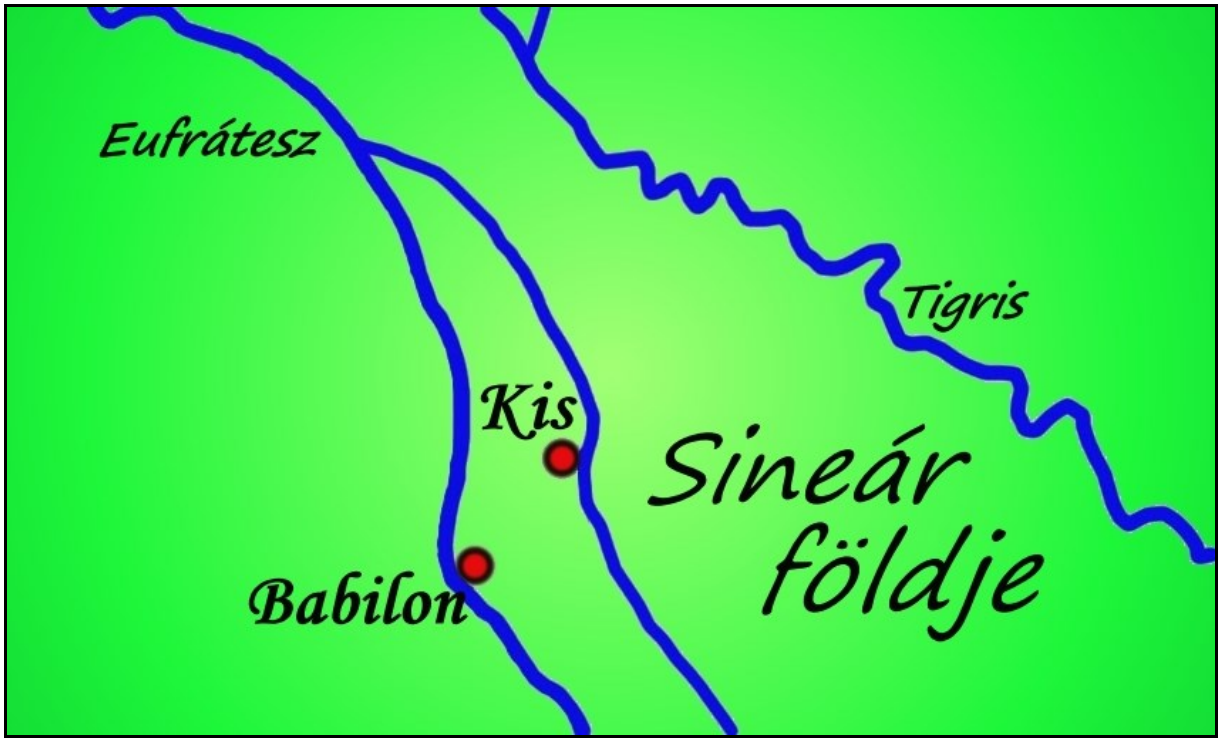

Eblai szövegek (Ebla; Izrael, Jeruzsálem, Biblia Múzeum) (Fotó-fotóról: SG)

„Az ősi ékírásos források szerint minden bizonnyal Ebla volt a nagy Istár istennő kultuszának székhelye, s valószínűleg erre utal a szép, D templomnál fellelt sztélé is. A fekete bazaltból készült Istár sztéléje már az ókorban több részre tört szét, valószínűleg akkor, amikor a hettiták lerombolták a

várost. Ezt bizonyítja, hogy a részeit a fellegvár különböző területein találták meg." (Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 154-155. o.)

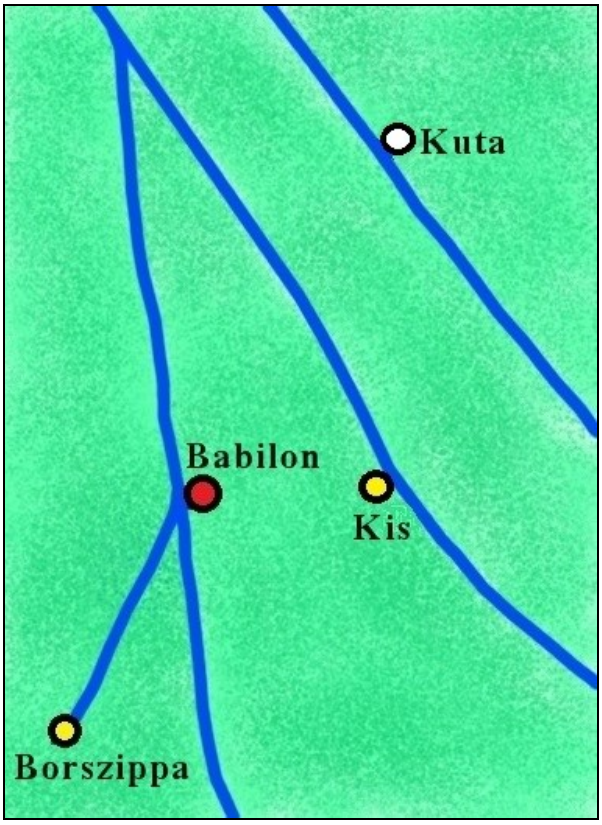
Egy tudós (Gelb) feltételezi, hogy a *„Kis királya"* cím, amely *„voltaképpen az egész ismert világ feletti uralmat jelentette – azt jelzi, hogy egy régebbi korban…Mezopotámia jó részét, ha nem az egész területet, Kis fennhatósága alatt egyesítették."*[56] Ugyanez a tudós *„feltételezi, hogy Kis birodalma valamikor egészen Ebláig terjedhetett. Ahogyan Sarrukín és az őt megelőző Lugalzageszi hódításaikat a Földközi – tengerig kezdték kiterjeszteni, ugyanúgy tehették ezt a kisi királyok is."*[57] – mondja Gelb. Érdekes az is, hogy a nyelvek megváltozásáról szóló agyagtáblák, melyek az oxfordi Ashmolean Muzeum-ban vannak és a bölcsesség bálványistenének Enkinek tulajdonítják ezt a képességet éppen Kis városából Babilon környékéről kerültek elő.[58] Enki volt Eridu főistene, a bölcsesség és a mágia istenének tartották,[59] illetve „a föld alatti vizek nagy istene" – ként is tisztelték.[60] „Enki: „a Föld ura", a föld alatti édesvizek ura, a mezopotámiai „pantheon" egyik főistene."[61] A Szentírás szerint ez az első birodalomépítő Nimród volt *„ez kezde hatalmassá lenni a földön" 1 Móz. 10,8. „Dél-Mezopotámia sumerek előtti lakosságának megnevezése protosumer vagy praesumer számításba véve azt is, hogy nem egységes etnikummal van dolgunk. A praesumer lakosság, mint az Obeid kerámia csak Dél-Mezopotámiára korlátozódik, bár hatása egészen a Földközi-tenger partvidékéig észrevehető."*[62]

Babilon és Kis elhelyezkedése (Rajz: SG)

Babilon vonzáskörzetében fekszik Kis városa, az Eufrátesz egy másik folyásánál. Lehet, hogy a település a legkorábbi időkben Babilonhoz tartozott, és csak a szétszóratás után, amikor Babilon is elnéptelenedett egy időre, vált önállóvá. Sineár földjének egyik jelentése: <u>két város földje</u> [63] Ez a jelentés utalhat egy változó Északi és egy Déli központra, de jelentheti azt is, hogy eredetileg, kezdetben, két város alkotott egy hatalmi egységet Sineár felett. Sineár a Szentírásban mindig Babilonhoz kötődik. (Sineár földjének ez a jelentése arra céloz, hogy valamikor egyidőben 2 város gyakorolta a hatalmát Sineár földje fellett.) A sumér királylista és a Gilgames és Agga eposz szerint csatára került sor Kis városa és Uruk városa között

melynek következtében *„Kis város fegyverrel leveretett, királysága Éannába ragadtatott el.*” –szól a rövid tudósítás a királylistában a hatalomátvételről. Amikor Kis önállóvá válhatott fenntarthatta korábbi hatalmi igényét, miszerint őt illeti Babilon után és saját jogán is, hogy a régió vezető hatalma maradhasson. A legkorábbi időben elképzelhető, hogy Kis, mint *„testvértelepülés”* tartozott Babilonhoz, hasonlóan Borszippához (Barszip) amely Babilon testvértelepülése lett. Igaz Barszip Babilon mellett politikailag jelentéktelennek számított.[64] *„Borszippa politikailag általában Babilóntól függött, és Dél – Mezopotámia nagyobb városai között azon kevesek közé tartozik, amelyekben politikai hatalom székhelye soha nem volt.”*[65] Más szempontból viszont Borszippa városát jelentősnek tartották: *„Barszip (Borszippa) Jelentős ősi város Babilontól délre; forrásainkból, a III. Ur-i dinasztia korától (amikor Babilon mellett említik) a Szeleukida sőt az arab korig ismert.”*[66]

Babilon, Kis és Borszippa elhelyezkedése (Rajz: SG)

A Bábeli nyelvzavar és szétszóratás következtében a Babiloni építkezés leállt. A korábbi birodalmi székhely egy időre megszűnt létezni. Nimród birodalmából ’kiesett’. Ekkor a következő város Uruk lépett elő és tett szert nagyobb jelentőségre. (mint új birodalmi székhely) Nimród a Bábelnél elszenvedett kudarc ellenére sem adta fel építkezési programját és mielőtt még Sineár földjéről Asszíriába ment, hogy új városok építésébe, alapításába kezdjen, úgy látszik a dél – Mezopotámiában magmaradt városok templomai szépítésére fordította energiáit. Ezzel talán be akarta fejezni azokat az építési munkálatokat a városokban, amelyeket korábban már elkezdett. Erre az időre tehető az - Enmerkar versengése Aratta urával - című eposz cselekménye. Az eposzban Babilon városa nem szerepel (ekkor már lakatlan volt), és más városok alapítása sem, csak a már meglévő dél- mezopotámiai városok díszítése, szépítése. (Itt sem említi mindet.) *„Ó, úrnőm, Innin! Add, hogy Uruk városának Aratta népe aranyat, ezüstöt termeljen, villogó lazúrkőt tömbjéből metsszen, ezüstaranyt, villogó lazúrkőt hozzon,..” (részlet az Enmerkar versengése Aratta urával eposzból) „A*

városból míves aranyat hoz, vele aranymívest is; csiszolt drágakövet hoz, vele drágakőcsiszolót is;…Aratta fémöntő mintáit is hozza sietve." (Lugalbanda eposz) Enmerkar Uruk királya elsősorban Urukot akarja szebbé és dicsőségesebbé tenni, de az eposz Eridut is említi. Enmerkar a nyersanyagokat (arany, ezüst és drágakő) és a mesterembereket Arattából akarja beszerezni és velük dolgoztatni, Arattát Uruk előtt meghódolásra kényszeríteni. Az eposzban elhangzik Enmerkar kívánsága, hogy a különböző nyelvű országok, emberek, amelyekhez Sumer is tartozik Enki (Nudimmud) által újra *„egyazon nyelven beszélnek Enlilhez."* A korábbi békés állapotnak megfelelően. *„Minden csarnokában, hol fénylő énekkel művel varázslatot, Nudimmud varázslatát mondd el neki: Ama napon nincs kígyó, nincs skorpió, nincs hiéna, nincs oroszlán, nincs vad kutya és farkas, nincs félelem és rémület, nincs, aki kezét az ember mellének vesse. Ama napon Szubir országa, Hamazi földje, a különböző nyelvű, Ki'engir, Sumer, a fensőbb »erő« Nagy Hegye, Ki'uri, Uri földje, ahol megvan minden hozzá illő dolog, Mardu országa, a téres mezőn heverő - ég, föld mindensége, minden jámbor nép egyazon nyelven beszélnek Enlilhez."* Az eposz szerint Enki a soknyelvűséget megváltoztatja és visszaállítja az eredeti állapotot, mely szerint az emberiség egy nyelven beszélt. *„Ama napon aki most úr, fejedelem, király, Enki, aki most úr, fejedelem, király, ő, aki most úr, fejedelem, király, Enki, a bőség ura, a szilárd szavú, a bölcsességtől duzzadó, az Országot szemmel tartó, az istenek tanácsadója, a tudással ellátott, Eridu ura - ő megváltoztatja szájukban a nyelveket, valahány nyelv van: az emberiség nyelve egy legyen."* – Enmerkar azt szerette volna, ha mindez megtörténik, mivel a nyelvzavar volt az, amely korábban végett vetett becsvágyó terveinek és a korábbi egységnek. Az eposz Enmerkarnak tulajdonítja az Írás feltalálását is, amelyet egy követe által Aratta urának küldött ékírásos szöveg jelentett. Uruk királyának hatalmát Arattába küldött követe Aratta ura előtt így ecseteli: *„Királyom, íme, ezt mondja, íme, ezt üzeni: Királyom - ő, Enlil fia - lombos fa, magasba nőtt fa, ég s föld közé növekvő, koronája az égig ér, gyökere a földbe nyúlik - ő, aki az uralmat, a királyságot ragyogóvá tette,…" „aki Kulabában, a nagy »erő« országában uralkodik:"* Ebben az időben Sineár földjén, dél – Mezopotámiában, a két legjelentősebb város északon Kis városa, délen pedig Uruk városa lehetett. A sumér királylista szerint Enmerkart korábbi hadvezére Lugalbanda követte Uruk trónján. Majd Dumuzi következett.* Ezután pedig Gilgames lett Uruk királya, aki a Kis-i Aggával való összetűzésből a Gilgames és Agga eposz szerint győztesen került ki. Ezután Uruk vált a legjelentősebb várossá Sineár földjén. (Ekkortól Uruk egyeduralkodóvá vált.) (*Ha a királylista értesülései helyesek Lugalbandával és Dumuzival kapcsolatban, ha nem akkor Gilgames még korábban következhetett.)

Babilon után Uruk (a bibliai Erekh) vált a korszak meghatározó központjává. *„Úgy látszik, hogy a sumer civilizáció Dél-Mezopotámiában, Urukban érte el föllendülésének csúcspontját. Erre vallanak azok a gyakori utalások, amelyek e várost illetik a vallási és különösen az irodalmi szövegekben, ideértve a mitológiai tartalmúakat is, és ezt támasztja alá a sumer királylistában megőrződött történeti hagyomány is."*[67]- mondja Oppenheim.
Uruk a legkorábbi időkben mintegy 70 hektár[68] majd később *„több mint 100 hektáros területével, kétszer akkora volt, mint bármely másik város."*[69] (Ekkor még Uruk nagysága elmaradhatott Babilontól.) *„Ebben az időszakban az uruki település elérte a 100 hektárnyi terjedelmet, és kb. 20 000 lakost fogadott magába…"*[70]*„A városi növekedés Uruk esetében hihetetlenül gyorsan játszódott le…Uruk szinte egy éjszaka alatt négyszeresére, 100 hektárról közel 400 hektárra nőtt. Ekkor valószínűleg Uruk volt a világ legnagyobb városa."*[71] Miután Isten a nyelvek összezavarásával szétszórta a korábbi babilóniai lakosságot, új lakosság települt be Sineár földjére. Egyes tudósok *„úgy vélik, hogy az Uruk-kor gyors fejlődése csak egy új népesség betelepedésének köszönhető…"*[72] *(Valószínűleg Sém és Jáfet leszármazottai*

voltak.)[*13]*„Az Uruk-periódusban a települések száma és mérete ugrásszerűen megnövekedett, ezért az ebben az időszakban érzékelhető változást városi forradalomnak szokták nevezni.”*[73] Türkmenisztánban a sumér kocsikhoz[74] hasonló szekereket találtak orosz régészek. A leleteket az Asgabat közelében lévő Altin Depe ősi városban fedezték fel. A régészek szerint a település Kr. e. 3-2. évezredben élte virágkorát, és Kr. e. 1600 –ban elnéptelenedett.[75] Bibliakutatók szerint a terület a Jáfetitákhoz köthető (Madai leszármazottai). Az iraki Tell Agrab-ból kétkerekű sumér kocsi szobor került elő a Kr. e. 3. évezredből.[76]

13 A későbbi korokban is folyamatos lehetett a betelepülés Sineár földjére már csak azért is, mert az emberveszteséget, amit a városok közti gyakori háborúk okoztak a születéseken kívül másként is pótolni kellett. Egyébként pedig a bőtermő föld jó kilátásokkal kecsegtette a betelepülni vágyókat. A keselyű sztélé, amelyet a Lagas-i Éannatum idejéből származónak tartanak a kutatók phalanx jellegű hadrendet mutat. Effajta harcmodor Jáfetita népre enged következtetni az említett városban. (A phalanxot alkalmazták a görögök, etruszkok és a rómaiak is; „Julius Caesar a gallusoknál és a germánoknál említ hasonló harcalakzatot phalanx név alatt, melyet e népek ősi szokás szerint (ex cansnetudine eorum) alkalmaztak úgy a támadás, mint védelem alkalmával.” (Ókori Lexikon M-Pub Könyvértékesítő Vállalat 1984. 458.o.) *ami valószínűleg azért nem túl nagy lehetett „Meglepő módon, mondják a tudósok, az ilyen összecsapások valószínűleg kis emberveszteséggel zárultak, mivel a szembenálló erők csaknem teljesen egyenlő nagyságúak lehettek…Ha egy hadsereg kipróbált egy új technikát – különösen, ha az védekező jellegű volt, mint például a páncél vagy az uri standardon és a lagasi Keselyű - sztélén látható rézsisakok – a többi városállam azonnal ellenlépéseket foganatosított.” (Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 92. o.) Ezek a betelepülések Sineár földjére nem biztos, hogy mindig békés úton mentek végbe. A tudósok feltételezik, hogy a betelepülők erőszakkal leigázták a megmaradt népességet és ezek az „őslakók nem tudták felvenni a küzdelmet a sumerokkal, akik azt állítják, hogy bevándorlásukkor már minden találmányuk birtokában voltak. A korábbi lakosság rabszolgasorba süllyedt, a sumerokból került ki az uralkodó réteg.” (Siegfried Oertwig: Elsüllyedt városok Gondolat Bp. 1963. 18. o.) (Lásd még Mircea Eliade: Vallási hiedelmek és eszmék története I. Osiris Kiadó Bp. 2002. 55. o.) Egy kagylóberakással készült ábrázolás, amelyet Mári-ban találtak hasonló kinézetű (kerek fejű, nagy orrú, nagy fülű, nagy szemű) és öltözetű (cikk-cakk vágású alsószoknyás) embereket mutat, mint amelyet az Ur-i standardon vagy az obeidi Ninhurszag templom díszítésén látható embereknél találhatunk. (Lásd. Nicholas Postgate: Az első birodalmak Helikon Kiadó 21/52/48. o.) „Ebih-il, Inanna – Istár istennő templomfelügyelője Mariban. Sémi nevet visel, de megjelenése szinte azonos a sumerokéval. A koponyája borotvált, a felső teste meztelen, kezét összefonja a mellkasa előtt, és gyapjúszoknyát visel.” (Larousse Világtörténet – Az első civilizációk Larousse Új Ex Libris 2000. 24. o.) A sumérok „Irodalmi és vallási szövegeik nyelve rokonságban áll a Kaszpi – tenger közelében beszélt egyik nyelvvel, amely a Közel - Keleten nem terjedt el általánosan.” (Larousse Világtörténet – Az első civilizációk Larousse Új Ex Libris 2000. 24. o.) A Kaszpi – tenger környéke Bibliakutatók szerint Jáfetita terület volt. Érdekesség, hogy a mezopotámiai Ur városából előkerült »arany levélkoszorú« amelyet általában uralkodók viseltek és a hatalom és gazdagság jelképének számított „nagyon emlékeztet a Mükénében talált híres diadémra”. (Larousse Világtörténet – Az első civilizációk Larousse Új Ex Libris 2000. 29. o.) Egyes feltételezések szerint a sumerok „Közép – Ázsiából jöttek vagy a Kaukázusból, és Örményországból Mezopotámián keresztül, az Eufráteszt és a Tigrist követve vonultak végig, amelyek partjain, például Assurban, megtalálták első kultúrájuk nyomait.” (Larousse Világtörténet – Az első civilizációk Larousse Új Ex Libris 2000. 23. o.)

Korai négykerekű szekér modell (észak Szíria; Jeruzsálem, Biblia Museum) (Fotó: SG)

Sumér harci szekér Ur-ból (I. dinasztia idejére időzítve) (British Museum) (Fotó: SG)

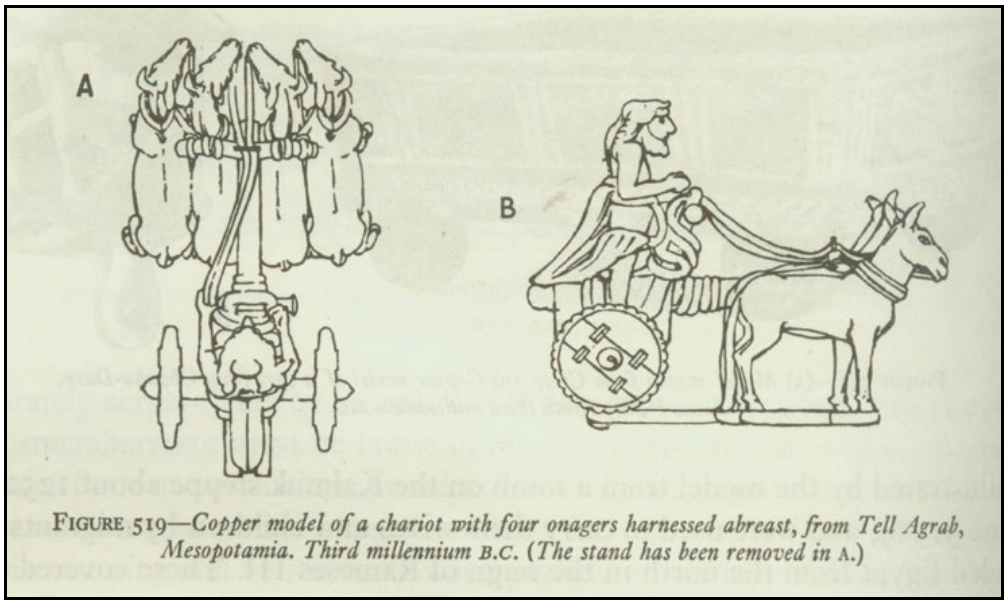
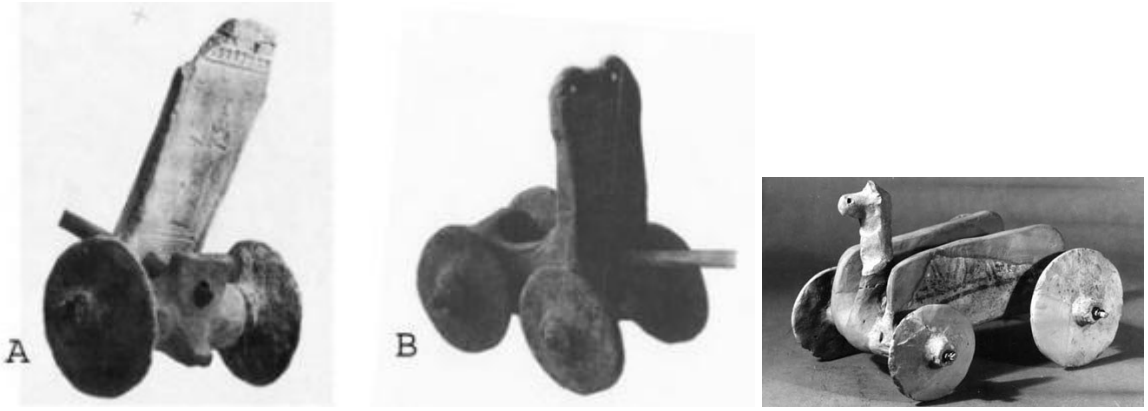

FIGURE 519—*Copper model of a chariot with four onagers harnessed abreast, from Tell Agrab, Mesopotamia. Third millennium* B.C. *(The stand has been removed in* A.)

A dél Türkmenisztánból előkerült jelenleg legősibbnek tartott modellek (Altin – Depe)
(A tömör kerekű szekerek egyébként a Jáfetita népek körében váltak igazán elterjedté. De Szíriában és Asszíriában (Tepe Gavra) is találtak a típusból.[77])

(Az egyiptológusok és történészek véleménye szerint a harci szekér Ázsiából került Egyiptomba a hükszosz korban. Korábban nem használták. Ami arra utal, hogy a Khámiták még az előtt szétszórattak Sineár földjéről, mielőtt ott megjelentek az első szekerek.)[*14]

A régi népességet tehát valamennyire új népesség váltotta fel. (Isten haragja nem sújtott le azokra az igazakra, akik nem vettek részt a bálványimádásban de Sineár földjén éltek. Ezenkívül, valószínűleg más maradékot is hagyott az Úr, a Babilonon kívüli városokban.) A betelepülők átvették a korábbi hagyományokat és szokásokat és a bálványimádás folytatódott tovább. Uruknak pusztán a mérete is mutatja a város jelentőségét, tekintélyes szerepét. Már a korai időkben (i. e. 3. évezred) *„mintegy tíz kilométer hosszú fal épült köréje, akkor a város alapterülete kilenc négyzetkilométer volt.”*[78] Mintegy 900 körtorony támasztotta meg az uruki falat, amely csaknem 7 méter vastag volt.[79] „A városfal kb. 9,5 km hosszú. A Gilgames eposz szerint Uruk egyharmad részét templomok, egyharmad részét házak, a maradék egyharmadát pedig kertek foglalták el. Az ásatások a város központjában lévő szentélykörzetekre koncentráltak.”[80] Az Eufrátesz „folyó egyik ága körülölelte az ősi várost.”[81] Uruk a hajdankorban bőségben élt. *„A hajdankor napján, midőn sorssá vált a sors, Uruk, Kulaba, az E'anna, a magasra emelt fejű város, a nagy fejedelmek otthona, bőségben élt: szántóit ponty-ár öntözte, sarjú árpája esőtől termett, Urukban, Kulabában bőség támadt.” (Enmerkar versengése Aratta urával)* Erek (Uruk) jelentései is: *„hosszúság, kiterjedés”*[82] a város méreteire utalnak. A város sumer neve U n u *„Lakás” (ÓKTC 124. o.) „Nézd a falát – írta egy babiloni költő 4000 évvel ezelőtt a Gilgames eposz babiloni változatában-, szegélye mint a zsinór Tekintsd töltését, senki sem készít hasonlót. Tapintsd a küszöböt, mely öröktől való. Menj közelebb az Éannához, Istár otthonához. Későbbi király, ember nem készít hasonlót. Menj fel Uruk falára; járd be, vizsgáld töltését, figyeld meg a téglát, hogy téglája nem nagy négyszögletű tégla-e.”*[83]*„Az ókori Közel-Keleten a városok fala nem egyszerűen a város és a mező közötti választóvonal, nem csak védővonal. A falak a városi építészet lényeges elemei. Méretük és rendezésük hirdette a város fontosságát és erejét, kapui mutatták gazdagságát; monomentalitásukkal a vendégeket lenyűgözni, az ellenséget elrettenteni akarták. A gondosan karbantartott falakat az istenek oltalma alá helyezték. A falak rendszerint nagy ívű körvonalban vagy derékszögben vezettek, többnyire négy, szimmetrikus oldalú volt.”*[84] Uruk

[*14] „A Mezopotámiában régóta ismert kerekes járműveket Egyiptomban csak az Újbirodalom (kb. 1570) idején kezdték használni.” (Mircea Eliade: Vallási hiedelmek és eszmék története I. Osiris Kiadó Bp. 2002. 347. o.)

(ma Warka) *„hatalmas, vallási célokat szolgáló épületegyüttessel rendelkezett, amelyet átgondoltan elhelyezett féloszlopok és szögmozaikok díszítettek.”*[85] *„A Fehér templom Warka Kulaba negyedében található, ahol egy későbbi szentélyt Anu istennek ajánlottak.”*[86](An vagy Anu az ég és a világegyetem felső részének istene, Enlil és Enki apja. Az istenek atyjaként, Uruk templomában tisztelték.)[87] A *„Fehér templom egy 13 m magas mesterséges domb tetejére épült.”*[88] *„A Fehér – templom 22,3 x 17,5 méter alapterületű volt, és 70 méter hosszú, 66 méter széles, 13 méter magas, négyszögletes vályogtéglából épített talapzatra helyezték.”*[89] A másik nagy templom együttes az Éanna, Inanna (Istár) *„az ég úrnője”* szentélye volt.[90] „Az istennőt később a sémi népek (akkádok, babilóniaiak, asszírok) Istárjával azonosították.”[91] Szimbolikus állata az oroszlán.[92] *„Ebben az időszakban csatornák építésével szabályozták az Eufrátesz vízét, hatalmas templomokat emeltek az istenek tiszteletére, és ott őrizték a közösség értékeit. Mezopotámia területéről hiányzó nyersanyagokat távoli vidékekről szerezték be, ezért Urukból kereskedőkaravánok indultak Szíriába, Anatóliába és Iránba. A legfőbb útvonalak – főleg az Eufrátesz – mentén az uruki emberek kereskedelmi központokat, sőt bizonyos esetekben valóságos kolóniákat hoznak létre…”* [93]

Az Uruk-i zikkurát romjai (Irak; Badisches Landesmuseum, Németország) (Fotó-fotóról: SG)

„Dél-Mezopotámia a kereskedelmi utaknak csaknem egész Elő-Ázsiát behálózó, az Iráni – fennsíktól Észak –Irakon keresztül Dél-Törökországig terjedő hálózatát építette ki. Dél – Mezopotámia befolyási övezete egészen Egyiptomig terjedt…”[94] Dél – Mezopotámia kapcsolatban állhatott a Kaukázusi térséggel is (a Szentírás alapján itt Jáfetiták éltek). Kaukázusi (majkopi és novoszvobodnai) *„leletek bizonyos párhuzamot mutatnak a mezopotámiai Lagas kultúrájával (ezüst vázák és azok ornamentikája); a bika- és oroszlánszobrok,*[*15] *valamint a rozetták és rézbalták Mezopotámia egy másik ősi városának,*

[*15] „A majkopi kurgánban talált aranyból és ezüstből készült állatábrázolásokban világosan szembetűnik egyrészt a bikának, másrészt egy ragadozónak (oroszlánnak?) a különös szerepe…az

Urnak az emlékeihez hasonlítanak (az úgynevezett I. dinasztia időszaka); a Novoszvobodnaja környékén talált buzogányok formája olyan, mint a mezopotámiai Kis városból előkerült buzogányoké; és végül az ásatások során feltárt nyakékek teljesen hasonlók azokhoz, melyeket Kisben és az ősi indiai Mohenjo Daro város legrégibb rétegében találtak."[95] *„A nalcsiki temetőben talált sarló alakú nyakék teljesen hasonlít az achátból készült sumer nyakékekhez. A sumer (például lagasi) buzogányokhoz hasonlít az átfúrt kőbuzogány is."*[96] *„Alsó – Mezopotámiában a már az uruki korban elkezdődött fejlődés és számos városállam kialakulása követhető nyomon. Az itt előkerült ékírásos táblácskák világosan tanúskodnak a sumer nyelvű népesség jelenlétéről. Valójában a terület etnikai összetétele bonyolultabb volt, amint azt a sémi terminusok és nevek előfordulása mutatja. Ezenkívül bizonyos, hogy egy másik nyelvcsalád is együtt élt a sumerral ugyanazon a területen. A történelmi korban a Közel – Keleten letelepedett legtöbb nagy nép sémi nyelvű volt. A sémi nyelvek között elsődleges szerepet játszott az akkád – hiszen abból származott a babilóniai és az asszír -, és az számított a következő évszázadokban a diplomácia írott és beszélt nyelvének is. Ezen a területen még ma is a sémi nyelveket, a szintén igen nagy hagyománnyal rendelkező és széles körben gyorsan terjedő arabot és a hébert beszélik."*[97]A. Leo Oppenheim szerint: *„A sumer csupán egy volt a sok etnikai csoport közül, amelyek közé egy korai sémi dialektust beszélő proto-akkád csoport is tartozott. Ezekből az elemekből alakult ki egybeolvadás és elegyedés révén a mezopotámiai civilizáció…A sumer nyelvi hovatartozása még teljesen tisztázatlan. Valószínűleg csupán egyike azoknak a nyelveknek, amelyeket a hegyvidékekről Dél – Mezopotámiaba érkező csoportok beszéltek…"*[98] *„…és természetesen bonyolultabbá teszi - az a tény, hogy a növényeket, állatokat és eszközöket említő mezopotámiai írott forrásoknak tulajdonképpen olyan korszakot kell megvilágítaniuk, amelyben az írás még ismeretlen volt, hiszen a sumer szókészlet jelentékeny része, Mezopotámia anyagi kultúrája vonatkozásában, részben olyan elnevezéseket és jelöléseket tartalmaz, amelyek valószínűleg nem sumer eredetűek, sőt nem tartoznak a korai sémi (proto-akkád) nyelvhez sem. Elképzelhető, hogy ezek a szavak egy vagy több sokkal régibb nyelvi réteg maradványai, és ily módon egy korábbi civilizáció népére utalnak – nevezzük ezt Eufrátesz völgyi civilizációnak. Mi több, a két folyam térségének földrajzi neveiben és a hagyományosan a sumer pantheonnal összefüggésbe hozott istenségek nevében nagyszámú bizonyítékát találjuk annak, hogy ezek valamely korábbi nyelvi réteghez, esetleg többhöz is, tartozhattak."*[99] – A Biblia itt segítségünkre van hiszen világosan elmondja, hogy korábban csak egy nyelv volt és egy vegyes társadalom. Miután Isten a korábbi egy nyelvet összezavarta és az embereket többnyelvűvé változtatta, az így létrejött nyelvek is a későbbiekben változáson mentek keresztül. Mezopotámiában az írott és a hétköznapokban beszélt nyelv eltért egymástól. *„…éppen az írott szövegek nem adnak megfelelő felvilágosítást az őket létrehozó társadalomban használt nyelvet illetően. Különösen érvényes ez Mezopotámiára, ahol – gyakrabban, mint feltételezni szoktuk – végletes és merev hagyományosság választotta el az írnok által írásban használt nyelvet attól, amelyet ő és környezete a mindennapi életben beszélt"*[100] *„A magánlevelekben* – s az ékírásos írásbeliségben csakis itt – gyakran kerül elénk a beszélt nyelv, a vallásos szövegek előírásos kifejezései, a tudományos irodalom szakmai zsargonja és a történeti szövegek gondos archaizáló és csiszolt nyelvhasználata helyett."*[101] *(*ügyintézésekről szólnak) „Az igazgatási okmányokat csak belső használatra írták, nyelvezetük tömör, lépten – nyomon rövidítéseket használ, és tele van rejtélyes szakkifejezésekkel. Kényes és nehéz feladat megállapítani olyan szavak értelmét, amelyek az*

---

említett nemesfémből készült tárgyakat kívülről, délibb vidékekről importálhatták." (Szovjet Régészeti Tanulmányok Akadémia Kiadó Bp. 1951. A. A. Jesszen 144. o.)

idők folyamán többször is jelentésváltozásokon mentek át vagy rekonstruálni a mögöttük álló intézményeket és gazdasági szervezetet."[102]

Uruki uralkodók, mint Enmerkar, Gilgames vagy Tammúz híres személyek voltak. A sumér királylista Lugalbandát is Uruk királyaként említi, a név jelentését általában *„ifjú király"*-nak fordítják, de a róla szóló történetekben sehol sem nevezik őt királynak. Az uruki epikus ciklusban két történet maradt fenn róla, ahol főszereplő, de nem király, hanem Enmerkar hadvezére. Felesége Enmerkar lánya Ninszun volt. Lugalbandát istenként – csakúgy, mint feleségét és pásztorként is említik. Hol alacsonyabb rangúnak, hol pedig egyenrangúnak tartották feleségével Ninszunnal.[103] A Lugalbanda és a hegyi barlang története azt is említi, hogy a korabeli emberek a „feketefejűek"* még 'hosszú élettel voltak megáldva.' A Gilgames eposz szerint Lugalbanda és Ninszun fia, Gilgames. *„Lugal-banda elsőszülöttje Gilgames jeles az erőben a magasztos Tehén Rimat-Ninszun fia"*[104] *(*a kifejezés jelentése: ember; nép; ÓKTC 1999. 124. o. 8-as lábjegyzet)*

Ninszun (Musée du Louvre) (Fotó: SG)

„A királylista Enmerkart, az uruki I. dinasztia második uralkodóját Uruk építtetőjeként említi. Minthogy a városnak két fő szentélye volt, amelyeket valószínűleg két különböző istenségnek szenteltek – Annak, a deifikált Égnek és Inanna termékenységistennőnek-, feltehető, hogy a város két különböző településből olvadt össze, és Enmerkar építkezéseit a két templom összekapcsolása és az egész Urukot körülvevő fal felépítése jelenthette."[105] A Lugalbandáról szóló történet szerint is Enmerkar alapította Urukot, amely kezdetben a szöveg szerint mocsár volt: *„Enmerkar, Utu isten fia, Innint keserű szókkal illeti: „A fénylő Innin, fejedelmi nővérem - a hegységben egykor fénylő szíve szemelt ki engem, s ő vitt Kulaba tégláihoz. Bizony, Uruk mocsár volt, víz hömpölygött, puszta föld volt, fűzfa nőtte be, nádas volt, öreg nád, zsenge nád borította. Enki, Eridu királya, az öreg nádat kitépette velem, a vizet mind lecsapoltam. ötven éven át építkeztem, ötven éven át építkeztem."*[106] *„A fénylő Lugalbanda így adja vissza a szót: „Íme, amit fivéred mondott, s amit rám bízott, íme, amit Enmerkar, Utu isten fia mondott, s amit rám bízott: A fénylő Innin, fejedelmi nővérem - a hegységben egykor fénylő szíve szemelt ki engem, s ő vitt Kulaba tégláihoz. Bizony, Uruk mocsár volt, víz hömpölygött, puszta föld volt, fűzfa nőtte be, nádas volt, öreg nád, zsenge nád borította. Enki, Eridu királya, az öreg nádat kitépette velem, a vizet mind lecsapoltam. Ötven éven át építkeztem, ötven éven át építkeztem." (ugyanott)* A Biblia szerint Bábel (Babilon) építését még korábban kezdték el. Dél -Mezopotámiában *„...voltak még földek a mocsaras területeken is, melyek nem száradtak ki az áradás után. Ezeket csak lecsapolással lehetett termőfölddé változtatni."*[107] A történet Uruk faláról is említést tesz, amely az ellenséget csapdába ejti. *„Sumer és Akkád egész földjén megindult a mardu nép, a gabonát nem ismerő -Uruk fala, mint madárháló feszült ellenük a pusztában." (Lugalbanda eposz)* Urukot Enmerkar idején erőtől duzzadó városként festették le. *„A város: tomboló bika, erőt, rettenetet áraszt,.." (Enmerkar versengése Aratta urával)*

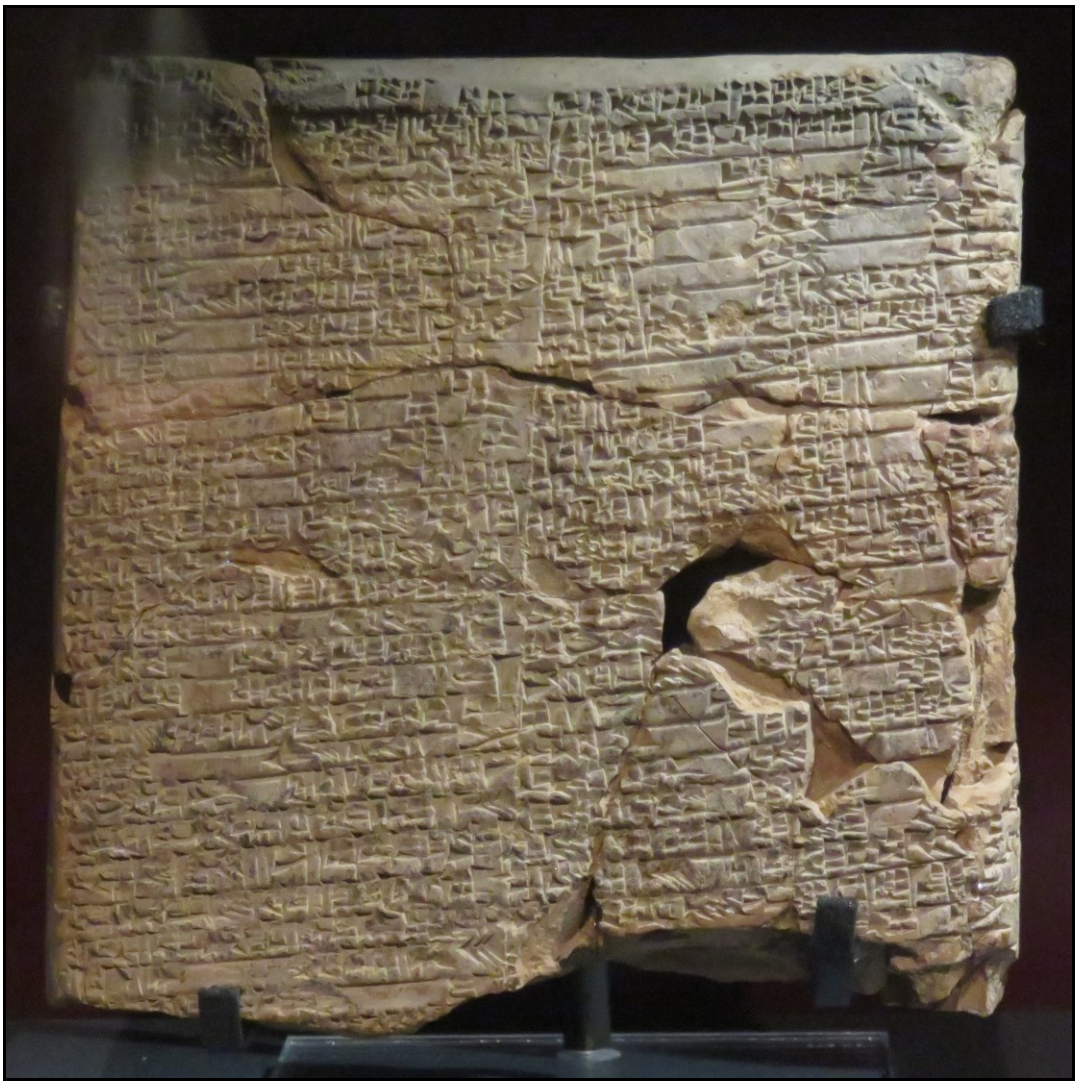
Más forrás szerint viszont Gilgames volt a város és az azt körülölelő fal építője (Gilgames eposz). *„Urukban zsarnoki igába fogta a népet, mindenkit az épülő falakra terelt."*[108] *„Istár templomának és Anuénak átellenében épült Gilgames palotája; ott uralkodik a hatalmas, éjjel – nappal falakat épít; ott uralkodik Gilgames, ki páratlan észben és erőben; kemény kézzel tartva a gyeplőt, uralkodik görnyedő népén!"*[109] *„Ő rakatá a bekerített Uruk erős bástyafalát is, szent Éanna szűz templomának oszlopsorát, az érc-szilárdat és a keménypárkányú vastag külső falakat ő rakatta. Ügyelten ügyelte naponként e falakat, épségüket vigyázta. Tégla, rovott, ha került elibé, Éanna templomába vitte, Istár hajlékában helyezte el – utódai, a királyok között, tudományban párja nem termett! Föllépvén az uruki falra, körbe – körbe járt rajt keresve; párkányait is szemlélgette, alapjait is vizsgálgatta: vajon égetett téglából való-é a téglafal? S vajon a Hét Bölcs vetette é meg alapjait?"*[110] A Gilgames eposzról: *„A költemény eredetileg a bölcsek dicséretével végződött, akik Uruk régi falait építették, és ezzel örök értéket alkottak."*[111]

Egy másik eposzból, amely Gilgamesnek Kis város királya, Agga elleni harcáról szól, megtudjuk, hogy Gilgames nem volt hajlandó Kis város királyának követelésére öntözési munkálatokat végezni, Gilgames királyt Uruk város népgyűlése is támogatta ebben a visszautasításban. De az előkelők összegyűltek a vének tanácsában, és azt tanácsolták Gilgamesnek, hogy engedelmeskedjék Kis királyának. E hősmondának nyilván az a történelmi alapja, hogy Uruk önállóságáért harcolt a hatalmas északi városállam, Kis ellen.[112]
Az eposz beszámol arról, hogy még a csata előtt Gilgames király felkészítette Uruk városát a várható ostromra, a várost az istenek segítségével megerősítették. Kis királya eljött hadseregével Uruk ellen de sikertelenül ostromolta meg a várost és vereséget szenvedett. Gilgames mégis megkímélte az életét.

„Agga, Kis királya, Mebarageszi fia követeket küld Urukba Gilgameshez. Gilgames a vénekhez fordul, előadja nekik a követek megadási felszólítását és tanácsot kér. A követek burkolt üzenete szerint Urukban befejezetlen kutak vannak, amelyeket mélyíteni kell és vízemelőkkel felszerelni. De már a kérdésében ott a válasza, hogy ő inkább harcolna Aggával. (1–8. sorok) A vének szerint valóban vannak befejezetlen kutak Urukban, és azokat át kell adni Kisnek, de semmiképp sem szabad Kissel harcolni. (9–14. sorok) Gilgames, Kulaba ura azonban Inannába vetett bizalommal elutasítja a békés álláspontot, és a harcosok gyűlése előtt is feltette a kérdést. Ugyanazokat a szavakat használja előttük is, mint a vének előtt. (14–23. sorok) A fiatalság válasza az, hogy semmit sem adnak át Kisnek, hanem inkább fegyverrel mennek ellene. (23–29. sorok) Végül Uruk megerősítése mellett döntenek, amely munkában az istenek is segítenek, köztük An. Az Éanna közvetlenül az égből ereszkedik alá. (30–39. sorok) Uruk harcos férfijai örültek a döntésnek, Gilgames szolgája, Enkidu is lelkesítette őket. (40–47. sorok) Tíz napnál tovább tartott, mire Agga serege megérkezett Uruk alá. Gilgames beszédet mondott harcosai előtt. Felajánlotta számukra a választás lehetőségét: vagy önként jelentkeznek az Agga elleni hadba, vagy Agga szolgái lehetnek. Egy Birhurtura nevű testőr szerint Agga beszéde zavaros, kimegy hozzá, hogy jobb belátásra bírja. (48–58. sorok) Birhurturát Agga rögtön elfogta, ahogy átment a kapun. A beszélgetésükben Birhurtura megpróbálja Aggát meggyőzni az ostrom abbahagyásáról. (59–81. sorok) Birhurturát azonban megverték, az ostrom folytatódott. Gilgames a sáncra mászva vezette a védőket a városkapunál. Enkidu egyedül ment ki a kapun. A harcban betömődtek a csatornák, minden poros lett. Végül Agga elmenekült Uruk sáncai alól. (82–106. sorok) Végül Gilgames megköszöni az isteneknek, köztük Utunak és Annak segítségét, a harcosok helytállását és engedi Aggát szabadon elvonulni. (107–113. sorok)“[113]

“Uruk és Kis viszonya

Az eposz második feléből – bár homályosan, de – az világlik ki, hogy Urukban éhínség pusztított, amelyből Agga segítette ki a várost. Ennek fejében a város kormányzását a vének Aggára bízhatták, amelyet azonban a Gilgames-vezette harcosok nem akartak tudomásul venni. A szöveg elején említett követjárás valószínűleg ennek következtében történt. A Gilgames által a két gyűlés előtt előadott szöveg is arra utal, hogy Uruk öntözőrendszere, kútjai rossz állapotban, félkészen voltak, ezért gyenge lehetett a termés, Agga esetleg felszólította Urukot több csatorna és kút ásására. A befejezés – miszerint Gilgames hazaküldte Aggát sértetlenül – is annak a hálának tudható be, amelyet Uruk egyébként érzett a kisi király (herceg?) iránt, de ez a hálaérzés nem akadályozta meg a várost abban, hogy függetlenségét megvédje.”[114]

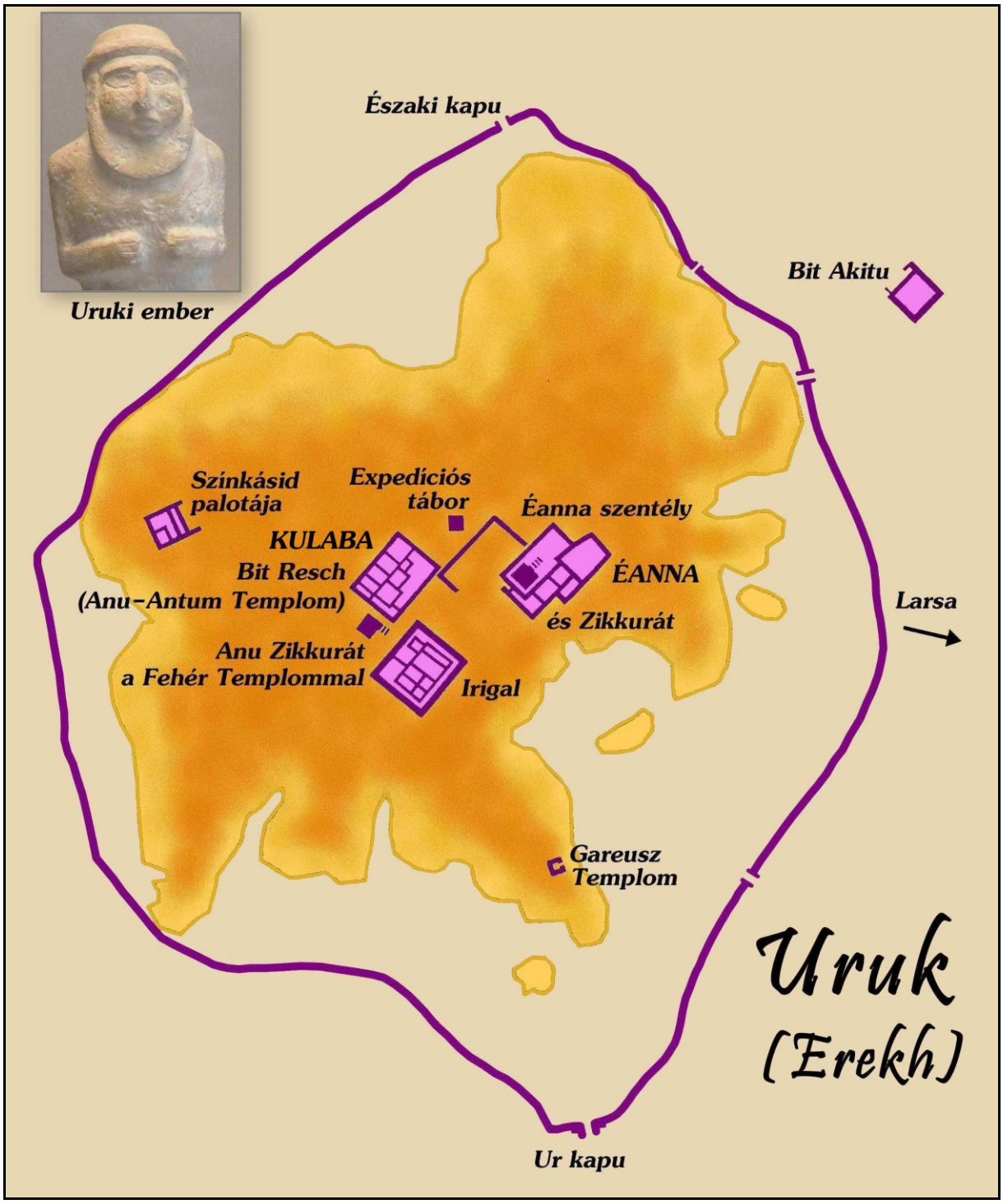

A Gilgames eposz egy részlete (Kish,, Irak; Ashmolean múzeum, Oxford, Anglia) (Fotó: SG)

Tehát Gilgames fejlesztette, megerősítette, újjáépítette a várost meghagyva a régi alapokat. *„A régészeti anyag arra enged következtetni, hogy…a sumer városállamok közül néhány nemcsak egy fallal körülkerített várost foglalt magába, amely fölött a város védőistenének lakóhelyéül szolgáló templomkörzet uralkodott, hanem a környező terület egy részét és számos kisebb települést is. Ez a területi növekedés nem szükségképpen hódítás eredménye volt; fakadhatott a kisebb városoknak abból az igényéből is, hogy háború esetén csatlakozzanak a nagyobb, fegyverekkel és harci szekerekkel rendelkező városokhoz."*[115] Dél – Mezopotámiaban a városok megerősítése, városfalak építése, javítása vagy fejlesztése valószínűleg állandóan napirenden lehetett. Mivel ezek a városállamok folytonosan egymással vagy külföldi erőkel csatáztak. Ennek pedig rendszerint a városfalak látták kárát. A lagasi Eannatum feliratában például megemlíti, hogy *„…Ningirsunak Girsut, az ő földjét helyreállította. Az Uruazagga falat építette." (ÓKTC 1999. 92. o.)* Egy későbbi lagasi uralkodóról Uruinimgina-ról van szintén feljegyzés, hogy ő *„Girsu falát építette" (ÓKTC 1999. 94. o.)* Uruinimgina Lugalzagesi kortársa volt. Lugalzagesi (ekkor Umma ensije volt) döntötte meg Uruinimgima hatalmát Lagasban. (Uruinimgina 8. évében, a várost (Lagast) elpusztította) (ÓKTC 1999. 96. o.) (Uruinimgina nevének korábbi olvasata Urukagina volt, ma az előbbit használja a szakirodalom. (ÓKTC 2003. 99. o.)) „Ránk maradt Lagas egyik írnokának, Urukagina egyik hívének „elégiája". A szerző elsiratja hazájának szerencsétlenségét, felsorol számos olyan

templomot, amelyet kifosztottak és leromboltak Lugalzaggisi hadai. A kárt szenvedett szent helyek között azonban nem említi Ningirsu isten főtemplomát, mely Lagas központi részében, Girsuban állott. Úgy látszik, Urukagina behúzódott Girsu hatalmas falai mögé, amelyeket az ő parancsára emeltek, s Lugalzaggisi kénytelen volt beérni Lagas kevésbé megerősített lakótelepeinek elpusztításával és lerombolásával. Urukagina kapitulációját nem tudta kivárni, mivel minden erejét az északról rátörő veszélyes ellenség visszaverésére kellett összpontosítani. A hatalmas ellenség elleni harc, amelyet Lugalzaggesinek a következő időkben meg kellett vívnia, igazolta a Lagas vereségét elsirató írnokot, aki a következő jóslattal fejezte be „elégiáját": „A Lagast elpusztító ummai emberek bűnt követtek el Ningirsu isten ellen. A részükül jutott hatalmat el fogják veszíteni. Urukaginának, Girsu királyának nincsenek bűnei. Ami viszont Lugalzaggisit illeti, Nisaba istennő jegyezze fel (szó szerint: adja meg, hogy rátegyék) homlokára az ő bűnét."[116](Nisaba, az írás istennője (ÓKTC 2003. 92. o. 2-es lábjegyzet) Korábban „Urukagina arra számított, hogy Lagast kivonja Kis városának fennhatósága alól, s így Lagas lugaljának nyilváníthatja magát. Célja érdekében elhatározta, hogy a templomépépítkezési és a csatornázási munkálatokkal egyidejűleg hatalmas fallal erősíti meg Lagas legfontosabb részét, Girsu negyedét, ahol a városállam főistenének, Ningirsu istennek hatalmas temploma emelkedett. Uralkodásának második évében Urukagina királlyá nyilvánította magát, s ezt az évet uralkodása első évének tekintette."[117]

„A sumer és akkád nyelv nem tesz különbséget a települések között méreteik szerint; mind a falu, mind a város a sumerben uru, az akkádban alu; tulajdonképpen ezt a megjelölést használják minden állandó településre, amely napon szárított agyagtéglákból készült házakból áll, sőt még néha kunyhócsoportokra vagy a szállás egyéb változatainak csoportjaira is, ha igazgatási egységet alkotnak. Csak „tanyá" -kat (é, uru, se =kapru) és bizonyos, nehezen meghatározható falusi településeket (é, duru, hasaru stb.) különböztettek meg ezektől a „város" -októl."[118]

Uruk (a bibliai Erekh) városa (Rajz: SG - Helen Keiser után)

Az *„Enmerkar versengése Aratta urával”* című eposz Enmerkart energikus királynak mutatja be, aki kezdettől fogva uralkodásra termett: *„a születése óta koronát viselő, Uruk város ura, Sumer hatalmas, erős kígyója, a szilaj szarvas, aki a magas hegységben fensőbb erőt kapott, a pásztor, a fénylő kecskékről számot adó, kit a hegyek mélyén az igaz Tehén szült, Enmerkar, Utu fia…” (Komoróczy Géza fordítása)* Ugyanez az eposz Enmerkarnak tulajdonítja az írás feltalálását. Az eposz szerint Enmerkar a követét agyagtáblára írott szöveggel indította útnak Arattába. *„A követnek nehéz volt a szó, nem tudta elmondani, a követnek nehéz volt a szó, s mert nem tudta elmondani, Kulaba ura agyagot markolt kezébe, táblává gyúrta, s erre vetette*

a szót.[*16] *E nap előtt az agyagra vetett szó nem létezett, s most, ó, Utu, bizony így történt: Kulaba ura a szót agyagtáblára vetette, bizony így történt…Enmerkar, Utu fia, agyagtáblát bízott reám. Aratta ura, tekinteted vesd az agyagra, s a szó értelmét onnan megtudod… Aratta ura az agyagra veti pillantását: az üzenet szava ék alakban, benyomott fejű ékjelekkel ott áll az agyagon. Aratta urának pillantása az összegező táblát vizsgálgatja." (Komoróczy Géza fordítása)* A legrégibb írásos emlékek valóban Urukból, az Éanna szentélykörzetből kerültek elő. Urukban *„A IV. réteg utolsó szintjéből (IV/a) kerültek elő az egész világon legkorábbinak tartott írásos feljegyzések."*[119] Az írás az özönvíz utáni korai nemzedékekben alakulhatott ki, amelyhez Enmerkar is tartozott. *„A vízözön előttieknek nem voltak még könyveik, nem voltak írott feljegyzéseik, azonban hatalmas szellemi és testi erejük mellett olyan emlékezőtehetségük volt, mely képessé tette őket arra, hogy mindazt, amit hallottak, megértsék és emlékezetükben tartsák, sőt, hogy tudásukat utódaiknak hiánytalanul továbbadják."*[120] Maga az írásfejlődés is arra tanít, hogy az özönvíz után kezdtek csak az emberek írni. Ha már az özönvíz előtt írtak volna, akkor az özönvíz után nem a kezdetleges képi írással* találkoznánk először, hanem egy többszöri fejlődésen átment sokkal kialakultabb változattal, amely sok változtatás útján jött létre. Nem is beszélve arról, hogy az özönvíz előtti óriás emberek szellemi képességét csorbítanánk. Az özönvíz utáni emberek szellemi képességének csökkenése szükségessé tette a pontosan érthető írásos kifejezéseket. Az ékírásban az ék alakú jeleket úgy kombinálták, hogy szimbólumokat alkossanak, amelyek tárgyakat vagy fogalmakat jelentenek. Az írásnak tehát negatív és pozitív oldala is van. Megjelenése negatívum abból a szempontból, hogy az ember szellemi képessége gyengébb lett, pozitív viszont abból a szempontból, hogy a szó értelme hosszabb ideig tartósan megmarad. Ezekről Platón-nál is olvashatunk.[*17] (*„Az ősi

---

[*16] valószínűleg Enmerkar olyan hosszú listát állított össze Arattába küldött üzenetként, amit a követ már képtelen volt megjegyezni

[*17] „Azt hallottam tehát, hogy az egyiptomi Naukratisz körül az ottani ősi istenek között volt egy, akinek az ibisz a szent madara: az istennek magának Theuth a neve. Ő találta fel a számot, a számolást, a mértant, és asztronómiát, továbbá az ostablát és kockajátékokat, végül az írást is. Egész Egyiptom királya akkor Thamus volt, a felső vidék nagy városa táján, amelyet a görögök az egyiptomi Thébainak neveznek, az istent pedig Amónnak hívják. Eljövén hozzá Theuth, bemutatta a művészeteit, és azt mondta, hogy a többi egyiptomival is közölni kellene őket. A király pedig kérdezte, hogy melyiknek mi haszna van; s mikor elsorolta, aszerint, hogy egyetértett vele vagy pedig nem, az egyiket helytelenítette a másikat megdicsérte. Azt mondják Thamus sok mindent kifejtett mindkét irányban Theuthnak művészetéről, ezeken hosszú volna végigmenni; mikor pedig az íráshoz érkeztek, így szólt Theuth: „Ez a tudomány, király, bölcsebbé és tartósabb emlékezetűvé teszi az egyiptomiakat; mert az emlékezet és tudomány varázseszközét találtam itt fel." Az pedig így válaszolt: „Ó, te ezermester Theuth, az egyik abban kiváló, hogy feltalálta a művészeteket, a másik viszont meg tudja ítélni, mennyiben járnak kárral és haszonnal azok számára, akik majd használják őket. Így most te is, mint az írás atyja, jóindulatból épp az ellenkezőjét mondtad, mint ami a valódi hatása. Mert éppen feledést fog oltani azok lelkébe, akik megtanulják, mert nem gyakorolják emlékezőtehetségüket – az írásban bizakodva ugyanis kívülről, idegen jelek segítségével, nem pedig belülről, a maguk erejéből fognak visszaemlékezni. Tehát nem az emlékezetnek, hanem az emlékeztetésnek a varázsszerét találtad fel. S a tudásnak is csak a látszatát, nem pedig valóságát nyújtod tanítványaidnak, mert sok mindenről hallva igazi tanítás nélkül azt hiszik majd, hogy sokat tudnak, pedig a valóságban általában tudatlanok és nehéz felfogásúak, hiszen bölcsek helyett látszólagos bölcsek lettek." (Platón válogatott művei Európa Könyvkiadó 1983. 559-560. o. „Phaidrosz" (273d, 274d, e, 275a)) (Theuth=Thot aki az egyiptomiaknál az írás és tudományok bálványistene) Gudeáról egy sumer szövegtöredék még azt állítja, hogy „a herceget kitűnő emlékezőtehetséggel és páratlan ésszel áldotta meg a sors", ezért az álmában látott és a Ningirszu által sugalmazott templom építéséről hallott szöveget szó szerint képes volt felidézni, „később minden egyes szavára emlékezett." (Világtörténelmi enciklopédia 1. Őstörténet és a korai civilizációk Kossuth Kiadó 2007. 92. o.) A III. uri dinasztia egyik királya Sulgi már a leírt

Uruk romjainak és Djemdet – Nasr halmának az ásatásai során – mint fentebb már említettük – templomok gazdasági elszámolásait tartalmazó okmányok kerültek elő, melyek teljes mértékben vagy részben piktográfikus írást mutatnak."[121] Az ékírás „előzménye egy piktografikus, képekből és szimbólumokból álló írás, amelynek beszélt nyelvi változatát nem lehet rekonstruálni."[122]) Az Enmerkar versengése Aratta urával eposz említi, hogy az emberek *„különböző nyelvű"* –vé váltak és többször kifejezi azt a vágyát, hogy a korábbi állapotnak megfelelően egyszer majd az *„ég, föld mindensége, minden jámbor nép egyazon nyelven beszélnek Enlilhez." „Enki, a bőség ura, a szilárd szavú, a bölcsességtől duzzadó, az Országot szemmel tartó, az istenek tanácsadója, a tudással ellátott, Eridu ura - ő megváltoztatja szájukban a nyelveket, valahány nyelv van: az emberiség nyelve egy legyen." (Komoróczy Géza fordítása)* Valószínű, hogy a beszélő nem pusztán a soknyelvűséget fájlalja, hanem a korábbi egység megszűnését is. (A beszélő itt Enmerkar a király, aki követe szájába adja, hogy mit üzen Aratta urának.) Enmerkar legfőbb vágya az, hogy egyszer megvalósuljon a korábbi állapot, amikor mindenki egy nyelven imádta a főistent, Enlilt. A babilóniai bálványistent, aki szemükben az *„istenek királya"*, *„istenek atyja"* és *„minden országok ura"*[*18] volt.[123] A róla szóló mítoszokban lényege a termékenység, életerő, fékezhetetlen elemi erő – ő a vihar és levegő istene – vad bikához, üvöltő szélhez hasonlítják. Állandóan idegesíti őt az emberi élet zaja, ezért újabb és újabb csapásokat – pestist, aszályt, szikesedést, özönvizet – zúdít az emberekre. *„A pogányok bálványai ezüst és arany, emberi kezek alkotásai. Szájok van, de nem beszélnek, szemeik vannak, de nem látnak; Füleik vannak, de nem hallanak, és lehellet sincsen szájokban! Hasonlók lesznek hozzájuk alkotóik is, és mindazok, a kik bíznak bennök." Zsolt. 135,15-18* Mivel minden ember, szemlélés útján változik el, ezért az ember nem emelkedhet magasabbra annál, mint amilyen istenképpel rendelkezik. A bálványimádók jellemében ugyanazokat a tulajdonságokat találhatjuk meg, amivel bálványaikat felruházták. Az eposz szerint Enmerkarnak a templomok díszítéséhez aranyra, ezüstre, lazúrkőre és karneolra lett volna szüksége, amit végül fenyegetéssel, ékírásos levelek küldésével, katonai nyomással és gabonaszállítással sikerült megszereznie Aratta enjétől. A Lugalbanda történet ugyancsak beszámol arról, hogy, Enmerkar Arattát legyőzi: *„...ha majd Enmerkar, Utu isten fia, e tamariszkuszt kivágja, vesszejéből kosarat készít, a fénylő Hely öreg nádját gyökerestől kitépi, a kosarat kézbe fogja, a harcsát, halacskák között az istent, a kosárral kitapogatja, e halat megfogja, megfőzi, ízesíti, Innin fegyvere előtt, karja a csatában, áldozatul bemutatja: seregének karja diadalmas lesz - az óceánban véget vetett Aratta életének. A városból míves aranyat hoz, vele aranymívest is; csiszolt drágakövet hoz, vele drágakőcsiszolót is; a városból, ha felgyújtotta, mindent elvisz, Aratta fémöntő mintáit is hozza sietve." Aratta pártázata zöldes lazúrkő, fala, a magasba törő bástya rőtvörös, agyagtéglája ónlap, a ciprushegyen fejtett. Ó, fénylő Lugalbanda, tied a dicséret!"*[124]

Enmerkar, aki Enlil és más bálványistenek kegyeit kereste nyilván *„minden országok ura"* kívánt lenni főistenének jelzőjéhez hasonlóan. Enlil nevében uralkodhatott. Ha Enmerkar idejében volt a bábeli nyelvzavar, akkor az ő személyének azonosnak kell lennie Nimróddal. A sumér királylista szerint Enmerkar *„Meskiaggaser fia"*, azonban, ha ő azonos Nimróddal úgy nem fia, hanem csak unokája lehetett (1 Móz. 10,6;8). Mivel Meskiaggaser Khám-mal

---

szó erejét magasztalta: „Ezen a napon a napisten, Utu nevében megerősítem, hogy a szövegek művésze vagyok, egy dalszerző, egy költő, és a messzi földeken, ahol nem ismerik a sumer népet és a leírt szót, ott szent művekként fogják előadni alkotásaimat, és az emberek meghajolnak majd szavaim előtt (…)" (Sulgi király verses imája) (Világtörténelmi enciklopédia 1. Őstörténet és a korai civilizációk Kossuth Kiadó 2007. 82. o.)

[*18] Az „istenek ura" címet megszerezte apjától Antól (az ég istene), aki a „minden országok ura" címet is viselte.

azonosítható. (Más szövegekben is van hasonló, mint pl. egy Narám - Színnek tulajdonított szövegben 'Sarrukínt apjának' nevezi Narám – Szín, pedig Sarrukínnek csak unokája volt. (ÓKTC 1999. 103. o.)) Vannak, akik az Enmerkar nevet felvett vagy az utókor által adományozott névnek tartják. Werner Papke német kutató szerint Enmerkar azonos Nimróddal. Papke szerint *„Enmerkar nevét tulajdonképpen így kell olvasni az ékírásos feliratban: en-me-er-rud-kár. Ha ebből elhagyjuk a kár tagot, ami vadászt jelent, megmarad Uruk város első királyának neve: Enmerud…A Teremtés könyvének ránk maradt héber szövege eredetileg csak mássalhangzókból állt. Csak a középkori zsidó tudósok, az ún. maszoréták fűztek magánhangzókat a mássalhangzókhoz, miáltal könnyebben olvashatóvá vált a bibliai szöveg. Hogy aztán a maszoréták által Nimród-nak olvasott Nmrd név visszaadja – e az eredeti kiejtését, nem biztos. Mindenesetre a bibliai Nimród mássalhangzóinak összehasonlítása a sumer Enmerud-dal teljes egyezést mutat: NiMRoD=eNMeRuD."*[125] Ha nem nyelvészetileg vizsgáljuk ezt a kérdést akkor is Enmerkárhoz jutunk. Enmerkarnak közös vonása még Nimróddal, hogy Uruk építője volt. A sumér királylista szerint Enmerkar *„Meszkiaggaser fia, aki Uruk várost építette"*. Az Óbabiloni (Weidner) - krónika viszont Enmerkart Babilonnal (az Esagila szentélykörzettel) is kapcsolatba hozza. Mint akinek feltételezhetően Marduk (Babilon főistene) *„az országok összeségének királyságát neki adta"* ugyancsak Enmerkart vagy magát Mardukot nevezheti a szöveg *„az Esagila elsőszülött fia"*-nak. *(ÓKTC 1999. 104. o.)* Egyes kutatók Nimródot Gilgamessel azonosítják. A Gilgames eposz szerint ő is Uruk város építetőjeként tűnt ki. De Gilgames nem az első volt ebben. A többi bizonyítékok is Enmerkar mellett szólnak. Ő az, aki a bizonyítékok alapján a Bibliában szereplő Nimróddal azonosítható. Érdekes, hogy a sumér királylistában Meszkiaggasert *'Utu isten fia'*- ként (isteni származású-ként) ismerik el és Enmerkar utódait Lugalbandát, Dumuzit és Gilgamest már 'isten'-i rangra emelték, Enmerkarnak azonban a királylistában nem adták meg az isteni rangot, igaz az eposzokban a 'napisten (Utu) fia'-ként említik őt is. Lehet, hogy a Bábeli kudarc miatt nem ismerték el istenként csak félistenként, Khámmal együtt. Érdekes, hogy a gonosz és romlott Khámot (Meszkiaggaser) isteni eredetűnek tartották, félistenként tisztelték, és vele kezdve az emberek hajlamosak voltak arra, hogy más erős és zsarnok uralkodókat, jó képességű embereket, hatalomittas királyokat és császárokat, egyházi méltóságokat félistenként, istenként imádjanak és tiszteljenek. Mint, ahogy erről maga a Szentírás is bizonyságot tesz: *„Mert bár az Istent megismerték, mindazonáltal nem mint Istent dicsőitették őt, sem néki hálákat nem adtak; hanem az ő okoskodásaikban hiábavalókká lettek, és az ő balgatag szívük megsötétedett. Magukat bölcseknek vallván, balgatagokká lettek; És az örökkévaló Istennek dicsőségét felcserélték a mulandó embereknek…képmásával…Mint akik az Isten igazságát hazugsággá változtatták, és a teremtett dolgokat tisztelték és szolgálták a teremtő helyett, aki mind örökké áldott. Ámen." (Róm. 1,21-25)*

„Mivel az átlagos városoknak alig jutott valamivel több gazdagság, mint ami a létfenntartáshoz kellett, egy mezopotámiai város igazán abban az esetben virágzott fel, ha központjában a győzelmes király palotája állt. Akkor a hadizsákmányok, a leigázott városok adója, a megfélemlített szomszédok ajándékai növelték az uralkodó raktárkészleteit, ezek szétosztásra kerültek a hadsereg és a bürokrácia tisztikarában, s így emelték az egész község életének színvonalát. Akkor meggazdagodtak a szentélyek, fényűzően díszítették őket, kaptak földadományokat és munkaerőt. A palota és a templom díszítésének óhaja vonzotta a kereskedőket, akik a főváros gazdaságait nemcsak a szokásos importcikkekkel látták el (fémek, épületfa, drágakövek), hanem luxuscikkekkel is (meghatározott fűszerek, illatszerek, borok, piperecikkek, ritka állatok). Csupán néhány babiloni városnak jutott egy vagy két rövid virágzó korszaknál több (soknak egy sem)."[126]

„Ur III. dinasztiájának királylistáiban Gilgames király úgy szerepel, mint Uruk város első királyi dinasztiájának egyik tagja. A későbbi hagyomány tehát történelmi személynek tartotta.”[127] Sudár termetű volt. A Gilgames – eposzban *„Gilgames kétségbeesetten indul útnak, hogy felkeresse ősapját, Utnapistit és megtudja tőle a halhatatlanság titkát.”*[128] Utnapisti a vízözön hőse, a bibliai Noé a mezopotámiai változatban. Gilgames ősapja. A Biblia szerint minden özönvíz utáni ember Noé-ra vezethető vissza. Az özönvíz előtti világban 600 évet élt az özönvíz utáni világban pedig 350 évet, összesen 950 évet élt. Ezzel az életidővel ő volt a leghosszabb életű ember az özönvíz utáni világban. A név azt jelenti *„Rálelt az életre”*, ami többszörösen igaz volt Noéra, mint Istenfélő emberre, a vízözön túlélőjére, és hosszú életére nézve. A Gilgames – eposz szerint Gilgames a vízözön történetét magától Noé-tól hallotta. *„Gilgames kérlelésére Utnapistim elmondja a vízözön történetét.”* [129] Mégis azt látjuk, hogy az eredeti történethez képest, amelyet a Szentírás őrzött meg számunkra ez a verzió már több ponton torzult. A Gilgames – eposzban Noé hajója „egy 120 könyök oldalszélességű hétemeletes kocka, az emeletek kilenc részre voltak osztva”. Ez a kinézet és méretezés jelentős eltérést mutat a Bibliában említett bárka adatokhoz képest. A bibliai bárka háromemeletes és téglatest alakú. A Gilgames eposzban sokkal rövidebb az özönvíz időszaka, mindössze 6 nap és 7 éjszaka majd ezután egy bizonyos idő elteltével Noé és a vele lévők elhagyták a hajót. A Gilgames – eposzban Noé először galambot, majd fecskét és hollót enged ki. A Bibliában hollót, galambot és megint galambot. Az áldozat a Gilgames - eposzban „nád, cédrus, mirtusz”. A Bibliában „minden tiszta szárazföldi állatból és minden tiszta madárból”[130]. Noé 350 évig még tanította és figyelmeztette az embereket az özönvíz után. Gilgames élve, ebben az időkeretben találkozhatott vele. Noé kortársa volt még Ábrahámnak is, Ábrahám idejében halt meg. A történet még azzal az információval is szolgál számunkra, hogy Gilgamest nem azonosíthatjuk sem Sémmel sem pedig Jáfettel, hiszen nekik nem volt szükségük arra, hogy az özönvízről valaki beszámoljon számukra mivel ők maguk is személyesen megtapasztalták Isten szabadítását a bárkában. (Khámot már említettem.) Gilgames nevét Gudea egyik felirata is említi. *„…Gilga[mes]-sel együtt nevelkedtél” (ÓKTC 110. o.)* A Tummal felirat alapján Gilgames kortársa volt Aggának (Kis királya) és Meszannepadda-nak (I. Uri dinasztia királya). Gilgames ősét, akit a sumerek Dumuzinak mások Tammúznak hívtak évszázadok múlva is istenként tisztelték.[131] *„A későbbi korokban Dumuzit Tammúznak vagy Adonisznak nevezték; ő minden évben meghalt, majd feléledt.”*[132]
„Dumuzi eredetileg Uruk (vagy esetleg Bad-tibira) királya lehetett a korai dinasztikus időszakban, aki Gilgameshez hasonlóan később számos mítosz főhőse lett.”[133] *„Számos későbbi sumer szöveg írja le Tammúz kapcsolatát Inannával, a sumer Venusszal, aki Tammúz felesége volt, és aki őt végül az alvilágba küldte. A siratási rítusok arra engednek következtetni, hogy Tammúz egyfajta vegetációs isten volt, aki minden nyáron meghalt, és minden tavasszal feltehetőleg életre kelt.”*[134] Kultuszáról a Szentírás is megemlékezik. Ezékiel könyve említi, hogy a próféta korában, Jeruzsálemben, még az Úr házánál is jelen volt ez a förtelmes kultusz. Asszonyok siratták az alvilágba leszállt Tammúzt, aki a Nap hevétől elszáradó növényzettel együtt meghal (Ezék. 8,14). Tammuzt a termékenység istenének tartották. Tammúz jelentése: *a tökéletessé tevő (tisztító) tűz.*[135] Az I. Ur-i dinasztia idején Maszenepada halálakor *„A kultikus szertartásnak megfelelően az udvartartás önként követi az uralkodót a halálba (méregkehely), Ez a sumér szokás feltehetően Innin istennőnek – akit a főpapnő alakít – szerelmesével, az alvilág istenével, Dumuzival – akit a király személyesít meg – ült „szent lakodalmára” vezethető vissza.”*[136] *„Uruk királyainak harcos, hősies szellemét később epikus ciklusokban dicsőítették, amelyek közül a legismertebb Gilgamesről, Enmerkar unokájáról szól, de Enmerkar maga is nem egy eposz hőse.”*[137] Terjeszkedő, hódító politikát már az uruki királyok is folytattak. Újabb kutatások szerint pl. a szíriai Hamoukar nevű várost

is uruk hadserege pusztította el valamikor az Uruk – kor idején.[138] (A város a Tigris Felső folyásának a közelében fekszik.) Lugalkiginedudu egyesítette Urt és Urukot. Neve és fiának neve (Lugalkiszalszi) szerepel a sumér királylistában, mint Uruk II. és Ur II. dinasztiájának tagjai. Lugalkiginedudu felvette a Kis királya címet. Lagasz szövetségese volt az Umma elleni háborúban. (Az elsőbbség, a Kis királya cím alapján Uruké lehetett.) Entemena, Lagas enszije felirata szerint Lugalkiginedudu Uruk enszije volt, akivel ő *„testvérséget”* fogadott.[139]

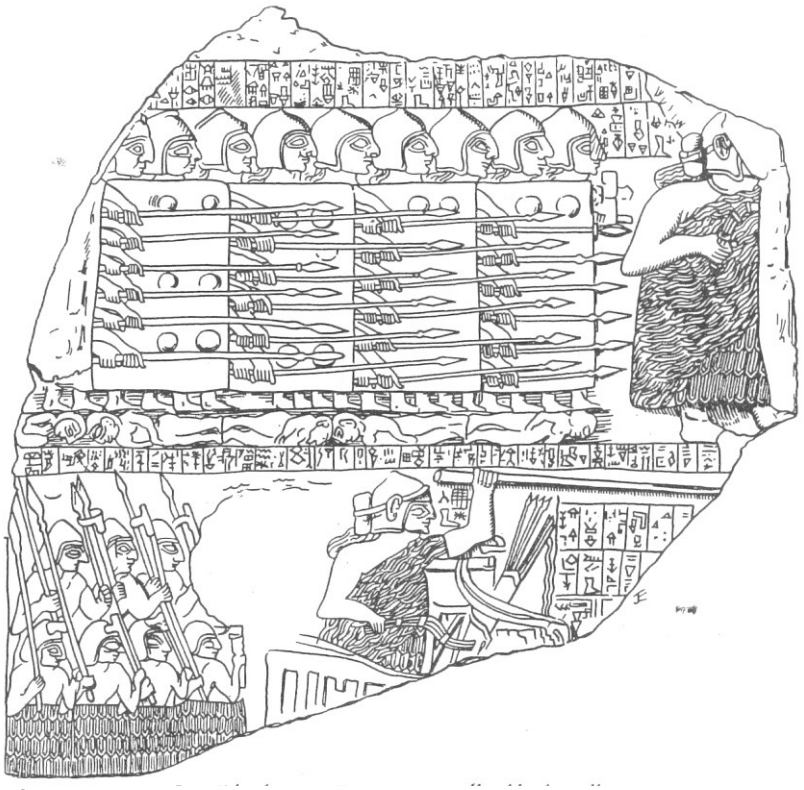

Lagas hadserege Éannatum uralkodóval az élen „Keselyű sztélé” (Kőlaptöredék domborműve) A töredék phalanx rendszerű harcmodort ábrázol (Rajz: VT-1962 I. Kötet 198. o.) (Éannatum, Entemenát és apját (I. Enannatumot) megelőző uralkodó volt Lagasban.) (Musée du Louvre) (Fotók: SG) „A sztélének ugyanezen az oldalán látható Eannatum, hadserege élén. A király bonyolult, több rétegű köntöst és Mesz-kalam-dug király uri sírjában talált sisakhoz hasonló fejfedőt visel. Hadseregét pajzsok és lándzsák sűrű tömegeként jelenítették meg, amelyből csak a fejek és az ellenség testén taposó lábak válnak ki.” (Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 71. o.)

Meszkalamdug aranysisakja (másolat; British Museum) (Fotó: SG)

Lugalzageszi Umma város uralkodója *„kiterjesztette uralmát majdnem egész Sumerre és fővárosává Urukot tette.”*[140] Ő volt a III. uruki dinasztia egyetlen uralkodója a sumér királylista szerint. Lugalzageszi lerombolta és feldúlta Kist is.[141] *„A „Két folyó vidéke” fölötti hatalomért folyó harcban Lugalzaggisinek eleinte kétségtelenül sikerei voltak…Úgy látszik, hogy rövid időre hatalma alá vetette a „Két folyó vidékének” egyes északi részeit, sőt még a szomszédos országokat is. Legalábbis néhány olyan edény feliratán melyeket Lugalzaggisi a nippuri templomnak ajándékozott, azzal dicsekszik a király, hogy egész országokat hódított meg, „kezdve az Alsó – tengertől (a Perzsa - öböltől) a Tigris és az Eufrátesz folyókon keresztül egészen a Felső – tengerig (a Földközi – tengerig).*[142] *„Lugalzageszi feliratában azt állítja, hogy „biztosította az utakat” a Mediterráneumtól a Perzsa – öbölig. A sumer városokat illető régészeti bizonyítékok nem hagynak kétséget afelől, hogy ez a cél már a kezdeti időktől meghatározó volt.”*[143] [*19] Lugalzageszi Enlil nevében uralkodott. *„Enlil az országok királya, Lugalzageszinek ajándékozta az ország királyságát, az ország szeme előtt igazságot cselekedett: az országokat ereje leigázta; napkelettől napnyugatig adót vetett ki rájuk. Abban az időben az Alsó-tengertől (Perzsa öböl) az Idiglat (Tigris) és Purattu (Eufrátesz)(területén?), a Felső-tengerig (Földközi – tenger) az utakat egyenessé tette; napkelettől napnyugatig Enlil […] birtokát […] adta neki. Az országok biztonságáról gondoskodott.”*[144] Lugalzageszi kívánsága, hogy: *„Legyek mindig a pásztor, aki az élen áll.”*[145] nem teljesülhetett, mert az akkád Szargon (Sarrukín) megdöntötte uralmát. Uruk igazi ragyogása addig tartott, amíg az Akkád birodalom át nem vette a helyét. Ezután jelentősége csökkent. *„Amikor Uruk Lugalzageszi kezére került, majd, valamivel később, ellenfelének, agadei Sarrukínnak először sikerült Mezopotámia újfajta egyesítése, sorsdöntő változás következett be az egész térség történelmében. A politikai hatalom elkerült Urukból, a klasszikus sumer civilizáció központjából…”*[146] *„A nippuri feliratok szerint Sarrukínu fölébe kerekedett Lugalzaggisinek, miután csatában legyőzte Uruk város és 50 más fejedelem és*

[*19] a Gilgames eposzban szerepel, hogy a becsvágyó Gilgames célul tűzi ki maga elé azt, hogy megszerzi a távoli cédruserdő nemes fáját. *„Föl akarok hágni ama hegyre! Fölhágok a cédrus hegyére! El akarok jutni az erdőbe!” (Gilgames III. tábla – óbabiloni)* Gilgames az uruki fegyverművesekkel fegyvereket készített. Barátját Enkidut is sikerül rávennie, hogy kísérje el a veszélyes útra. Felfegyverkezve erednek útnak Urukból a cédruserdő felé. Ott legyőzik Humbabá-t a Hermon és Libanon rémét az erdő őrizőjét. *„Enkidu kardjának vasától az őriző feje legördült: nem él már, akinek szavára megremegett Hermon s Libanon – halott Huvava…” (Gilgames V. tábla – óbabiloni)* A győztesek az áhított cédrust a megkaparintott zsákmányt az Eufrátesz vizén szállították Urukba. *„Az Eufrátesz szent vizéhez legörgették a cédrust, az Eufrátesz szent vizén leúsztatták a cédrust.” (Gilgames V. tábla – óbabiloni) (Rákos Sándor: Gilgames - Agyagtáblák üzenete Magyar Napló Írott Szó Alapítvány Bp. 95. o.) (Megjegyzés: az újasszír táblán a cédruserdő őrének neve Humbaba az óbabilonin ugyanennek a személynek a neve Huvava. A hettita tábla szintén Huvavát említ.)* Az értékes faanyagot felhasználhatták az Éanna templomegyüttes újraépítésénél: „A következő fázisban (IVA réteg) az Éanna - szentélykörzet alaprajza megváltozott. Az újabb épületeket a korábbiak alapjai fölé vagy azokba belevágva építették….Mindkét réteg maradványai nagyon töredékesek voltak, de a rekonstruált alaprajz szerint a terület ismét két részre oszlott. A legnagyobb épület, a „D- templom” olyan teraszra épült, amely a korábbi fázis udvarának és oszlopos bejáratának feltöltésén állt. A templom 80x50 méteres volt, és ha a központi, kereszt alakú terem fedett volt (ami nagyon valószínű, mivel alaprajza más templomokéval megegyező), akkor a mennyezetgerendáknak 10 méternél is hosszabbaknak kellett lenniük. Ezeket valószínűleg szárazföldi úton szállították az Amanus-hegységből az Eufráteszhez, majd a folyón leúsztatták. A későbbi sumer legendákban számos, valószínűleg az Uruk – korszakból eredő történet szól arról, hogy Gilgames és társai a Cédrus-hegyekbe vezettek expedíciókat.” (Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 62. o.)

patesi[*20] *hadseregét."*[147] *„Az akkád uralkodó feliratai szerint három hadjáratban és harmincnégy csatában vívta ki a végső győzelmet, ami arra utal, hogy rendkívül kemény ellenállásba ütközött. Ez magyarázza azt, hogy amikor bevette a legfontosabb sumer városokat, Urukot, Urt, Lagast és Ummát, sorra romboltatta le városfalaikat, függetlenségük jelképét."*[148] *„Sarrukín, Agade város királya, ... az ország királya, ...Uruk várost leverte és falát lerombolta. Az Uruk melletti csatában győzött. Lugalzageszit, Uruk királyát, a csatában foglyul ejtette, nyakbilincsben Enlil kapujához hurcolta."*[149] *„Amint a korábbi nagykirályt, Sumer „legfőbb pásztorát" elfogta és megalázta, Sarrukín elfoglalta Ur, Umma és Lagas sumer nagyvárosait, majd „az ő falaikat is lerombolta. Lagasból egy 240 km*[*21] *–es menettel győzedelmes seregét a Perzsa – öbölhöz vezette, ahol megmosták fegyvereiket a tengerben – e szertartás félreérthetetlenül a térség urává tette."*[150] Sarrukínak „Egykorú emléken egyetlen felirattöredéke maradt ránk, egy meztelen hadifoglyokat ábrázoló relief kísérőszövegeként: *„Sarrukín, Agade királya,...az országokat...legyőzte...és magját szakította".* Valószínű, hogy az övé volt egy buzogány is, amelynek a fején a következő felirat olvasható: *„...aki Uruknak és Urnak a fejére ütött, (az) adományozta. (ÓKTC 1999. 97. o.)* Egy Narámszínnek tulajdonított felirat szintén megemlékezik Sarrukin győzelméről Uruk felett. *„Annak idején Sarrukin, apám, Urukot leigázván, Kis lakosainak adómentességet (an-du-ra-ar) adott. Gyeplőjük (...) bilincseiket letörték (?) (...) Iphurkist a Kis-beli, Marzala fiát, (...) megválasztották a királyságra."*[151] Egy korai sumér nyelvű elbeszélés Akkád (Agade) virágkoráról, Akkád felemelkedését Kis és Uruk után helyezi el: *„Midőn Enlil haragja Kist mint az égi bika megölte; midőn Uruk város házait mint hatalmas bika a porba tiporta, midőn akkor Enlil Sarrukinra, Agade királyára ruházta fenn és alant az uralmat (n a m–e n) és a királyságot (n a m-l u g a l): akkor Agadét a szent Innin „asszonyház"-ává építette, az Ulmas–templomban trónját felállította. Hogy „fiai" házukat újjáépítsék, hogy a „kicsik" az asszonyházat építsék, hogy a kincstárba kincseket vigyenek, hogy a város nyugodt település legyen, hogy az emberek bőséges ételt egyenek benne, hogy az emberek bőséges italt igyanak benne, hogy az udvar örvendezzen az ünneplő embereken."* [152] *„Az akkád királyok kezdettől fogva arra törekedtek, hogy a sumer uralkodók utódainak tüntessék fel magukat. A kor művészete azt bizonyítja, hogy nem következett be törés a kultúra területén. Mégis, az akkádok új színt vittek a művészetbe, enyhítvén a sumer szigort és előírásos merevséget."*[153]

Akkád (Agade) városát a kusita Nimród alapította (1 Móz. 10,10) de az akkád korban már sémiták lakták.[154] A sumér királylista szerint Sarrukín *„aki Agade várost építette"* - inkább felvirágoztathatta vagy újraalapította, mint alapította. A sumér királylista szerint *„apja datolyakertész"* ő pedig *„Urzababa*[*22] *pohárnoka"* volt. Sarrukín Akkádot megtette fővárosává. A város pontos helye ismeretlen, de Babilon közelében lehetett ezt támasztja alá a korabeli iratokban Akkád és Babilon szinonimaként való használata.[155] *„E város fekvését még nem sikerült pontosan megállapítani. Az írott források arra utalnak, hogy a város az Eufrátesz bal partján épült, valószínűleg nem messze attól a helytől, ahol a Tigris és az Eufrátesz legjobban megközelíti egymást. A kelet – nyugati és déli – északi kereskedelmi utak kereszteződésénél fekvő Akkadûnak mindenesetre jelentős szerepet kellett játszania a mezopotámiai csere és kereskedelem fejlődésében."*[156] Még az *„i.e. 6. századi szövegek is*

[*20] helytartó

[*21] csak 24km

[*22] a királylistán a IV. kisi dinasztia 2. tagja; „Sarrukin a közép – mezopotámiai Kis, sumer város pohárnoka fellázadt uralkodója ellen, és egy csoport sémi nomád, az akkádok élén, létrehozta a történelem első sémi nagyhatalmát, egyben megalapította saját dinasztiáját." (Larousse Enciklopédia I. Kötet – Akkád 53. o.)

említik a várost és romos épületeit…Agade városának helyét újabban, alapos okokból, a Babilontól és Kistől némileg északra fekvő Isán Mizjád-ban sejtik."[157] *„…valahol Kistől nem messze keresendő. Mivel az Eufrátesz partján feküdt, elképzelhető, hogy maradványait a folyó elmosta, illetve beterítette hordalékával."*[158] *„Akkád pontos helyét a mai napig nem ismerjük, de valószínűleg Babilon, Kis és Szippar térségében állhatott. E városról nevezték el a dinasztiát és a nyelvet is."*[159] A korábbi khámita népesség része lehetett azoknak, akiket Isten szétszórt a Bábeli nyelvzavar idején vagy a megmaradt lakosság sémita bevándorlás következtében felhígult, mígnem Sém leszármazottai váltak dominánssá a városban. A tudósok szerint *„A szíriai sivatagból érkező és egy sémi nyelvet, az akkádot beszélő nomád csoportok elég korán elkezdtek behatolni Sumer északi részére, és egymást követő hullámokban beszivárogtak a sumer városokba."*[160] Akkád védőistennője Istár volt, ugyanaz, mint Uruké. Kis városában is tisztelték.[161] Kultusza már Nimród idejében meghonosodhatott. (Eredetét tekintve Innin-Istár szubsztrátumistenség, azaz a sumerek előtti nép nyelvéből került sumeresített névvel a sumer-akkád pantheonba.) Szíriában és Kánaánban Astarte (Asera, Astóret, Astarót)*[23] néven tisztelték. A szidóniak istene förtelmes bálványa volt (2Kir. 23,13; 1Kir. 11,33; 1Kir. 11,5). Szentélye volt Assurban és Ninivében is. Istár *„különböző neveken Nyugat – Ázsia legfontosabb istennője lett."*[162] (Lásd pl. Diána római „holdistennő"[163]-t (Csel. 19,23-28;34-35). Szargon (Sarrukín) azt is elmondja feliratában, hogy Kis városát helyreállította és betelepítette. *„Sarrukín, az ország királya, Kist várost helyreállította, a várost betelepítette." (ÓKTC 1999. 98. o.)*

[23] holdistennő (E. G. White: Pátriárkák és próféták (első kiadás) Bibliaiskolák Közössége 530. o.) Astóret egyik kánaáni kultuszközpontja Jerikó (holdváros, illatozó, illatos hely) volt. *(Bibliai nevek és fogalmak – Jerikó) Ez a város nagyon ősi, de csak a Bábelből való szétszóratás után alapították Kánaán leszármazottai (1 Móz. 10,15-19), Jerikó „urai" – lakói. *„Majd általjövétek a Jordánon, és jutátok Jérikhóba, és hadakozának veletek Jérikhónak urai: az Emoreus, Perizeus, Kananeus, Khittheus, Girgazeus, Khivveus és Jebuzeus; de kezetekbe adám őket." Józs. 24,11* A Jordán – völgyének egy másik városában Admában szintén a holdkultuszt gyakorolták. Admá királyának Sinábnak jelentései: „(Sin holdisten) az atya; az atya ragyogása;" (Bibliai nevek és fogalmak – Sináb) A holdkultusz Babiloniából ered. Sineár földjének egyik jelentése: „a hold földje" (Bibliai nevek és fogalmak – Sineár) Jerikó kedvező helyen a termékeny Jordán – völgy szélén feküdt és mindaddig, amíg átkozottá nem vált (Józs. 6,26; 2 Kir. 2,18-22) a környező források „nagyon kívánatos lakóhellyé tették a völgynek ezt a részét." (E. G. White: Próféták és királyok Advent Kiadó Bp. 1995. 145. o.) A régészek szerint Jerikó városának „létrejöttét…minden bizonnyal a közeli Ain – esz – Szultán forrásának köszönheti. A régész alighanem joggal véli, hogy az életet adó forrás kultuszának köszönhető az első település kialakulása." (David Oates/ Joan Oates: A civilizáció hajnala Helikon Kiadó Bp. 1983. 73. o.) „Jerihó virágzásának oka a település keleti oldalán lévő bővizű forrás." (Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza 1998 Helikon/Magyar Könyvklub 32. o.) Jerikó a *„pálmafák városa"* 5 Móz. 34,3 volt.

Az efézusi Diána
(Márvány korai 2. század Kr. után; Amszterdam, Allard Pierson Múzeum) (Fotó: SG)

Korai időből Rodosz szigetéről is került elő Asztartét ábrázoló melldísz, Kamirusz város temetőjében.[164] Istárt az esthajnalcsillaggal (Vénusz bolygó) társították. A szerelem és háború istennőjeként tisztelték. *„Istár mindezekben a szerepekben megjelenik a mezopotámiai mítoszokban, valamint a nekik megfelelő nyugati szövegekben, Anatóliától Egyiptomig, hasonló vagy idegen néven.”*[165] Ezt a bálványimádási formát a kánaániták szétszóratásuk előtt Babilóniában gyakorolhatták. Babilonból való szétszóratásuk után pedig magukkal vitték új lakóhelyükre Kánaánba. A Szentírás szerint az özönvíz utáni bálványimádás eredetének helye Babilon városa volt. Ebben a városban jöttek létre először a hamis bálványimádó vallások. Innen származtak a termékenység, az istenanya és a viharisten kultuszok. *„És ímé, egy kerek ón-darab repül vala, és ül vala egy asszony a mérő-edény közepében. És mondá: Ez az istentelenség. És veté ezt a mérő-edény közepébe, a darab ónt pedig veté annak szájára. És felemelém szemeimet, és látám, hogy ímé, két asszony jöve elő, és szél vala szárnyaikban, és szárnyaik olyanok, mint az eszterágnak szárnyai, és felemelék a mérő-edényt a föld és az ég közé. És mondám az angyalnak, a ki beszél vala velem: Hová viszik ezek a mérő-edényt? És mondá nékem: Hogy házat építsenek annak a Sineár [1 Móz. 11,2-6.] földén, és oda erősítsék, és ott hagyják azt a maga helyén.” Zak. 5,7-11* Oppenheim megállapítja, hogy *„Feltűnően kevés idegen hatás fedezhető fel a mezopotámiai pantheonban.”*[166] Ez is azt mutatja, hogy az özönvíz utáni kezdetben ez a térség volt a bálványimádás kiindulópontja és innen terjedt el az egész világra. A bálványimádás terén Mezopotámia élénk hatást gyakorolt másokra, míg reá viszonylag kevésbé hatottak. A bálványimádás őshazájából-Babilonból elszóródott emberek főisteneik tiszteletét továbbadták utódaiknak, akik továbbvitték kultuszukat azokra a területekre, amelyekre később elköltöztek családjaikkal.

„A nippuri feliratok, valamint a későbbi történeti hagyományok szerint Sarrukinu számos hadjáratot vezetett az Eufrátesz középső szakaszának vidékére, Szíriába és a Tauros

hegyvidékére…A nippuri feliratok azt is közlik, hogy Sarrukínu seregei az elámi területek egyesült haderői fölött is győzelmet arattak; e területek fejedelmeit és tisztviselőit fogságba hurcolták."[167] *„Az Eufrátesz mentén északi irányba hadat vezetve elfoglalta Tuttul városát. Felirata szerint ott „Dagan isten előtt hódolt és imádkozott", amiért cserébe Dagan*[*24] *„a felső országot neki adta: Mári várost, Iarmuti várost, Ebla*[*25] *várost, egészen a cédruserdőig*

[*24] „A Dagan templom az egész szíriai térség vallási központja volt, áldozataival Sarrukín a terület iránti igényét jelezte." (Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 18. o.) Dagan a bibliai Dágón „az Eufrátesz menti nyugati sémi telepesek védőistene." (ÓKTC 1999. 127. o. 25-ös lábjegyzet)

[*25] Eblai agyagtáblákra írt „szövegekből kiderül, hogy Kelet – Anatóliát és Szíriát kereskedelmi útvonalak szőtték át, és ezek egyik gócpontja Ebla volt. Ez az úthálózat az Eufráteszen keresztül kapcsolódott Mezopotámiához." (Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 19. o.) Ebla: a város híres volt textiliparáról. A király egyedül 80 000 juhot tartott a gyapjáért. A város körüli jól öntözött földeken pedig a vászonkészítés alapanyagát a lent termesztették. (Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 130. o.) „A 2. évezredben az Eufratész és Egyiptom határai között elterülő térség olyan textiltechnológiát fejlesztett ki, amely felülmúlta mind Egyiptomét, mind Mezopotámiáét, különösen a csillogó színes szálak és egyéb díszítő eljárások alkalmazásában…A híres föníciai bíboripar feltétlenül régi hagyományokra épült." (A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 391. o.) Ebla „A több mint 55 hektáros településnek volt egy külső városfala, és egy 15m magas belső citadelladombja is. A város legnagyobb része továbbra is feltáratlan." (Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 87. o.) „Az eblai mesteremberek járatosak voltak az épületfa, a fémek és drágakövek megmunkálásában, és a város kiterjedt búza-, árpa-, szőlő- és marhakereskedelem, valamint más mezőgazdasági termékek cseréjének központja volt. Mindenekelőtt azonban a textilművességnek volt fontos centruma, és számos tábla tanúsítja a ruhaanyagok és készáruk kiadását a királyi háztartás tagjai, továbbá a különböző udvari méltóságok és papok számára. Tudunk a Közel – Kelet számos helyére exportált eblai textilárukról is." (Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 178. o.) „..Ebla kereskedelmi kapcsolatait hódításokkal erősítette meg, hódításait pedig kereskedelmi kapcsolatok létesítésére használta fel…" (Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 178. o.) „Ebla készséges toleranciát tanúsított mindenféle istenség iránt, lettek légyen azok idegenek vagy helyiek, férfi vagy női istenségek. Pettinato a legújabb számítások szerint nem kevesebb, mint ötszáz istent és istennőt azonosított, akik Eblában híveket mondhattak magukénak. Közülük néhányat nagyobb tiszteletben részesítettek, mint a többit, de mindnyájukat istenségnek fogadták el." (Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 181. o.) Eblában (Tell Mardíh) „Egy alabástrom edényfedőn megtalálták I. Pepi egyiptomi fáraó kartusát…" (Wikipedi- Ebla) Hafré uralkodásának idejéből való egyiptomi tárgyak is előkerültek Eblában. (Ian Shaw: Az ókori Egyiptom története Gold Book 121. o.) Nyelve ókánaáni másként nevezve eblai nyelv volt. Közel állt az akkádhoz, de azzal korántsem azonos nyelv volt. Kifejezett hasonlóságot mutat a héberrel. (Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 133. o.) „Néhány, Eblából ismert személynévnek nyilvánvaló bibliai héber párhuzamai vannak, mint például az Ab-ra-mu, Is-ma-il, Is-ra-il, Da-u-dum, Mi-ká-il, Mi-ká-já, neveknek és a Wana névnek (amelyet a héber Jóna névvel azonosítottak)." (Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 206. o.) Ebla egyik királyát Ebrum-nak hívták. Ez a név rokonságban áll a bibliai Héber névvel. „Ebrum nevét jól lehet magyarázni 'társ, barát' jelentéssel; ez az akkád i/ebrum szó jelentése, és az ezzel rokon héber hbr gyök az alapja a Heber névnek, amely ugyancsak 'társ, barát' jelentésű." (Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 264. o. 62-es jegyzet) A személyazonosság nem bizonyított. Egyes kutatók szerint nem teljesen felel meg a két név átírása. „Az Ebrum lehetséges megfelelői a héberben vagy a *heber* főnév (az etimológia alapján), vagy *'eber* (mint fonetikus átírás), azonban aligha a Bibliában szereplő *ʿeber* formában (*ʿain*-nal)." (Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 264. o. 62-es jegyzet) A Bibliai nevek és fogalmak szerint Héber nevének jelentései: *szövetséges, társ; kapcsolat, társaság; a túloldali, ország a túlsó parton, a másik oldal.* Sém családjába tartozott Héber, akinek lett 2 fia Péleg és Joktán (1 Móz. 10,25). Héber 34 éves volt, amikor Péleg született (1 Móz. 11,16). Péleg

és a nemesfém hegyekig". Mári egy sémi város Kelet-Szíriában, a cédruserdő valószínűleg a Libanon hegységre utal, míg a nemesfém hegyek a dél – törökországi Taurusz hegységet jelenthetik, ahonnan Mezopotámia ezüstjének jelentős részét szerezte. Keleten legyőzte Elám (a mai Délkelet-Irán) egyesített erőit, és Szúzát, a fővárosát az akkád hatalom támaszpontjává tette."[168] *„…Sarrukín, Kis királya*[*26] *győztes volt harmincnégy hadjáratban, lerombolt minden várost, egészen a tengerpartig…Sarrukín, a király, imádkozva leborult a tuttuli (mai Hít) Dagan isten előtt, és az neki adta a Fölső-területet – Márit, Jarmutit, Iblát egészen a Cédrus – erdőig és az Ezüst-hegyig. Enlil nem engedte, hogy Sarrukínnal bárki is szembeszegüljön…"*[169] Egy krónika a következőképpen foglalta össze Sarrukín tetteit: *„Sarrukín, Akkád királya Istár istennő uralma alatt emelkedett fel. Nem volt sem ellenfele, sem vele egyenlő. Ragyogása szétáradt minden ország felett."*[170] *„Sarrukín, az ország királyának idejében Enlil nem állított neki vetélytársat; a felső (északi) tengertől az alsó (déli) tengerig Enlil mindent neki adott: a felső (északi) tenger vidékétől Agade lakosaiig. A gutik enszije és Uga, Mari és Elám megbízottja, Sarrukín, a föld országának királya előtt álltak. Sarrukín a föld országainak királya Kis területét újjáépítette: a várost megerősítette."*[171] '

születése után még 430 esztendőt élt (összesen tehát 464 évet), és nemzett fiakat és leányokat (1 Móz. 11,17). Vagyis számos fiú és leánygyermeke született még, akiket a Szentírás nem nevez meg. Ábrahám is Héber leszármazottja volt közvetve (1 Móz. 11,27). Héber Kr. e. 2176-ban született és Kr. e. 1712-ben halt meg. Kortársa volt Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak is. „Az eblai királyság kiterjedése bizonytalan. Délen Damaszkuszig is elérhetett, keleten pedig kétségkívül szoros kapcsolatokat tartott fenn Márival. A szövegek által említett istenek között voltak sumer – akkád istenségek is, de sokukat, köztük Baált, Limet, Raszapot, és Élt a nyugati területeken a későbbi korokból is ismerjük." (Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 89. o.)

[*26] az akkád Sarrukín „Politikájának fontos eleme volt, hogy magát a kisi uralkodók örökösének tekintette: Az Akkád uralkodója cím mellett mindig használta a Kis királya címet is, ami változatlanul nagy tekintélyt kölcsönzött viselőjének." (Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 16-17. o.)

Az akkád uralkodó, Szárgon (Sarrukín) tetteit megörökítő diorit sztélé töredék
(Irán, Szúza; Musée du Louvre) (Fotó: SG)

Egy akkád uralkodó szoborportréja Ninivéből (Fotó: SG) (bronz)
(Ninive külön kiállítás anyaga; Leiden, Rijkmuseum Oudheden)

„A bronzművesség az a terület, amelyen az akkádok vitathatatlanul nagy mestereknek bizonyultak. Ezt mutatja a Ninivében fellelt lenyűgöző, fejedelmet ábrázoló szoborfej, valamint az Irak északi részéről származó alsótesztrészlet." (Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 116. o.) „Az akkád bronzművesek óriási tehetségét mutatja az egyes részletek aprólékos megjelenítése az arcon, de főleg a szakállon és a hajzaton. A hajfürtöket, amelyeket elemző pontossággal ábrázoltak, hármas gyűrűvel, kontyban fogták össze a tarkón. A tarkón kialakított konty már Masz-kalam-dugnak Ur város temetőjében fellelt sisakján és az Eannatumot ábrázoló Keselyű – sztélén is a fejedelem hajviseletének jellemzője volt." (Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 109. o.)

Sarrukín akkád nevének jelentése: *„a király törvényes"*.[172] Sarrukín kereskedett Kis-Ázsiával, Délkelet Arábiával és a távoli Indus - völgyel is. *„Sarukkín állítása, mely szerint az Indus vidékével kereskedik, nem üres hencegés volt: Tell Asmar*[*27] *akkád házaiból Indus-völgyi pecsétnyomók kerültek elő, valamint harappai stílusú kerámia, karneol gyöngyök és csontberakások."*[173] *„Mindenesetre, a kapcsolatok jól szervezettek voltak, tudunk egy hivatalos, meluhhai nyelvű tolmácsról, aki az agadei birodalom korában élt."*[174] *„A pecsét kiadása…a tulajdonosáról azt mondja, hogy fordító volt, anyanyelvéről egy idegen nyelvre (eme.bal), ez esetben Meluhha nyelvére."*[175] (Erre az időre már több nyelv létezett. A korai időből ismerjük a sumért és az akkádot is. Sumer és Akkád: „Dél – Mezopotámia két régióra oszlik: délen az Eridutól Nippurig terjedő Sumerra, északon pedig Abu- Szalábihtól az alluviális* síkság északi pereméig terjedő Akkádra. Sumer és Akkád nevét először a kora dinasztikus kor vége felé jegyezték le. Sumerban a lakosság legnagyobb része a rokoníthatatlan sumer nyelvet beszélte. Északon a legtöbb ember az akkád nyelvet, a babiloni és asszír dialektus ősét, a héberrel és az arabbal rokon nyelvet használta. Sumer és Akkád modern értelemben véve nem voltak országok, hanem mindegyikük számos, már önmagában is politikai egységet alkotó, és saját uralkodóval bíró városállamból állt. Néhány városállamhoz több kisebb város is tartozott. Lagas állama például magában foglalta Girszut, (az állam főistenének, Ningirszunak az otthonát), a névadó Lagast és egy délkeletre fekvő kisebb várost, Ninát. Mind Sumer mind Akkád körülbelül egy tucat városállamra oszlott. Ezek legnagyobb része az Eufrátesz folyóágai mentén feküdt, műveletlen földek (sumerul edin) övezete vette körül őket, mely övezet legelőül szolgált, de egyben ütköző sáv is volt a városi települések között. A városok közel estek egymáshoz."[176] (*hordalékos) „Agade (Akkád) … A déli és északi területek nyelvi különbsége, amit a „Sumer és Akkád" elnevezés fejez ki, a III. Ur-i dinasztia királyainak idején politikai jelentőségre tett szert. A város nevét ettől kezdve, részről az egészet (per merismum), a tulajdonképpeni Babilónia egész térségének jelölésére használták."[177] „Akkád: Mezopotámia Bagdadtól délre eső része. A későbbi Babilónia északi területe. A térség akkád nyelvű lakói után kapta elnevezését. A korai történeti korban legfontosabb városközpontja Kis volt."[178] „Akkád A dél-mezopotámiai síkság északi része, amely Akkád város után kapta a nevét."[179]
Az Indus – völgyi civilizáció emberei égetett agyagtéglából és vályogból városokat építettek. Az utcák alatt csatornák haladtak. A közlekedésben használták a tömör kerekű ökrös szekeret. Állatfigurákat tartalmazó pecsételők azt mutatják, hogy elterjedt volt a bikakultusz és más állatistenségek tisztelete. Nagy számban találtak termékenységet jelképező istenanya[180]-földistennő szobrocskákat is.[181] *„Fairservis a pecsételőkön ábrázolt tiszteleti vagy áldozati*

[*27] Esnunna; „Fővárosa Warum országának, azon számos királyságok egyikének, amelyek az óbabiloni kor előtt és folyamán a Tigris és a hegyvidék közötti termékeny térségben virágzottak. A III. Ur-i dinasztia felbomlása után, Esnunna királyai politikai hatalomra és terjeszkedésre törtek, mígnem először az iszini királyság, majd Hammurapi győzelmei gátat vetettek törekvéseiknek." (A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 515.o.)

jelenetek nagy számára hívta fel a figyelmet. Ezek között a legnevezetesebb egy ülő (vagy táncoló) alakot ábrázol egy lapos emelvényen, két térdelve könyörgő személy között, mindkettőjüknél egy – egy kobrakígyóval. Más pecsételők főszereplője két tigrist tesz harcképtelenné, mint Gilgames; egy szarvas isten, bikalábakkal és –farokkal a mezopotámiai Enkidura emlékeztet; végül vannak különböző fa-szellemek, amelyeknek áldozatokat mutatnak be, „lobogókat" vivő, felvonuló emberek stb."[182] Fejlett volt a kézművesiparuk, és különösen az ékszerkészítésben emelkedtek ki. Gyakran távolabbi területekről származó alapanyagokból dolgoztak, mint pl. a mai Afganisztánból származó drágakövekkel vagy kagylókkal melyek az Arab – tenger mellől kerültek az Indus – völgyébe. A késztermékeiket (mint pl. az ékszereket) messze földre szállították el.[183] Volt írásuk is, amelyet azonban mindezidáig nem sikerült megfejteniük a kutatóknak. Az Indus – völgy népessége a kutatók szerint vegyes volt, nagyon különböző etnikumú.[184] Mohendzsodáróból került elő az úgynevezett *„A Fiatal táncosnő"* vagy *„a fekete táncosnő"* szobra. Ez a bronzszobor 14cm magas és egy meztelen fiatal lányt ábrázol a kutatók szerint „*negroid vonás"* -okkal.[185] Egy másik szintén Mohendzsodáróban talált mellszobrocska egy előkelő férfit (akit többnyire királynak vagy papnak tartanak) ábrázol. A kutatók szerint *„rés alakú szemei mongol eredetre utalnak"*.[186] Az előkelő férfi ruháján díszítőmotívumként háromlevelű lóhere jelenik meg, *„amely egyaránt ismert volt Mezopotámiában, Krétán és Egyiptomban."*[187] *„A mészkő és rézfigurák az Indus – völgy lakosságának köznapi ruházkodását is elénk varázsolják. Az asszonyi öltözet övvel vagy gyöngyökkel díszített ruhából, és olykor köpenyből állott. A férfiak többnyire hímzéssel díszített kabátot, néha viszont csak ágyékkötőt viseltek. A férfiakat és a nőket egyaránt hosszú hajjal ábrázolták; a férfiak általában rövidre nyírták a szakállukat."*[188]

Négyzet alakú pecsét Harappából (Oxford, Ashmolean Museum) (Fotó: SG)
Az Indus pecséteket gyakran használták a kereskedelmi áruk kötegeinek a megjelölésére. Ez a jól ismert típus egy szarvasmarhaféle állatot mutat egy rituális felajánlás előtt. A megfejtetlen Indus völgyi írás karaktereivel.

Sarrukín[*28] halála után mindenfelé felkelések robbantak ki, melyekkel Rímusnak Sarrukín utódjának kellett szembenéznie. *„A felkelések azonban - egy felirat tanúsága szerint nem jelentettek tartós veszélyt: „Rímus, Kis királya, aki [nek Enlil] az [az egész országot] adta: megtartja a Felső – tengert és az Altsó – tengert, valamint az összes hegységet Enlil számára.”*[189] Utóda *„Man-istuszu lett, akinek újabb zendülésekkel kellett megbirkóznia. Egy felirat szerint azonban, úgy tűnik, leverte valamennyit: „Amikor ő (Man-istuszu) hajókkal átkelt az Alsó – tengeren, harminckét király gyűlt össze ellene, ő azonban legyőzte őket, városaikat leigázta, vezéreiket földre terítette, és lerombolta [az egész síkföldet?], egészen az ezüstbányákig.” Van adat arra, hogy mindez nem csupán üres szólam volt. Egy assuri felirat arról tudósít, hogy a város Rímus birtokában volt, egy másik pedig, az asszír I. Samsi – Adad (kb. i.e. 1813-1781) idejéből arról emlékezik meg, hogy Rímus volt a ninivei Istár templom első építtetője: ez arra utal, hogy Ninive szintén az ő ellenőrzése alá tartozott.”*[190] Más szerint *„Északon Manistusu Assurt és Ninivét is ellenőrzése alatt tartotta, sőt – amint azt a későbbi asszír király, I. Samsi-Adad is tanúsítja, aki a templomok helyreállítása során, Manistusu szobrait is megtalálta -, még az Istár templomot is restauráltatta.”*[191]

Az Akkád birodalom 4. uralkodója Narám – Szín, Sarrukín unokája *„hadjárataival hatalmas területeket hódított meg. A hódító háborúk egymást követték. Az egyik feliratról megtudjuk, hogy Naramsin egyetlen évben kilenc ellenséges hadat győzött le, és három királyt ejtett foglyul. Számos hadjárat eredményeként Akkad állama leigázta Elám kisebb államait és törzseit. Naramsin Susában feltárt sztéléje arról értesít bennünket, hogy Naramsin legyőzte a lullubiakat[*29] s a Zagrosz-hegység egyéb törzseit. Az Eufrátesz középső szakasza mentén fekvő Mari területe szintén meghódolt Akkadnak; Naramsin hadai egészen Örményországig és Kurdisztán hegyeiig jutottak el. A lagasi templom felirata azokról a katonai sikerekről számol be, melyeket Szíriában aratott a király.”*[192] Narám – Szín *„a négy égtáj királyának”* és *„Agade istenének”* is nevezte magát.[193] *„Tudjuk, hogy Narám-Színnek voltak kapcsolatai a mai Dél-Törökország területével, mert Dijarbakir közelében előkerült egy őt ábrázoló sztélé.”*[194]

[*28] A sumer királylista szerint az akkád Sarrukín 56 évet uralkodott „*Beleértve esetleg azt az időszakot is, amikor függő helyzetben lévő fejedelem volt, Lugalzageszi végleges legyőzését megelőzően.” (A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 427. o.)*

[*29] „A qutúkhoz hasonló hegyi népesség, de a korai mezopotámiai hagyomány nem bélyegezte meg, mint a qutúkat, amiért ezek betörtek a síkságra.” (A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 519. o.)

Az akkád Narám - Színt ábrázoló feliratos sztélé (Diyarbakir)
(Isztambuli régészeti múzeum) (Fotó: SG)

A Narám – Színről szóló (Kutha) legenda *„a harcos uralkodót a szöveg győzelmesnek mutatja olyan távoli vidékeken, mint Kis-Ázsia és Telmun szigete. Másolatai kerültek elő a hettiták fővárosából (akkádul) és néhány töredék, sokkal későbbről, Ninivéből és Szultántepéből.”*[195]

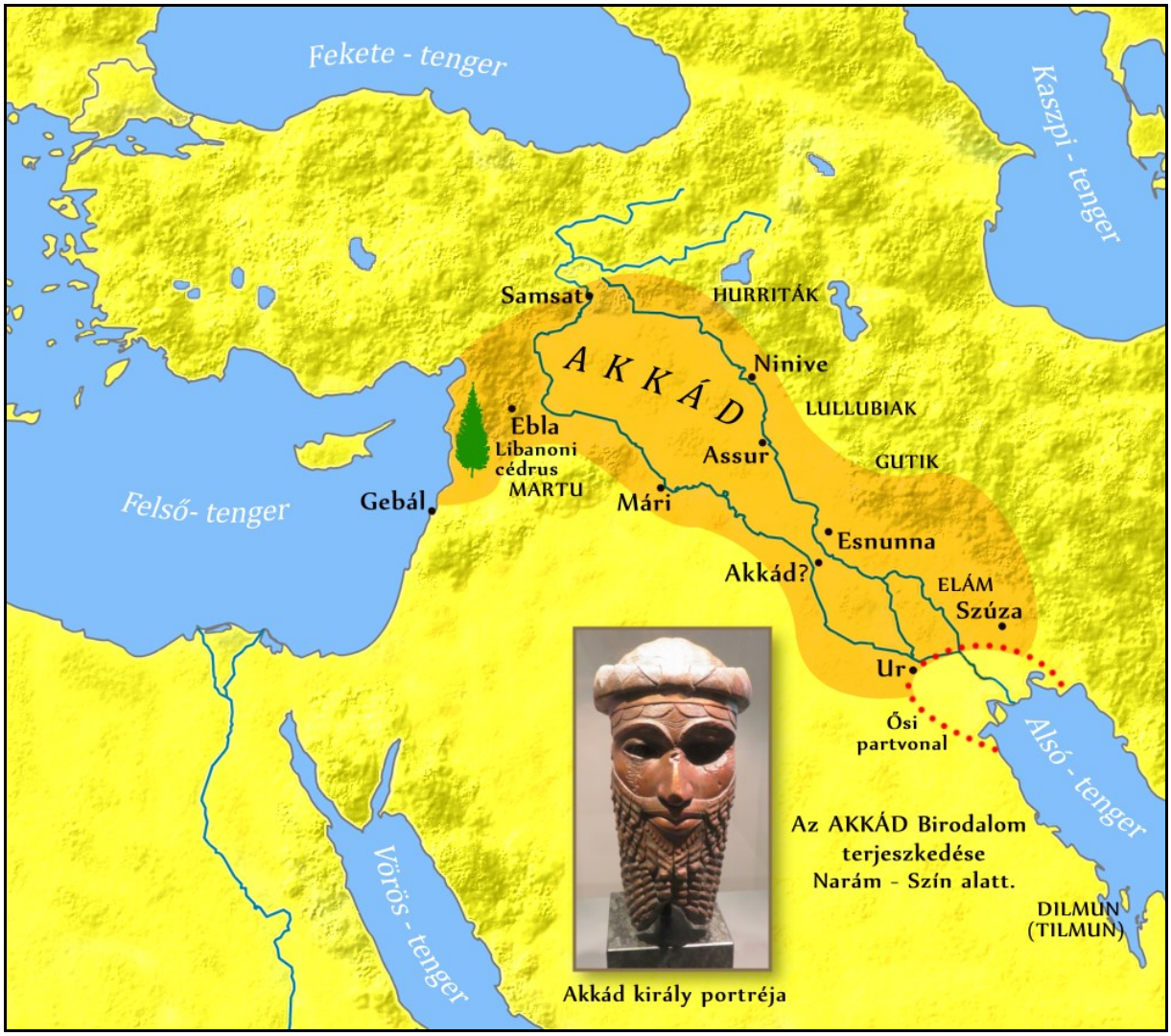

Narám – szín győzelmi sztéléje, színes homokkő, Akkád korszak (Szúza; Musée de Louvre)
(Fotók: SG) Narám – Szín győzelme a lullúbik felett. „A lullúbik népe az ország északi részén, a Zagrosz hegységben, a mai Irak és Irán határán élt.” (Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 112. o.)

„Narám Szín sztéléjét a könnyed alkotó fantázia jellemzi, amely képes két hadsereg képzetét kelteni úgy, hogy a jeleneten mindössze 15 alak látható: nyolc az egyik, hét a másik táborból. A felső részén ábrázolt király a szarvakkal díszített koronát viseli, ami addig az istenek kiváltsága volt. Győztesként tapodja az ellenség holtestét, és arra készül, hogy végezzen még kettővel: a térdelő alak torkát már lándzsa járja át, a másik összetett kézzel könyörög kegyelemért. A királyt kisérő akkád harcosok kettős oszlopban nyomulnak fölfelé, míg a legyőzött ellenség a földön hever vagy menekül. Felül két csillag ragyog, a győztes királyt megsegítő istenségek jelképei." „A király alakja messze kimagaslik a jelenet szereplői közül. Katonái kettős oszlopban törnek előre, az ellenség menekül vagy kegyelemért könyörög." (A művészetek kezdetei Corvina 162-163. o. / 167. o.) „A fején lévő sisakon két jellegzetes szarv látható, amely az istenikonográfia jellegzetes eleme. A művész ezzel érzékelteti a király nagyságát. Az emberalak dicsőítését erősíti a felirat is, amelyen a név előtt az „isteni" (dingir) jelző szerepel. Narám – Szín fölött hatalmas csillagok, az akkád panteon asztrális istenségeinek szimbólumai őrködnek. Ezen a sztélén első ízben jelenik meg egy mezopotámiai uralkodó istenségként, és épp ebből az önistenítésből eredt valószínűleg az a későbbi hagyomány, amely Narám – Színt gőgös szentségtörőként jellemezte." (Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 113. o.)

„Uralkodásának elején, ugyanúgy, mint elődei esetében, kitört egy általános felkelés, vagy ahogy egy feliratában írja: „a négy világtáj egyként lázadt fel ellene". Új jelenség, hogy ebben már részt vettek a dinasztia támaszának számító akkád városok is, mint Kis, Kuta, Girtab vagy Dilbat. Sőt a koalíció éppen Kis királyát, Iphur –Kist választotta meg vezetőjének…A történet több mint húsz szövetségest sorol fel, valóban a világ minden tájáról: Akkád és Sumer városait, délen Magan országát, keleten Elámot, Barahset, Mardamant, északon Szimurrumot, Namart és Apisalt, nyugaton Márit. A történetben Narám – Szín keserű szavakkal illeti Kist, mivel annak idején Sarrukín adómentességet adott neki, és ezt hálátlansággal viszonozta. Narám – Szín ellenfeleit külön-külön semmisítette meg. A legfontosabb az volt számára, hogy Mezopotámiában rendet teremtsen."[196] Korában a képzőművészetek *„addig soha nem látott módon felvirágoztak."*[197] *„A király, Narámsin, a pásztor, Agade szentélyében, mint a nap, úgy ragyogott fel. A város falait, mint a hegy, az égig magasította. Városkapuja, mint az Idiglat, ahol a tengerbe ömlik – a szent Innin tárta ki „száját". A hajók maguktól hoztak Sumerbe minden dolgot: a hegyvidék amoritái (m a r t u), akik a gabonát nem ismerik, gyönyörű marhákkal jöttek, gyönyörű kecskékkel: Meluhha a fekete ország, lakói minden ország termékét idehozták. Elám és Subartu lakói ajándékaikat, mint málhás szamarak úgy hozták." (ÓKTC 1999. 104. o.) „Akkadû hatalmas politikai jelentősége már abból a tényből is látható, hogy a „Két folyó vidékének" északi része még az Akkad királyság lehanyatlása után is az Akkadû nevet viselte, míg a déli rész megőrizte a Šumer elnevezést."*[198] *„Manistusu fiának, Narám - Színnek 37 éves uralma jelentette az Akkád Birodalom fénykorát. Elődeihez hasonlóan Narám – Szín is harcokat folytatott hatalma fenntartása és kiterjesztése végett. Úgy tűnik azonban, hogy ő a királyság jellegét is megváltoztatta, és ahelyett, hogy ő az istenek földi helytartója lett volna, magát is istenné nyilvánította. Uralkodása egyik szakaszában Narám – Szín elhatározta, hogy a „négy világtáj királyának, a világmindenség királyának" fogja nevezni magát, és neve elé az isteneknek kijáró jelet is odaillesztette. Hivatalnokai „Akkád istene" névvel is tisztelték őt. A suruppaki szövegekből úgy tűnik, hogy néhány korai uruki királyt, mint például Lugalbandát és Gilgamest is istennek tartottak, de valószínűleg Narám – Szín volt az első mezopotámiai uralkodó, akit már életében istenítettek."*[199] Mindez azt jelenti, hogy ennek az embernek az életében Sátán legfőbb célja miszerint ő akart 'isten' lenni testet öltött, valóra vált (Ésa. 14,12-14). Sátán sohasem lehetne Isten, mert az 'Istenség' elsősorban nem a hatalomról szól hanem a 'Jóság'-ról. Ez az, amit Sátán és követői szem elől tévesztettek. *„Naramsin utolsó éveiben valószínűleg elkeseredett harcok folytak az ellenséges erőkkel, mivel későbbi szövegek*

arról adnak hírt, hogy Naramsin uralkodásának végén nagy bajok voltak. Fiának, Sarkalisarri királynak súlyos harcokat kellett vívnia az akkád birodalomra támadó ellenségekkel. Ezek között voltak az amoriták nyugatról érkező új sémi törzsei; a legnagyobb veszély azonban északkelet harcias törzsei, a gutiak részéről fenyegetett."[200] *„Akkad helyzetét még nehezebbé tette az Uruk vezetésével délen kirobbant felkelés, és a gyakori udvari zavargások is aláásták az állam szilárdságát."*[201]

Az Akkád Birodalom (Rajz: SG)

A hagyomány szerint az Akkád birodalomnak a Gutik (vagy Gutium) hegyi törzsei vetettek véget. Sumér és Akkád gazdag városait feldúlták és kirabolták. *„Még a sokkal később keletkezett papi énekekből is kicsendül e rombolások okozta bánat és keserűség."*[202] Az erősen töredékes Óbabiloni (Weidner) - krónika szerint Marduk az Akkád birodalom uralkodója* ellen: *„…(Marduk) a Gutium hordát mozgósította ellene", „Királyságát a Gutium törzsnek adta" (ÓKTC 1999. 105. o.) (* A krónika olvasható szövegében Naramsin neve szerepel, de a név említése után a krónika több helyen is hiányos míg közli, hogy a királyság Gutium törzséhez került.)*

***Átok: Átok Agade fölött*[*30]**

Akkor Szu'en, Enki, Innin, Ninurta,
Iskur, Utu, Nuszku, Niszaba, a nagy istenek,
hogy Enlil szívét elhidegítsék,
önként így mondták hozzá az imát:
„Ó, Enlil, a városodat elpusztító város
váljék olyanná, mint a városod;
aki tetőzeted a szelekbe szórta,
váljék olyanná, mint Nippur!
E város árkai vérrel teljenek meg,
lakóinak neve ki se ejttessék többé,
testvér a testvérét meg se ismerje benne!
A szűz az asszonyházból mérges füvet [vigyen] magával,
halott hitvese mellett a házban sírjon az apa,
mint galambok az odújukban, keserűen sírjon,
mint verebek a rejthelyükön, gyötrődjék rettegéstől,
mint galambok a fészkükön, ha megriadtak: kiáltson!"

Másodszor, Szu'en, Enki, Innin, Ninurta,
Iskur, Utu, Nuszku, Niszaba, a nagy istenek,
a város felé néztek tekintetükkel,
Agadéra pusztító átkot mondtak:
„Város, te, aki az Ekur ellen felvonultál
- Enlilre, így legyen! -,
Agade, te, aki az Ekur ellen felvonultál
- Enlilre, így legyen! -:
fénylő faladról, falad magasából, jajszó sikoltson!
Tetőd omoljék le, mintha porból volna;
fülkéd, ahol a Lahamák szolgálnak,
dőljön a földre, mint bortól ittas férfi!
Agyagod az Abzuba térjen vissza,
maradjon Enkitől elátkozott agyag;
gabonád a barázdába térjen vissza,
maradjon Ezinutól elátkozott szem;
fád az erdőbe térjen vissza,
maradjon Ninildummától elátkozott fa!
Aki ökröket szokott leütni, üsse le hitvesét,
aki juhokat szokott levágni, vágja le fiát!
Szegényeid dobják a vízbe fénylő gyermeküket,
kurva a korcsma kapujában akassza fel magát,
szent szajhád, ha van gyermeke,
nem-foganó papnőd, ha van gyermeke,
gyermekeiktől szabaduljanak!
Aranyodat legfeljebb ezüstként lehessen eladni,

[*30] „az Átok Akkád fölött című sumer nyelvű elbeszélés Narám – Szint vádolta a szentély lerombolásával és Nippur kirablásával. A történet szerint Enlil megsértése miatt pusztul el később Akkád. Ha ezek az események valóban Narám – Szín korában történtek, csak az uralkodása elején kitört felkeléssel állhatnak összefüggésben, mivel az ő építkezései a templom területén még utóda, Sar-kali-sarri alatt is tartottak. Ebben az esetben a szentély restaurálását, engesztelő áldozatnak szánhatta, azonban az Enlil - papság valószínűleg sohasem bocsátotta meg neki a hely megszentségtelenítését." (Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 25. o.)

ezüstödet legfeljebb ötvözetként lehessen eladni,
rezedet legfeljebb ólomként lehessen eladni!
Agade, te! Aki erős tebenned, erejét veszítse el,
legényed férfiereje ne emelkedjék,
[vitézed] ne örvendjen erőnek, naphosszat heverjen!
Szegényeid éhezés pusztítsa el,
az áldozatból étkezőid étlen-szomjan feküdjenek,
a pap oltárod lapját rágja,
bőr-szíjak vannak atyja Házának ajtaján,
foga őrölje e szíjakat!
Palotádban, mely a szív boldogságáért épült,
lakjék a szív rettegése;
a puszta felől, a kihalt földről
hallatsszék ártó szörnyek üvöltése;
hizlaló istállódban, melyet folyton tisztogattak,
omladékdombi rókák farka sepregessen!
Városkapudban, mely az egész Országnak készült,
kuvik rakjon fészket, a baljós madár;
városodban, ahol a táncdob alvást nem engedett,
ahol a szívükben boldog emberek le sem feküdtek,
Nanna marhái, a karámokat megtöltők,
úgy bőgjenek, mintha a pusztán,
a kihalt földön szélednének el!
Gátjaidat, melyekről a folyóban hajót vontattak,
magas fű nőjje be;
karavánútjaid, miket kerekek vágtak,
dudvát, gazt neveljenek!
Még egyszer:
A gátakon, melyekről a folyóban hajót vontattak,
a töltésen, ahol a csatornák kotralékát lerakták,
a szilaj juhokhoz, a hegy sikló kígyóihoz
ember ne menjen!
Meződ, melyen gyöngéd fű nőtt, a siralom nádját növessze!
Folyód, melyben édes víz folyt, sós vizet hozzon!
Ha valaki ezt mondaná: »E városban szeretnék lakni!«
annak ne nyújtson kívánatos lakást;
ha valaki ezt mondaná: »Agadében szeretnék lefeküdni!«
annak ne nyújtson kívánatos fekhelyet!
Most nyomban, ha Utu a napot felvirrasztja, így legyen!"

Gátjait, melyekről a folyóban hajót vontattak,
magas fű nőtte be;
karavánútjai, miket kerekek vágtak,
dudvát, gazt neveltek.
Még egyszer:
A gátakon, melyekről a folyóban hajót vontattak,
a töltésen, ahol a csatornák kotralékát lerakták,
a szilaj juhokhoz, a hegy sikló kígyóihoz
ember nem ment.
Mezeje, melyen gyöngéd fű nőtt, a siralom nádját növesztette,
Agade folyója, melyben édes víz folyt, sós vizet hozott.
Ha valaki ezt mondta: „E városban szeretnék lakni!",
annak nem nyújtott kívánatos lakást;
ha valaki ezt mondta: „Agadében szeretnék lefeküdni!",

annak nem nyújtott kívánatos fekhelyet.
Agade pusztulásáért Innin dicsértessék![203]

A gutik (qutúk) még az Akkád korban várost alapítottak Babilóniában, Babilontól észak-keletre az Eufrátesz középső medrénél. A város a gutik fővárosa lett és jelentős szerepet játszott az Akkád dinasztia megdöntésében. A Szentírás a guti (qutú; kutú) várost Kuta (2 Kir. 17,24) néven említi. A gutik bálványistene Nérgel (Nergal) volt (2 Kir. 17,30). Nergal nemcsak *„Kutú város istene volt, hanem feleségével Ereskigallal, az „alvilág úrnőjével" együtt a halottak birodalmának uralkodójaként a dögvész kútfejeként is ismerték."*[204] Nergal háborús szerepeket is viselt. Gyakran az ellenség és annak városainak elpusztítójaként tüntették fel. *„Nergal, rettegésben tartod a fallal körülvett városokat és a településeket, ahogy vad bikaként szilárdan állsz, lesújtasz rájuk hatalmas szarvaiddal." „Mint egy hatalmas vad bika, romba döntöd városaikat, győzelmet aratsz."*[205]A *„történelmi emlékekben „a hegyek sárkányának", „az istenek ellenségének" nevezik a gutiak törzsét."*[206] A sumér királylista *„Gutium horda"* –ként emlegeti őket. *„Az Akkád városának pusztulását követő guti uralomra még több mint egy évezreddel később is csak gyűlölettel emlékeztek Mezopotámiában. Az itteni történeti forrásokban szokatlan érzelemnyilvánítás magyarázata az lehet, hogy a guti volt az egyetlen ideérkező nép, amely nem vette át a helyi szokásokat és a kultúrát. Egy kései krónika így ír róluk: „…nem tisztelték az isteneket, nem tudták, hogyan kell a szent rítusokat és szabályokat végrehajtani".*[207] *„Délen Lagasnak*[*31] *sikerült kihasználni a hatalmi vákuumot. A II. Lagas-i dinasztia legkiemelkedőbb tagja Gudea…kiterjesztette uralmát Sumer területének tekintélyes részére. Fennhatósága alatt fellendült a gazdaság, öntözőcsatornák építésével termékennyé tette országát, helyreállította a nemzetközi kereskedelmet. Építkezéseit terjedelmes feliratokban örökítette meg, ezek a klasszikus sumer nyelv legbecsesebb emlékei…Feliratairban egy békés, nyugodt ország tárul elénk, nyoma sincs a gutik jelenlétének. Feltehetően úgy sikerült az összeütközést elkerülnie, hogy a gutik támogatását megszerezve uralkodott. Enélkül szíriai kereskedelmi expedícióra semmiképpen sem kerülhetett volna sor."*[208] Gudea hatalmát a bálványistenektől eredeztette. A Gudea szobrán olvasható feliratban ez áll: *„Amikor Ningirsu isten kegyes pillantást vetett városára, Gudeát jó pásztornak választotta ki az országban (vagyis Sumerben), s 216 000 férfi közül őrá ruházta a hatalmat."*[209] *(Ningirszu „Girszu – ura" a sumer város, Lagas főistene)*[210] *„Gudea szobrászainak rendelkezésére állt a szépséges diorit, amelyet az uralkodó Maganból hozatott. A város valószínűleg a mai Omán területén helyezkedett el."*[211]

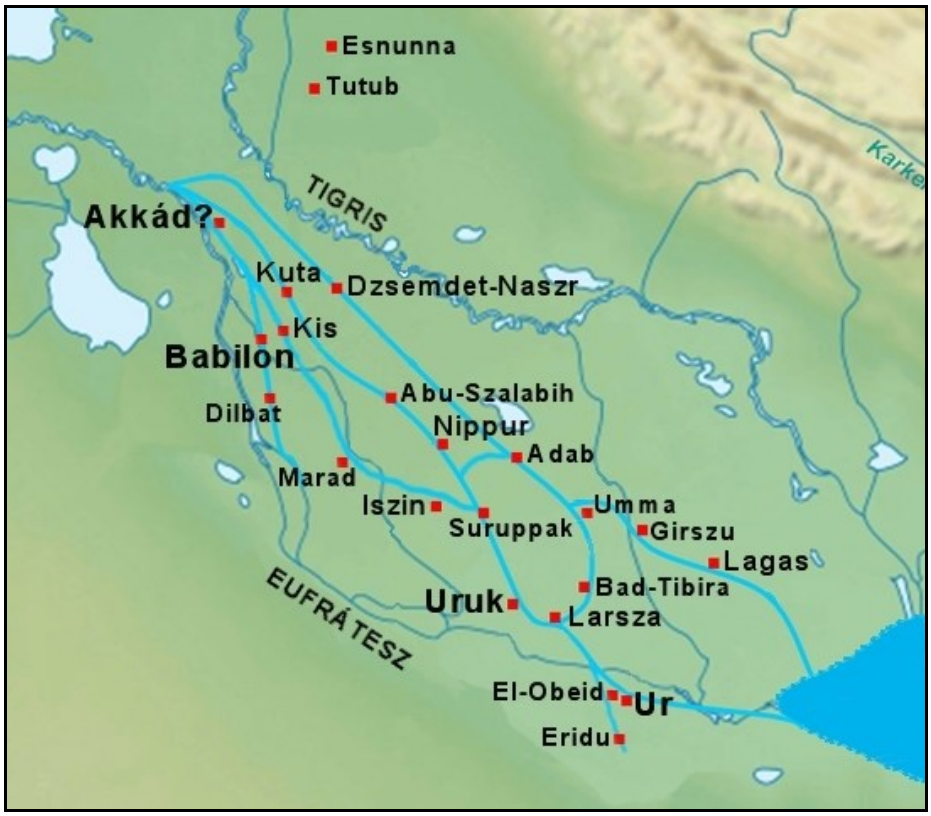
[*31] Lagas: A hely Dél – Mezopotámia keleti részén feküdt. „Az alsóbb rétegek nagyon korai időből származnak az ubaidi és uruki korból, a város neve már a prae-dinasztikus szövegekben is megjelenik." (A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 519. o.)

Gudea, Lagas hercege (Musée du Louvre) (Fotó: SG)

A Sineár földjén Nimród által alapított negyedik város neve a Biblia szerint: Kálnéh (1 Móz. 10,10). Ennek a városnak az azonosítása bizonytalan. Egyesek Nippurral azonosítják. „Nippur ősi város Alsó – Mezopotámiában, amely a sumér korban vallási központként jelentős szerepet játszott. Marihoz, Nimrúdhoz és Urukhoz hasonlóan rendkívül nagy kiterjedésű volt,…”[212] *„Enlil*[*32] fő temploma egyébként Nippurban volt, amely, úgy látszik, egyfajta sumer főpapi székhely és szövetségi főváros lehetett. Nippuri uralkodóként egyetlen személyt sem említ a sumer királylista, és ez azzal magyarázható, hogy mindazoknak, akik igényt tartottak a többi városállam fölötti uralomra, ezt az igényüket egy Nippurba összehívott gyűléssel kellett jóváhagyatniuk, és ezután helyzetük a többi uralkodó fölött olyan lett, mint Enlilé a többi isten fölött.”*[213] *„Bár a történeti korban egyetlen fontos dinasztiának sem volt itt székhelye, más városok uralkodói úgy vélték, hogy a Nippur feletti hatalom a Sumer és Akkád feletti jogot is jelenti.”*[214] *„A számos királyság között fekvő fontos vallási központ, Nippur mindig is versengés tárgyát képezte.”*[215] Nippur az Eufrátesz *középső* ága mellett feküdt. *„Nyilvánvaló, hogy az Eufrátesz soha nem egyetlen mederben futott. Az általunk ismert legkorábbi időszakban három fő ága volt, melyek Kist, Kútát, illetve Dzsemdet-Naszrt érintették…”*[216]

[*32] Enlil ún. sumerizált szubsztrátum-istenség, azaz a sumerek előtti nép nyelvéből – és mitológiájából – lett sumeresítve. (Wikipedia – Enlil) *„Eredetileg Enlil őrizte a Végzet Tábláját, amelyre az emberek és az istenek sorsát rótták; ezt a funkciót később Marduknak tulajdonították.” (Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 219. o.)* A Tummal felirat szerint először a kisi Mebarageszi volt az aki *„felépítette Enlil templomát”* Nippurban. (Wikipedia – Tummal) (ÓKTC 89. o.- A „Tummal -felirat”)

Dél-Mezopotámia (Rajz: SG)

Az Ószövetségi Kommentár szerint *Kálnéh* jelentése: *'teljes jajgatás' (Cal-neh)*.[217] Ez a jelentés nyilvánvalóan *a fájdalommal, a szenvedéssel, a nyomorúsággal, a gyásszal, a veszedelemmel* és *a pusztulással* áll kapcsolatban. A Szentírásban máshol is így jelenik meg (2 Móz. 12,30; Eszt. 4,3; Jób. 30,31; Jer. 48,39; Mát. 2,18; Jak. 5,1; Jel. 18,9; 18,11; 18,15; 18,19). Ha pedig mindez valóban a várost érte - ahogy a város nevének jelentése is mutatja - akkor a város pusztulása igen súlyos lehetett. A Szentírás a későbbiekben nem említi többé ennek a városnak a nevét, amelyből arra következtethetünk, hogy a város vagy végleg eltűnt a történelem színpadjáról vagy egy másik néven létezhetett tovább a későbbi korokban. (Tehát a város neve arra utal, hogy a város átélt legalább 1 súlyos pusztulást vagy veszedelmet.) Ha a szerepeket vesszük figyelembe akkor, feltehetően olyan ősi dél – mezopotámiai városról van szó, amely az Akkád birodalom után tett szert nagyobb jelentőségre, és ekkor virágzott. Lehet, hogy egy Urukhoz közeli városról van szó. Úgy látszik, hogy Nimród Sineár földjén az első városait az Eufrátesz *nyugati* ága mentén építette fel. Erre utal Babilon és Uruk elhelyezkedése. Akkád (Agade) városát még ugyan nem találták meg, de a róla szóló ősi szövegek alapján ezt a várost is az Eufrátesz mellett sejtik. Valószínű tehát, hogy Kálnéh is ott helyezkedett el. Nimród Asszíriában a Tigris mentén építkezett. (A Tigris sebes sodrása miatt gazdaságilag nehezebben volt hasznosítható, mint az Eufrátesz.) Sineár földjén ezeket a városokat főútvonal kötötte össze, kézenfekvő, hogy Kalnéh-nak is ennek mentén kell lennie. Lehet, hogy Nimród az Eufrátesz alsó szakaszát, amely Sineár földjén folyt keresztül városokkal építette be egészen a tengerig (a Perzsa – öbölig) ahol talán kereskedelmi szempontból is előnyös tengeri kikötőt akart létesíteni. (Innét felfedező utakat is lehetett indítani a még ismeretlen helyek felé.) Így Kálnéh azonos lenne Ur városával. Amellett, hogy

ez a város igen ősi[*33] ez a város felel meg leginkább a fent felsorolt szempontoknak.[*34] A Biblia szerint Nimród először nem a tenger mellett építkezett, de mindenképpen fontos cél lehetett a tenger elérése. Ur kiemelkedően fontos város volt a tengeri kereskedelemben. A sumér királylista szerint Urt többször is meghódították, úgymint pl. Awan (Elám) és Adab. *„egy felirat szerint Ur-Nanse* Urt és Ummát is legyőzte. Ez idő tájt készültek el Lagas falai és templomai.”[218] (*Lagasi uralkodó)* Éanatum, Lagas királya feliratában szintén említi Ur legyőzését, De az uruki Lugalzageszi is legyőzte és Szargon is elfoglalta. „A sumer királylista szerint Sumeron kívüli királyok, így Awan és Hamazi keleti dinasztiái, valamint Mári nyugati dinasztiája is uralkodtak Sumer fölött, bár más forrásokban erre nem találunk utalást.”[219]

[*33] A Szentírás kétségkívül a legkorábbi dél – mezopotámiai városokat sorolja fel az 1 Móz. 10,10-ben. A Dél – Mezopotámiában megjelenő legkorábbi kultúrát a régészek az Ubaid (Obeid) névvel illetik, a térségben elhelyezkedő Tell el – Ubaid (Obeid) település után. Az Ubaid – kultúrát további 4 időszakra osztották fel úgy, mint Ubaid 1, Ubaid 2, Ubaid 3 és Ubaid 4. Ebből a legkorábbi időszakot az Ubaid 1 (más néven Eridu – korszak) képviseli. Bár a régészek által megadott kronológia, amelyet ehhez a korhoz kapcsolnak teljesen összeegyeztethetetlen a bibliai kronológiával, összefüggésében a koraiságot tekintve lehet valamennyire elfogadható. Vagyis koraiság szerint az Ubaid 1-hez tartozó városok vethetők össze leginkább a Bibliában említett legkorábbi városok kialakulásának idejével. A legkorábbi Ubaid 1 –hez tartozó kerámiát (ún. Eridu áru) találtak Urban, a hozzá közeli Tell el - Ubaidban és Eridu mellett, továbbá Uruk (Warka) környékén. Míg Nippurban az Ubaid 2-höz tartozó kerámia került elő. (David Oates/ Joan Oates: A civilizáció hajnala Helikon Kiadó Bp. 1983. 121/122. o.)

[*34] A sumer királylista szerint az I. uri dinasztia első uralkodója Meszannepadda volt. A lista szerint neki tulajdonítható a dinasztia alapítása is. A kutatók szerint azonban a dinasztikus névsor előtt is léteztek uralkodók Ur városában annak ellenére, hogy nevük nem szerepel a sumer királylistában. Egy előkerült pecsét szerint Urban egy bizonyos Akalamdug király nyughelye volt. (Alberto Siliotti: Az öröklét hajlékai 188. o.) Meszkalamdug neve szintén nem szerepel a királylistán (lásd angol változat), de sírját megtalálták Urban. Egy Máriból előkerült lazúrgyöngy felirata szerint viselte a Kis királya címet. (Wikipedia-Meszkalamdug) „A bagdadi múzeumban őrzött aranysisak az uri PG 755. számú sírból származik, ahol Mesz-kalam-dug király volt eltemetve. Az ő nevéhez kapcsolódnak a szíriai Mári városban talált leletek is.” (Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 92. o.) Messzaneppadát szintén Márival hozzák kapcsolatba: „Márit régóta szoros kapcsolatok fűzték a déli városállamokhoz. Meszanepada Máriból előkerült feliratos gyöngye mellett Urból is előkerült két felirat, amelyek valószínűleg Mári egyik királyától származtak. Mári istenei és templomai is a mezopotámiai kultúrához tartoztak, és számos a mári templomokban talált szobor akár délebbre is előkerülhetett volna.” (Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 89. o.) „…Woolley úgy vélte, hogy a férfi Meszkalamdug király volt, valójában azonban lehet, hogy egyáltalán nem is volt királyi személy.” (Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 114. o.) De napjainkban inkább királynak tartják. „…Mesz-kalam-dug király sírja, aki Mesz – anne -padda, az I. dinasztia alapítójának apja volt.” (Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 95. o.) Egyelőre tehát a dinasztia eredetének kiléte bizonytalan. „Az biztos azonban, hogy Urban a feltárt kincsek korábbi korszakból, a protodinasztikusnak nevezett kor utolsó szakaszából származnak…Az itt eltemetett sumer királyok közül a megtalált pecséteknek köszönhetően néhánynak ismerjük a nevét, ezek azonban nem szerepelnek a közismert Királyok listáján, amely Mezopotámia sumer városainak legősibb (özönvíz előtti és utáni) uralkodóit sorolja föl. Ami Urt illeti, érdekes módon szerepelnek a listán a királysírok lakóit közvetlenül követő uralkodók. Azt kell feltételeznünk, hogy mivel az I. dinasztia alapítója, Mesannepada Kis urának is nyilvánította magát, a királyok csak ennek az első hódításnak a kezdetétől kerültek föl a listára.” (Alberto Siliotti: Az öröklét hajlékai 183. o.) A kutatók szerint Meszannepadda fia „Aanepada építette az obeidi Ninhurszag – templomot.” (Nicholas Postgate: Az első birodalmak Helikon Kiadó 151. o.) Ninhurszag: anyaistennő; a szülés istennője; Kis város istennője (Nicholas Postgate: Az első birodalmak Helikon Kiadó 152. o.)

Ur-Nanse fogadalmi táblája (Musée du Louvre) (Fotó: SG) Ur-Nansét a lagasi uralkodók listáján az I. lagasi dinasztia 3. uralkodójaként jelenítik meg. Ur-Nansét és családját bemutató tábla Lagasból. Ur - Nanse balra és fent építőanyagot tartalmazó kosarat tart a fején. „Előtte Lidda hercegnő és a királyfiak: valamennyiük neve olvasható a ruhájukon. A jelenet feltehetően egy templom alapkőletételét örökíti meg. Alul ismét Ur-Nansét látjuk, most pohárral a kezében, pohárnoka és négy fia társaságában." (A művészetek kezdetei Corvina 160.o.) „Mind a városlakók, mind a papok és az uralkodók ilyen mészkő lapocskákat faragtattak, és a templomok falára erősítve felajánlották isteneiknek. Ezzel a fogadalmi táblával, Ur – Nanse egy Lagasban és Girszuban tisztelt helyi istennek, Ningirszunak szentelt templom építéséről emlékezik meg. Ur – Nanse egyébként a ragyogó Keselyű – sztélét készíttető Eannatum király nagyapja, Ningirszu pedig hatalmas városi istenség volt…Ur Nanse kétszer jelenik meg a kőlapon: a felső regiszterben fonott kosarat visz a fején, Ningirszu templomának tégláival, az alsóban pedig egy lakomán ül, és italáldozatot mutat be a szentély jövőbeli felépítéséért." (Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006.68-69. o.) „Minden városnegyed központjában ott állt a külön helyi istenség temploma. A város fő negyedének istenét az egész város uraként tisztelték." (Világtörténet I. kötet Kossuth kiadó 1962. 191. o.)

(„Awan pontos helyét nem ismerjük, de valószínűleg Szúszától északra feküdt." Awan városát a kutatók Szúzától északra a Dér-t és Szúzát összekötő kereskedelmi út mentén egy folyó mellett helyezik el.[220] A sumér királylista szerint az Awanból Urt ért támadás az első Elámból érkező támadás Dél – Mezopotámia ellen, a királylistában. Amennyiben ez megtörtént nem világos még, hogy mikor. Annyi ismert, hogy az Awan-i királyok betöréseket hajtottak végre Dél – Mezopotámiai városállamok ellen. Az Awan-i dinasztia utolsó tagjának Puzur – Insusinakot tartják. A Leo Oppenheim szerint „Az elámiak …csak rövid zsákmányszerző hadjáratokra törtek be Mezopotámiába,…"[221] Az akkád királynak Rímusnak

a feliratában is szerepel a város. Rímus az elámitákat legyőzte: *„…Awan és Susa között, a középső folyóban, és a városban vérfürdőt rendezett ellenük, és Elam városait leverte, és falaikat lerombolta…” (ÓKTC 101. o.)*

A dél-mezopotámiai városok közül a legjelentősebb politikai, gazdasági és kulturális szerepet Babilon, Uruk, Akkád és Ur játszotta, az özönvíz utáni korai időben. A hatalom állandóan forgott Sineár földjének északi és déli része között. Hol egy északi város, hol pedig egy déli város kezébe került. Ez olvasható ki a sumér királylistából is. A sumér királylistában, ami a dél-mezopotámiai városokat illeti a legjelentősebbeknek északon Kist és Akkádot, délen pedig Urukot és Urt tarthatták. Általában közöttük forog a királyi hatalom. A lista dél-mezopotámiában említi még Adab és Aksak városát. Továbbá a lista említi még Hamazi városát is de ennek helye még azonosítatlan. De ez a hatalom a királylista szerint időnként *„elvándorolt”* dél-mezopotámiából Awanba (Elámba), vagy pl. Máriba. A sumér királylistában lévő városkirályságok egymás közötti csatározásai a győzelmes fél számára nem jelentették azt minden esetben, hogy városuk automatikusan egy jelentős vagy a kor legjelentősebb birodalmát hozta létre és annak a fővárosává vált.

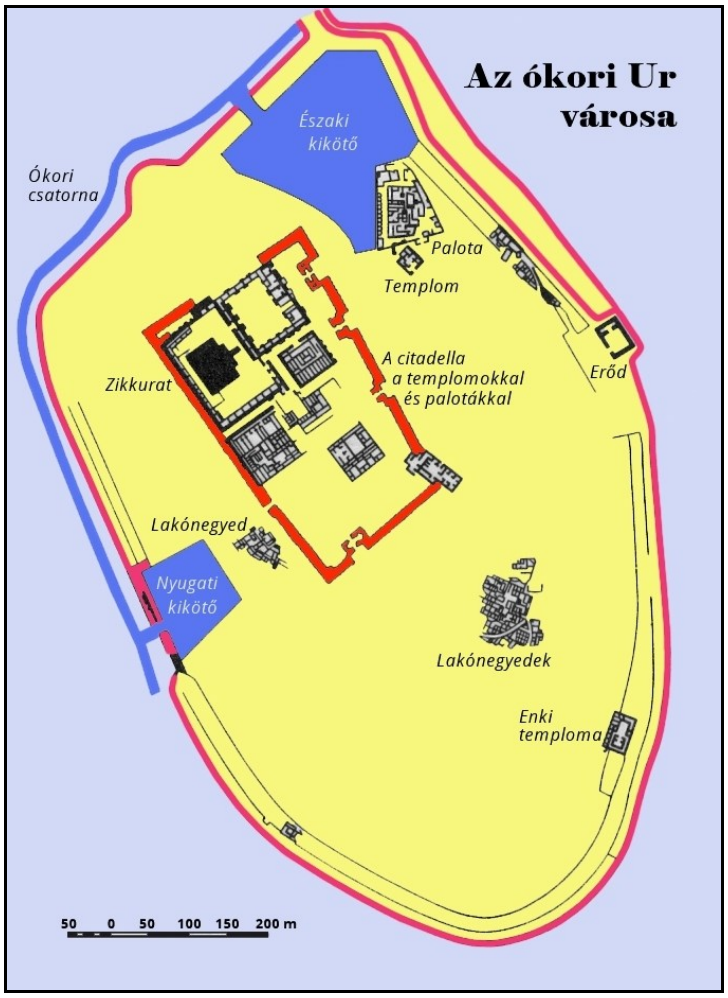
Sineár földje (Rajz: SG)

Mindenesetre a Szentírás említi a dél – mezopotámiai Ur városát is az 1 Móz. 11,31-ben. Ennek a városnak a jelentősége megnövekedett a III. Ur-i dinasztia idején az Akkád birodalom pusztulása után. Utuhegal,[*35] Uruk királya (V. uruki dinasztia) *„volt az aki*

[*35] A sumer irodalom szerint: „Enlil isten volt, a mindenek királya, aki megbízta Utuhegalt, az erős embert, Uruk uralkodóját, a négy égtáj királyát, hogy eltörölje a »guti« nevet a föld színéről. (…) Tirigan leborult az ő lábaihoz, s Utuhegal az ő lehajtott fejére tette a lábát.” (Világtörténelmi enciklopédia 1. Őstörténet és a korai civilizációk Kossuth Kiadó 2007. 92. o.)
„Uralkodói címei, „erős férfi”, „a négy világtáj királya” egyértelműen jelezték, hogy az Akkád Birodalom örökébe kívánt lépni. Ezt azonban megakadályozta egy alattvalója, Ur-Nammu…Ő azonban hamarosan függetlenítette magát és hatalmi bázisának kiépítésére törekedett…Szerencséjére Utu-hegal mindössze hét év uralkodás után meghalt, így Ur-Nammu – a helyzetet kihasználva – harc nélkül foglalhatta el Urukot. Ur egy csapásra a Folyóköz vezető hatalmává vált.” (Kalla Gábor:

megszabadította az országot a guti veszélytől. Urba kinevezett katonai helytartója, Ur – Nammu azonban hamarosan önállósította magát, megfosztotta hatalmától hajdani urát, és felvette az „Ur királya" címet. Így született az a dinasztia, amely sok szempontból ugyanolyan kiemelkedő jelentőségű volt, mint az akkád dinasztia."[222]*„Az akkádok rövid uralmát Mezopotámiaban egy átmeneti időszak követte, mivel északról betörtek a sumer források által gutikként azonosított nomád törzsek. Ez az anarchia közelébe sodorta Alsó-Mezopotámiát. Ezután a rövid, de sötét időszak után a fellendülés a legdélebbre fekvő nagy sumer városok irányításával jött létre, amelyeket Lagas város helyi hegemóniájának időszaka után…a III. uri dinasztia uralkodói ismét egyetlen nagy területté egyesítettek. Ez a tudósok által hagyományosan neosumernak nevezett kor ismét felvirágzást jelentett Alsó – Mezopotámia számára…"*[223] Urukhoz hasonlóan Ur városa is ovális alakú volt, és ezek az ovális formák mindkét városon belül érvényesültek. *„Ur város újsumér birodalma, amelyet általában a III. Ur-i dinasztiának neveznek, gyökeresen átalakítva folytatta Sarrukín örökségét…Ur királyai kormányozták Mezopotámiát, közvetlenül vagy tartományi helytartók révén, akik éppúgy ott voltak Szúzában, mint Máriban vagy Assurban, és védték a birodalmat a hegyek és a sivatagok felől jövő betolakodókkal szemben."*[224] „A III. uri dinasztia birodalmának központját Sumer és Akkád 23 városállama alkotta. Ezeket az államokat a király által kinevezett polgári vagy katonai helytartók vezették, akik havonta fizették a *bala* adót. A 90 vagy még több, északra és keletre fekvő település katonai helytartók parancsnoksága alatt állt, akik adójukat élőállatban, évente fizették (*gum mada* adó)….Az Ur királyai által ellenőrzött területeken kívül lévő államok uralkodói gyakran dinasztikus házasságok vagy szerződések révén váltak Ur szövetségesévé."[225] „Ugyancsak tudjuk, a III. Ur-i dinasztia korában keletkezett szövegekből és későbbi szórványos forrásokból, hogy a halott királyok szobrai részesültek a templomi áldozatokból." [226]

Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 28. o.) Utu-hegal a sumér királylista szerint mindössze 7 évet 6 hónapot és 7 napot uralkodott. Ami, ha ez valós számnak felel meg túl kevés idő volt ahhoz, hogy egy jelentős birodalmat kiépítsen. Ur-Nammu „Uruk urának, Ur urának, Sumer és Akkád királyának nevezte magát, de később az Uruk ura címet elhagyta." (Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 99-100. o.)

(Rajz: SG – Világtörténet 1962. I. Kötet 213. o.)

A város főistene a holdisten sumerul Nanna-Szuen (akkádul Szín) volt. (A Mári szövegek szerint a holdisten másik fontos kultuszközpontja a távoli Háránban, észak Mezopotámiában volt). A virágzó Urban paloták és pompás templomok épültek.

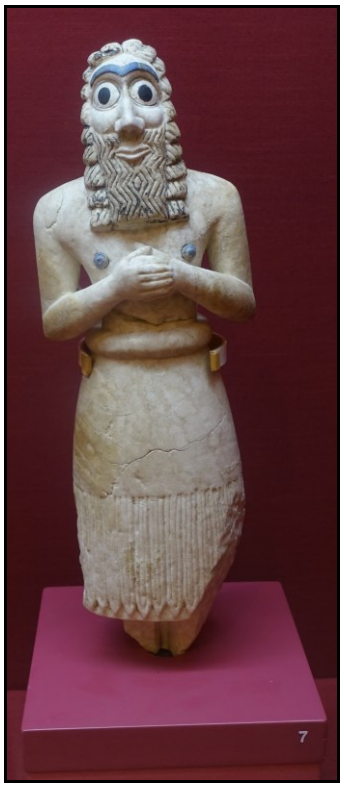

Napon szárított agyag téglák Enki Ur-i templomából sumer nyelvű ékírásos felirattal. A templom alapjait Amar-Szín fektette le. (III. Ur-i dinasztia 3. királya) (Mezopotámia, Ur; Izrael, Jeruzsálem, Biblia Múzeum) (Fotó: SG)

Ide vezettek a szárazföldi kereskedelmi utak a hegyeken keresztül és két kikötője révén (Északi kikötő; Nyugati kikötő) a folyami és tengeri kereskedelemből is nagymértékben kivette a részét. *„Ur-Nammu uralkodásának elején az egyik évnévnél feljegyzik, hogy „Maganból és Meluhhából*[*36] *a hajók visszatértek Nanna [Ur város istene] kezébe.”*[227] *„A III. Ur-i dinasztia korában az Urban épült Nanna-templom felfogadott kereskedői vállalkoztak a dilmuni (Bahrein) tengeri útra, ahol Sumer áruit (különösen textíliát) fémre és különféle értékes, ott kapható cikkre cserélték. A vállalkozást a templom finanszírozta, s nem hárította át alkalmazottaira a kockázatot. Ezt a régóta fennálló dilmuni kereskedelem szerves folytatásának tekinthetjük, amelyet először a lagasi Ur-Nanse említett. A larszai Rím – Szín korára, aki Ur fölött is uralkodott más rendszer alakult ki.”*[228] Ur királya, Ur-Nammu *„újjáépítette a városfalakat és csatornákat is ásatott.”*[229] *„Ur – Nammu úgy meg akarta erősíteni városát, hogy az minden ostromnak ellene tudjon állni. Az ekkor épült városfalak vastagsága az alapoknál a 25 métert is elérte.”*[230] *„Új, vastag fallal vette körül 70 hektáros fővárosát; új öntöző-és hajózócsatornákat ásatott; birodalom szerte templomokat épített és építetett újjá, köztük az Ekurt Nippurban. Négy nagy zikkuratot emelt, mindegyiket azon templom együttesek központjában, amelyekben az adott város istenei éltek. Legnagyobb szabású és legjobb állapotban megmaradt építménye a holdistennek, Nannának szentelt uri*

[*36] „Az ásatások feltárták Meluhha jól tervezett, fürdőkkel és csatornákkal ellátott nagyvárosait, a tilmuni kereskedőtelepeket, a magani réz-és dioritbányákat és a hozzájuk tartozó településeket.” (Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 19. o.)

zikkurát."[231] L. Woolley szerint *„már az első dinasztia korában volt egy lépcsőzetes nagy tornya a Holdisten templomának."*[232] *[37] A későbbi arabok ezt az Ur-i Zikkurátot Tell al – Mukajjar-nak vagyis *„Szurkos halom-nak"* nevezték.[233] Ezek a Zikkurátok valóságos bizonyságai annak a hitehagyásnak és istentelenségnek, amely Nimród idejében a Bábel tornyával kezdődött, és a későbbi korokban sem lankadt. *„Végig az egész történelmen olyan nagy tiszteletben tartották Nannar-nak, a holdistennek Ur-béli nagy templomát és magát a várost, amely központja volt az isten kultuszának, hogy az uralkodó, ha idegen származású volt is, érdemesnek tartotta a leányát odaküldeni papnőnek. Egy ízben még az egyik királynak a fia is főpapja volt a Holdistennőnek."*[234] *„Egy Ur város dicsőítésére írt sumer költői szöveg egyik részlete azt állítja, hogy még egy Marhasiban – az elámi hegyvidéken – született ember is civilizálttá válik, ha Urba kerül, oly magabiztosak voltak Ur lakói abban, hogy képesek bármilyen paganus kiművelésére."*[235]

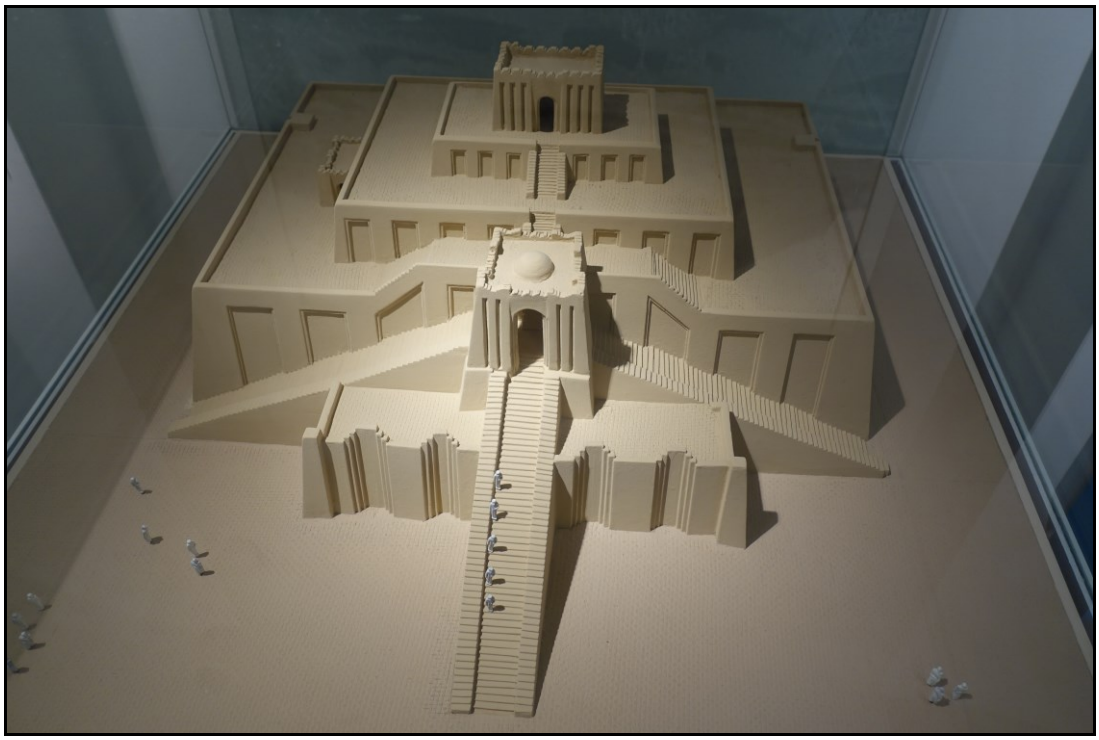
Szakállas hódoló férfi alak (Mezopotámia, Sumer; Izrael, Jeruzsálem, Biblia Múzeum) (Fotó: SG)

„Ur-Nammu és családja különös figyelmet fordított a hatalom legitimálására. Eredetüket mitikusan a nagy hírű I. Uruk-i dinasztiára vezették vissza. Magukat az isteni rangra emelkedett uralkodó, Lugalbanda, és felesége, Ninszun istennő gyermekeinek tartották, vagyis a legnagyobb sumer hős, Gilgames testvéreinek."[236] Ur-Nammu Nippurban felépítette az Ekurt Enlil főisten szentélykörzetét *„Midőn Tummal negyedik alkalommal rombadőlt". (Tummal Ninlil istennőnek – Enlil isten feleségének – a szentélykörzete volt Nippurban az*

[*37] „A mezopotámiai vallási elképzelések szerint a templomokat ugyanazon a „megszentelt" helyen kell újjáépíteni, az eredeti alapok érintetlenül hagyásával." (Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 62. o.) Eriduban például: „Nem kevesebb mint tizennyolc egymás fölé épült szentély romjait találták meg, ami a régészet történetében kétségtelenül egyedülállónak mondható felfedezés." (A művészet kezdetei Corvina 153. o.) „Korábbi épületmaradványokra épült az első igazi zikkurat, Nanna holdisten, Ur város főistene számára…" (Larousse Enciklopédia 3. Kötet – Ur 980. o.)

ókori Sumer vallási kultuszközösségének központjában.) [237] A III. Ur-i dinasztia idején amurrúk (nyugatiak) szivárogtak be Dél – Mezopotámiába. *„E korszak egyik érdekes vonása, hogy amurrú és hurri nevek egyre gyakrabban fordulnak elő bennük, és egyes hurrikat láthatólag le is telepítettek Sumer és Akkád területén, mások pedig távolabbi helyekről, az észak szíriai Ursuból és Urkisból vagy a Zagrosz hegységbeli Karaharból, küldöncökként tartózkodtak ott. Amurrúkkal vagy legalábbis amurrú nevet viselő emberekkel találkozunk birka és kecskekereskedőként Dréhemben, bőráruvásárlóként Iszinben és napszámosokként Lagasban és Ummában. Mások, úgy tűnik állandó lakosokként telepedtek le Ur-ban és környékén, és a többiekhez hasonló életet éltek. Nem minden amurrú hagyott azonban föl a nomád életmóddal, és vannak adatok arra is, hogy közülük néhány összeütközésbe került az Ur-i hatóságokkal, valószínűleg azért, mert szívesen használtak idegen legelőt, sőt átvonuló karavánokat fosztogattak. Sulgi és fia is vezetett büntető hadjáratokat a nomádok féken tartására, utóbbi pedig egyenesen egy falat épített ellenük, amely a Tigris és az Eufrátesz között, valószínűleg Bagdadtól nem messze északkeletre húzódott.”*[238] *„Sulginak legalább 12 fia és 8 lánya volt, akik közül az egyik Ur entu papnője lett. Három másik lánya Marhasi, Ansan és Basime iráni fejedelemségek urakodóihoz ment feleségül. Sulgit két fia követte a trónon: először Amar-Szín, majd Sú-Szín.”*[239] *„Ur III. dinasztiájának királyai idején Elámnak újból el kellett ismernie Mezopotámia uralmát, s a III. dinasztia legnagyobb uralkodója, Sulgi király Susában templomot emeltetett „Susa istenurának”, vagyis Insusinak istennek. Amikor aztán Ur hatalma hanyatlani kezdett, Elám kormányzói újból önállóak lehettek, s végül megsemmisítő vereséget mértek elnyomóikra.”*[240] *„A III. Ur-i dinasztia birodalma a legnagyobb kiterjedésekor majdnem akkora lehetett, mint az akkád királyoké, a két folyó mentén az Anatóliai – fennsíkig nyúlt felfelé, keleten pedig Szúzát és más elámi területeket foglalt magában. Ezeknek a hódításoknak a megtartása nem volt békés feladat, és nyilvánvaló, hogy különösen északkeleten, állandó hadjáratokra volt szükség, hogy megfékezzék a harcias törzseket. Egy másik, később végzetesnek bizonyuló veszélyt jelentett nyugaton az amurrú nomádok állandó nyomása. Ezek annyi bajt okoztak, hogy már Sulgi uralkodásának idején egy „amurrú gát”*[*38] *nevű falat építettek a letelepült lakosok területének északnyugati peremén, Babilón és Szippar közelében. Ez a fal később szerepel Ibbí – Színnek, az utolsó, szerencsétlen sorsú királynak és északi helytartóinak levelezésében is, akik vesztes csatát vívtak a nomád bevándorlók friss hullámaival. Az utolsó éveiből való dokumentumok hiánya valószínűvé teszi, hogy északról fokozatosan kikezdték Ibbí-Szín fennhatóságát, mígnem uralma már nem sokkal terjedt túl Ur városán. Sőt Urból származó források szintén a közelgő veszedelemről beszélnek.”*[241] *„Ur királya, Sulgi annektálta Szúszát és a síkságot, de a hegyvidéki övezetek, bár házassági kötelékek kapcsolták őket Urhoz, függetlenek maradtak. Ibbi – Szín uralkodása alatt Simaski vidékének – Ansant már korábban meghódító - ura vette át a hatalmat Szúszában is. I. e. 2004-ben Kindattu, Simaski, Szúsza és Ansan királya lerohanta és elpusztította Urt, Az elámiakat i. e. 1995 körül kiverték Urból, a Simaski - dinasztia pedig még további száz évig uralkodott Szúsza felett.”*[242] *„A fővárosban az élelmiszerhiány mindennapossá vált, az árak Ibbí–Szín uralkodásának hetedik évére hatvanszorosukra emelkedtek.”*[243]

[*38] 275 km hosszú védővonal volt (Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 33. o.)

A holdisten (Nanna/Szín) zikkurátja Ur városában (modell) (Izrael, Jeruzsálem; Biblia Múzeum) (Fotó: SG)

Az Ur-i zikkurát romjai (Irak; Biblia múzeum; Jeruzsálem) (Fotó-fotóról: SG)

„Az uri zikkurát – egy többszintes, lépcsős formájú, csökkenő szélességű emelvényekből álló építmény – belseje napon szárított vályogtéglákból áll, a külső falakat pedig égetett téglaréteg borítja és fülkék díszítik.” (Emberiség Krónikája Officina Nova 37. o.)

„Ur-Nammu lépcsős tornyának terraszai nem téglával voltak kipadlózva, hanem termőfölddel voltak beborítva, abba pedig fákat ültettek. A mély bevágások a gyámfalakban le tudták vezetni akármily hatalmas zápor vizét is, de arra is alkalmasak voltak, hogy a terraszok öntözésére szükséges vizet azokon húzzák fel."[244] *„A zikkurát ma a mezopotámiai építészet szimbolikus építménye. A teljes építészeti szerkezet kialakulása hosszú folyamat eredménye, amely már a korai városok idején elkezdődött. A folyamat a neosumer korban a III. uri dinasztia uralkodói idején teljesedett ki, akik nagy építőként vonultak be a történelembe. Később a babilóniai és asszír uralkodók a hatalmas szentélyeket tovább építették és restaurálták."*[245]

A bálványimádó Ur városát, az elámiták és szövetségeseik (hegyi népek; Simaski) rombolták le (újabban kb. i. e. 2004-re teszik), ez a III. Ur-i dinasztia bukását jelentette. *„Simaski királya, Kindattu fogta össze az elámi térséget, majd anynyira megerősödött, hogy 2004-ben támadást indított a Folyóköz területe ellen. Isbi-Erra nagy nehézségek árán meg tudta védeni magát, de Ur sorsa megpecsételõdött: kiéheztették, elfoglalták és 10 évig megszállva tartották. "*[246]

Ur pusztulását sumér nyelven írt *„siratóének"* örökítette meg.

Ó, híres-neves város, elpusztultál te is!
Ó, magas falú város, országod feldúlatott!
Városom, elszakították bárányaid, tőled, a jó anyajuhtól,
Ó, Ur, elszakították gidáid tőled, a jó anyakecskétől...

Enlil vihart támasztott jajgat a nép,
az Ország elől elzárta a bőség szelét, jajgat a nép,
Sumer elől elzárta a jó szelet, jajgat a nép,
előhívta az Orkánt, az Ország pusztítóját, jajgat a nép,
előhívott minden gonosz szelet, jajgat a nép.[247]

A *„gonosz szelek" (vihar/orkán)* az ellenséges pusztító erőket szimbolizálják.[*39]
Az ostromlott városban éhínség dúlt, még a levegő is „elfogyott".

„A városban az embereket (mintha) víz vette (volna) körül, levegőért kapkodnak,

---

[*39] Egy másik műben melynek címe Siralom Eriduért a „szél" szintén ugyanilyen formában szerepel. Ez a mű azokról az időkről szól, amikor az elámiták végigpusztították az Országot. Eridut is a Simaski hegyi népek és az elámiak, verték le (kb. i. e. 2016-ra teszik). *„Az üvöltő vihar befedte, mint egy palást, ráterült mint egy lepel. Befedte Eridut, mint palást, ráterült mint egy lepel. A városban zengett a tomboló vihar…Eriduban zengett a tomboló vihar…annak hangját elfojtotta csenddel a szélvihar…A gonoszt hozó vihar kiment a városból. Keresztülsöpört az Országon – egy vihar, aminek sem jóindulata sem rosszakarata nincs, nem tesz különbséget jó és gonosz között. Subir (Elámban földrajzi hely) lejött mint az eső. Keményen odavágott. A városban ahonnan ragyogó napfény szokott kiragyogni, a napvilág elsötétült…A vihar másodszor rombolta le a várost – panaszos volt annak éneke…Levágta a zárat annak főkapujáról. A vihar kimozdította annak ajtaját…halomra ölte a népet (halomba rakta) egymaga lerombolta azt…A térség kusza tövises pusztává vált…tövises cserjék. A simaskianok és az elámiták, a pusztítók megnézték a szent réz edényt(?) (valamilyen tárgy), amit senki sem nézhet meg, a hajókat felgyújtották…" (ninahakuddu.atw.hu)*

Királya nehezen lélegzett palotájában teljesen egyedül…
Benn az éhség végez velünk, Kinn az elámiak fegyverei,
Urban az ellenség leigázott bennünket, ó, végeznek velünk!...
Elám mint a dagadó árhullám, csak a holtak lelkét hagyta hátra (?). Urban összetörték (az embereket), mintha csak agyagedények volnának…"[248]
...E napon a városban a fény kihúnyt, romokban a város,
ó, Nanna atya, romokban hever a város, jajgat a nép,
e napon az Országban a fény kihúnyt, jajgat a nép,
a szemétdombot népe tölti meg, kidobott cserép nincsen rajta,
falain rések tátonganak, jajgat a nép,
tágas kapuiban, hol ki-be sétálnak, hullák hevernek,
terein, hol ünnepet tartottak, tetemek szerteszét,
utcáin, hol fel-alá jártak, hullák hevernek,
az Ország ünnepének színhelyén tetemek halmai,
omlik az Ország vére, mint réz, mint ón a kohógödörben,
folynak szét a hullák, mint juhfaggyú a napon,
akit fejsze ütött le, a férfit nem fedi sisakja,
szájjal a porba bukott, mint gazella a kerítőhálóban,
akit nyílvessző talált el, a férfit nem takarja pajzsa,
vérében fekszik, mint a földön, mikor megszülte anyja,
akire buzogány csapott, a férfit nem borítja köpenye,
nem ittak szeszt, és mégis tántorognak a férfiak,
aki a fegyverek elé kiállt, azt a fegyver verte le, jajgat a nép,
aki a fegyverek elől megfutott, azt a vihar döntötte le, jajgat a nép,
Ur városában éhen pusztult a gyenge, az erős, az anyóka,
az apóka a házból ki se lépett, rájuk talált a tűz,
a gyermeket anyja öléből halként sodorta el a víz,
a dajkák erős emlője elapadt, az Ország esze eloszlott, jajgat a nép,
az Ország elméje megbomlott, jajgat a nép,
anya a gyermekéről leveszi a szemét, jajgat a nép,
apa a gyermekéről elfordítja szemét, jajgat a nép,
a városban az asszony magára hagyva, a gyermek magára hagyva,
a vagyon szétszóródva, a fekete fejűek elkergetve a földről, melyre fejüket lehajtották,
úrnője, mint riasztott madár, városából elrepült,
Ningal, mint riasztott madár, városából elrepült,
az Ország összegyűjtött kincsébe tolvaj kéz markol,
az Ország teli magtárára tűz lobban...[249]

A sumér költő hosszú gyászénekének egyik részét Nanna feleségének Ningal-nak címezte:
„Ó, igazságos úrnő, kinek városa elpusztult, hogy tudsz most létezni! Városod porrá tették - már nem vagy többé úrnője. Néped, akit lemészároltak – nem vagy többé királynője. Könnyeid idegen könnyek lettek, országod nem sirat. Országod olyan, mint aki összeszorítja száját. Városod romokban hever; hogy tudsz létezni? Házad lecsupaszították; hogyan juttathatott szíved idáig? Ur, a szentély a szél birodalma lett."[250]

A pusztítás után az *„utcákat benőtte a gyom, a vízinövények eltömték a csatornákat, és az ünnepségeket nem tartották meg."*[251]

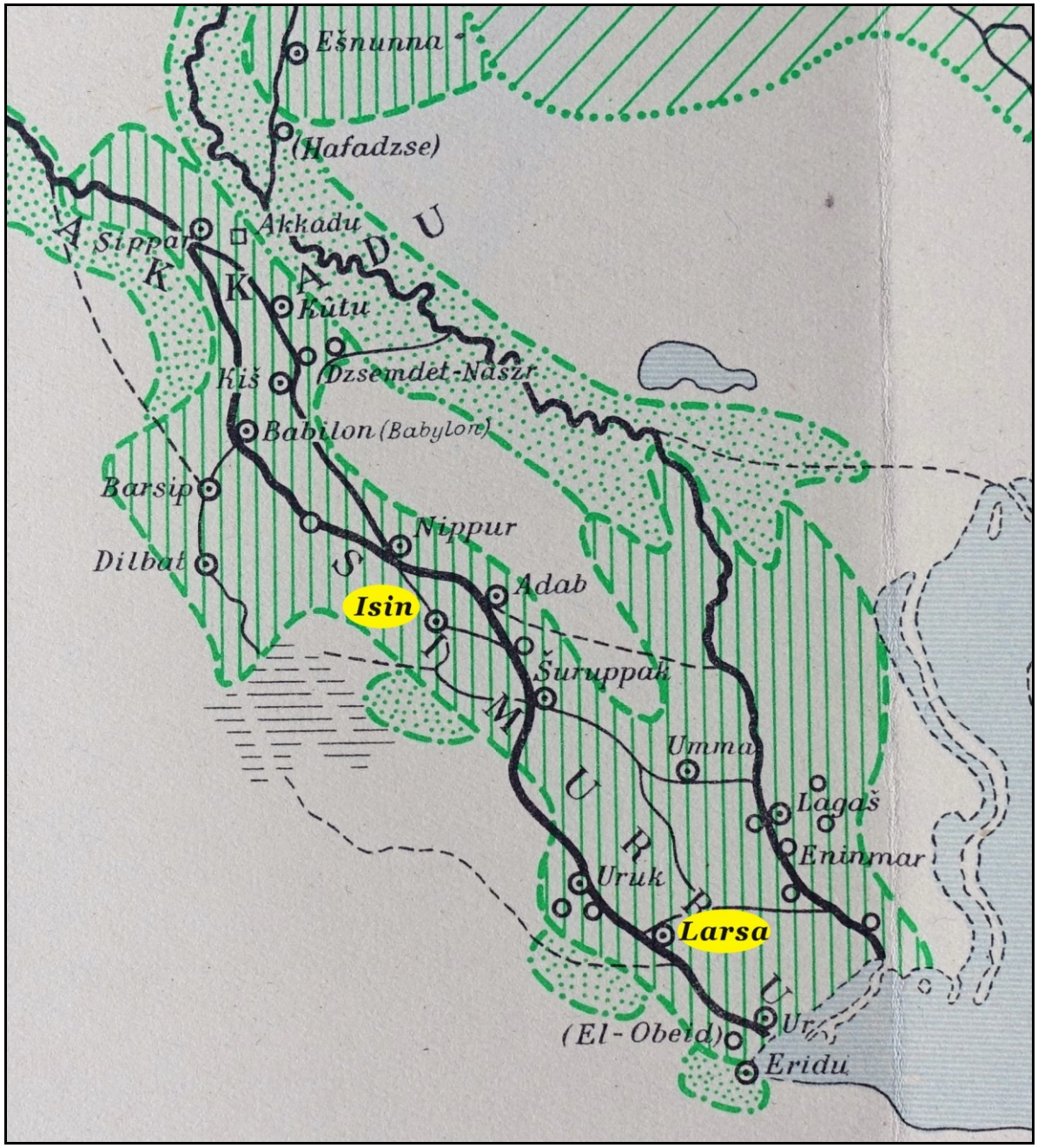
A város pusztulásának leírása részben hasonlít Jeruzsálem pusztulásához (Siral. 1,19-20; Siral. 4,2). Ur város királyát Ibbí-Szint (Szín isten néven nevezte)[252] Elám hegyeibe hurcolták.[253] *„akkor An – Enlil sorssá tette a sorsot: hogy a nép ne hajlékában lakozzék, s idegen földre hurcolják őket, hogy Subur, Elám ellenséges lakói csapjanak le rájuk, hogy királya a palotából önként távozzék, hogy Ibbí – Szuen Elám földjére kerüljön, hogy a*

hegység legbelsejéig, Ansanig elkerüljön, hogy városába vissza se térjen…"(Síratő Ibbí-Szuen fölött)[254] *„Mikor az elamiták visszatértek hegyeik közé, maguk mögött elpusztított országot, rombadőlt városokat, feldúlt templomokat hagytak. Ur, mint a birodalom fővárosa szenvedett legtöbbet és nem egykönnyen tudott magához térni. Mire a sumérok felemelték fejüket, más város vette át a vezető szerepet. Iszin-nek és Larszának, az egykor hűbéres államoknak a királyai lettek Sumér urai."*[255] Amint a sumér királylista megjegyzi *„a királyság Iszinre szállt"*. Ur várost a pusztítás után néhány évvel Isbí-Erra (Ibbi-Szín egyik tisztviselője) visszafoglalta (kiűzte az Urban maradt elámi helyőrséget) és az újból magához tért és ismét a tengeri kereskedelem központja lett.[256] Isbí-Erra felvette az *„Ur királya"* címet de Iszint tartotta meg székhelynek.[257] *„A Kelet – Szíriában, az Eufrátesz menti Máriban megtalált levéltár okmányai szoros kereskedelmi és diplomáciai kapcsolatokat jeleznek Szíria, Asszíria, és Dél-Mezopotámia között."*[258] *„A III. Ur-i dinasztia államának megsemmisítése után, amiben az elámiták is részt vettek, Elám ismét visszanyerte függetlenségét."*[259] *„A III. Ur-i dinasztia bukása után az egységes Sumer és Akkad állam helyébe a „Két folyó vidékének" északi és déli részén két önálló királyság lépett, amelyet a benyomuló amorita*[*40] *törzsek alapítottak. Ezek letelepedtek az országban, fokozatosan összevegyültek a helyi lakossággal, nem úgy, mint az elámiták, akik Sumer és Akkad gazdag városainak kirablása után visszatértek hegyeik közé. Az északi állam Akkadban alakult, s a Nipputól 25km-re fekvő Isin lett a fővárosa. Az amoriták délen is alapítottak egy királyságot az elámiták kivonulása után; ennek fővárosa Larsa volt. Mindkét dinasztia királyai igyekeztek ápolni az Ur-i dinasztia hagyományait, s ezért „Sumer és Akkad" királyának nevezték magukat."*[260] *„Nemcsak az elámiták okozta károk rendbehozásán tevékenykedtek – a nevezetes épületek legtöbbjén van Iszin és Larsza egyik, vagy másik királyának nevét viselő tégla – hanem Iszin utolsó királya saját fiát tette meg Ur-ban Ningal Holdistennő főpapjának. Ez a királyi pap úgylátszik, jó diplomata lehetett, mert mikor atyja elvesztette trónját, és a főhatalom átment a riválisállamra, Larszá-ra, őneki sikerült megtartani pozícióját. És hogy ebben sikeres volt, mutatják azok az épületek melyeket ő alapított és melyek feliratain ügyelt arra, hogy azokat úgy tüntesse fel, mint Larsza királya életéért az isteneknek bemutatott áldozatot."*[261] Az iszini-larszai időszakból L. Woolley épületeket tárt fel. A feltárásairól szóló könyvében ezt írja: *„A lépcső a galériára vezetett fel, rajta hozzá lehetett jutni mindegyik emeleti szobához, anélkül, hogy a többin keresztül kellett volna menni. Egy egykorú táblácskán ez a jóslat áll: „egymásba nyíló szobák szerencsétlenséget hoznak, de az udvarra nyílók jó szerencsét." A mi rekonstrukciónk pontosan megfelelt ennek a babonának is, de a kényelem kívánalmainak is."*[262] Az út menti házakból kisebb kápolnák is előkerültek. Mint pl. *„Kos kápolna", „Hendur-szag istennő kápolnája", „Nin-subur kápolnája", „Bazár-kápolna".*[263] *„Meglepő felfedezés volt a házak végében talált keskeny, kövezett rész, amelyen kis házi kápolna és csúcsíves családi sírbolt állt – ez változást jelent a korábbi korokhoz képest amikor a halottakat nagy temetőkben hantolták el. Az út menti szentélyekből számos agyagszobor és más fogadalmi tárgy került elő."*[264]

Az iszini dinasztia ötödik királyának, Lipit-Istár (Istár istennő műve)[265] (kb. Kr. e. 1934-1924) törvénygyűjteményének bevezetéséből ítélve *„elsősorban Nippur, Ur, és Iszin városok*

[*40] amurrú azt jelenti *„nyugati"*; *„Az i.e. 2. évezred dokumentumai Szíriát és Palesztinát egy földrajzi egységként kezelik, melyek együtt képezik Amurrút (a „Nyugatot") …" (Bibliai atlasz Szent Pál Akadémia 2004. 43. o.)* Khámiták és Sémiták egyaránt ennek a területnek a lakói. „Az amurrú (amorita) nomádok eredeti szállásterülete a középső Eufrátesz – szakasztól délre eső Biszri – hegység volt. Innen kiindulva telepedtek le a szíriai – palesztinai és a mezopotámiai térség legeltetésre alkalmas területein." (Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 35. o.) Ezen a területen főleg Arám leszármazottai élhettek. Bibliakutatók ide helyezik őket.

lakosságának érdekeit tartották szem előtt."[266] A *„2. évezredben Ur, Iszin, Larsza, és Babilón királyi udvara otthont adott tudósoknak költőknek".*[267] Larsza egyik uralkodója Gungunum (kb. Kr. e. 1932-1906) meghódította Urt, és átvette a város szerepét a kereskedelmi kapcsolatokban.[268] *„Azt, hogy a két város között nem volt nyílt konfliktus, jelzi az uri holdisten főpapnőinek folyamatos sora: mind Ismé-Dagan, mind Lipit-Istár lánya megtarthatta tisztségét Gungunum alatt. Iszin egyik Lipit-Istár utáni királya felajánlást tett Urban, miközben a város már Larsza fennhatósága alatt állt. Gungunum mind a „Sumer és Akkád királya", mind az „Ur királya" címet felvette, és utódaival együtt sokat tett Larsza politikai és gazdasági helyzetének javításáért. Az egyik legérdekesebb archívum, amely ebből a korszakból maradt fenn, az Ur és Dilmun (Bahrein szigete) között újraéledő tengeri kereskedelemmel foglalkozik."*[269] *„A perzsa öbölbeli tengeri kereskedelemi út állomásai Dilmun, Magan, és Meluhha országai voltak. Dilmun valószínűleg magában foglalta az öböl végében lévő Failaka szigetét, a tőle kétnapi vitorlásútra fekvő Bahrein szigetét, és talán Szaud – Arábia keleti partvidékét is. Az i. e. III. évezredi rézfeldolgozó központjai alapján Magant Ománnal, azonosíthatjuk, míg Meluhha a Harappá – más néven Indus-völgyi civilizáció – részét képezte. A kora dinasztikus korban Dilmun látta el fával a lagasi Ur-Nansét, a későbbi lagasi szövegek pedig rézérc behozataláról és gyapjú, ruhaneműk, ezüst, zsír, és gyanta kiviteléről tudósítanak…A kereskedőket – a keletebbről érkező áruk átrakodóhelyéül is szolgáló fő kereskedelmi kikötő után – álik Dilmunnak („Dilmun – járók"-nak) hívták. A mezopotámiai kereskedők legfontosabb üzletága a rézimport volt. Egy szöveg több mint 18 tonnányi réz megérkezéséről tudósít Dilmunból. A többi importáru között voltak luxuscikkek, mint például az arany, a lazúr, a gyöngyök, az elefántcsont és a „halszem", amelyet a Perzsa – öböl híres termékével, az igazgyönggyel azonosítanak. A kereskedők cserébe ezüstöt, olajat, textíliákat, és árpát exportáltak."*[270]

A sraffozott területek az árterületeket jelentik. A pontozottak pedig a vízemelő berendezéssel öntözött területeket mutatják. (Alaprajz – VT-1962 I. Kötet 204. o.-hoz tartozó térkép) (Kiemelés a rajzon: SG) (Larsa alapítását későbbinek tartják, mint Urt: „Urtól északra szintén az Eufrátesz partján feküdt Larsa városa; ez valószínűleg valamivel később keletkezett. Larsától északkeletre, a Tigris partján terült el Lagas, amely értékes történelmi forrásokat hagyott ránk.” Világtörténet Kossuth Könyvkiadó 1962. 1. Kötet 192. o.)

„A III. uri dinasztia birodalmát i. e. XX. században rombolták le a Sumer és Akkád gazdag földjeit elözönlő elámi seregek. Ezt az időszakot az erős központi hatalom hiánya jellemezte, már a guti inváziótól kezdve, amely véget vetett az akkád egyeduralomnak. Alsó – Mezopotámiában különböző sémi (amorita) törzsekből való helyi dinasztiák jelentek meg, és vonták ellenérzésük alá a városokat. Ezek közül kiemelkedett Isin uralkodóinak első dinasztiája, valamint Larsza királyai. Mindkét város Sumer déli részén helyezkedett el. Az a

város azonban, amely egész Mezopotámiát uralma alá hajtotta, az Eufrátesz folyó mentén, Akkád területén épült Babilon volt."[271]

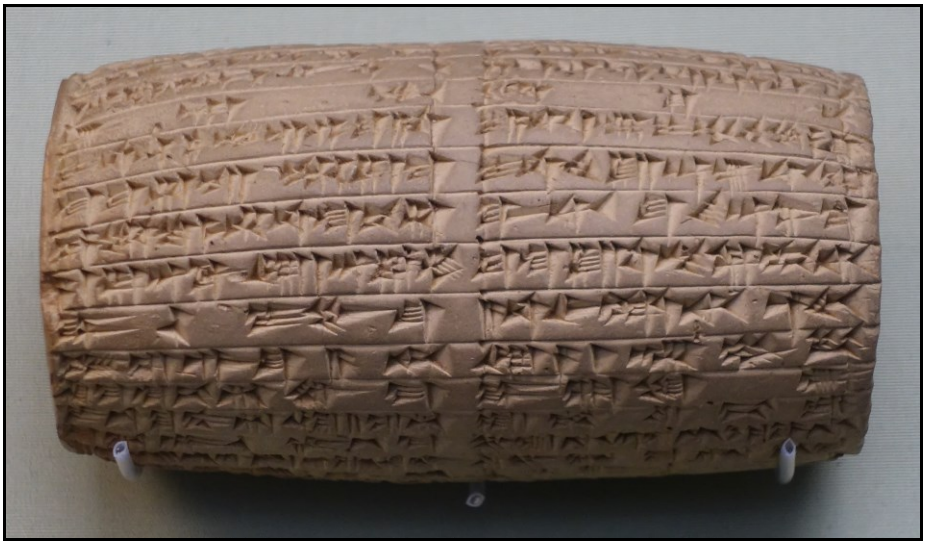
Iszin és Larsza után a politikai súlypont Babilonba került.[272]

A Biblia szerint egykor Ábrahám is Urban élt, innen származott. A város neve feliratokban *„Uru"* formában szerepel.[273] A Szentírás hangsúlyozza, hogy Ábrahám idejében a káldeusok voltak a terület és a város birtokosai (1 Móz. 11,31;15,7; Nehem. 9,7; Csel. 7,4). (Lehet, hogy azért hangsúlyozza, mert korábban nem így volt. Így lehet, hogy csak Ur pusztulását követően vált Káldeus várossá. Ebben az esetben a várost már a Káldeusok alapíthatták újra. *„Te vagy az Úr, az Isten, a ki választottad Ábrámot és kihozád őt a Káldeusoknak Úr nevű városából, …" Nehem. 9,7)* ÚR-KASZDIM (Káldeabeli Úr; a holdisten városa; aszfaltvakolású helység)[274] Jób könyve szerint a káldeusok portyáztak is (Jób. 1,17). Jeremiás könyve hangsúlyozza a káldeus nép ősiségét: *„Ímé, én hozok reátok messzünnen való nemzetet, oh Izráel háza! ezt mondja az Úr. Kemény nemzet ez,* ***ős időből való nemzet ez;*** *nemzet, a melynek nyelvét nem tudod, és nem érted, mit beszél!" Jer. 5,15* Az Ábrahám név[*41] *„általánosan használt volt Babilóniában. „Abi-rama", egy tanunak a neve egy babilóni okmányban..."*[275] A *„Száraj'* és *'Nahor'* nevek is gyakoriak a babilóni feliratokban.[276] Isten kihívta Ábrahámot bálványimádó rokonai közül. Ekkor Ábrahámnak már felesége volt (Szárai). (Szárai (Sára) Ábrahám féltestvére volt, apjuk Tháré. Tháré lánya volt csak más anyától (1 Móz. 20, 12.)) Ami azt jelenti, hogy Ábrahám már a harmincas éveiben vagy az felett járhatott, mert a Szentírás szerint általában a harmincas években kötöttek frigyet és alapítottak családot a korai nemzedékekben (1 Móz 11,10-25). Az Ábrahám és felesége közötti majdnem 10 éves korkülönbség is ezt teszi indokolttá (1 Móz. 12,4; 17,1; 17,17). Hárán, Ábrahámnak testvére Urban született és itt is halt meg meglehetősen korán,[*42] miután *„nemzé Lótot"* gyermekét (1 Móz. 11, 27-28). Halála után házasodhatott Ábrahám és másik testvére Nákhór (1 Móz. 11, 29), aki Hárán egyik lányát, Milkát vette el. (Milka testvére Jiszká nevéből ítélve nagyon szép lány lehetett. A név egyik jelentése: *gyönyörűséges látvány.*)[277]

Későbbi káldeus királyok, mint Nabukodonozor és unokája Nabunaid az Újbabiloni birodalom idején építkeztek Ur-ban. Ur-ban *„a város egész központi része" „a vallásos természetű építményeket magába foglaló Szent Terület"* tele van Nabukodonozor helyreállításaival.[278] *„Nannar nagy templomát átalakította és felemelte külső udvarának szintjét."*[279] Ur-ban végzett ásatásai közben Woolley megállapította, hogy *„nagyjából minden negyedik téglán rajta volt Nebukádnecár hosszú bélyege."*[280] J. E. Taylor iraki angol konzul, aki ásatott a Zikkurát (Szurokhalom) környékén ékírással telerótt táblákat talált. Az egyik cseréptábla szövege a következő volt: *„Én, Nabu-na'id király…az ősi alapokon, amelyeket elődeim egyike, Ur-Nammu király és fia, Dungi emelt, újjáépítettem erős égetett téglákból Nannar isten templomát, a Zikkuratot…"*[281]

[*41] „Ábrahám neve az egyiptomi emlékeken egyszer fordul elő. A Bibliában Susakim (Sésák) néven ismert Sesonk fáraó győzelmi felirata arról beszél, hogy Palesztinában elfoglalta „Ábrahám mezejét". Itt arról a győztes háborúról van szó, amelyet Sesonk valóban viselt Palesztinában, Ábrahám mezeje pedig úgy látszik, általában Izrael földjét jelenti. Ez a felirat az i.e. X. századból származik, minthogy Sesonk abban az időben uralkodott." (I. A. Kriveljov: Ásatások a „Bibliai" országokban Kossuth Könyvkiadó 1969. 50. o.) Újabban a helyet „Ábrahám-erőd"-nek, fordítják.
(Részletesebben lásd http://hetek.hu/hit_es_ertekek/200511/oriasnev_a_cserepen)

[*42] Ebben az időben ritka volt, hogy a fiú korábban hal meg, mint az apja.

Ez az agyaghenger feljegyzi a Szín zikkurat restaurációját Ur-ban és kéri őt arra, hogy oltalmazza meg Naboniduszt és az ő fiát Belsaccárt. (Dél-Irak, Ur, Nabonidusz uralkodása; British Museum) (Fotó: SG)

Sajnos az özönvíz után viszonylag gyorsan megismétlődött az özönvíz előtti világban kialakult helyzet. A mely szerint Séth utódai egy darabig Isten útján jártak idővel viszont Kain útjára tértek. A vízözön után Sém és Jáfet utódai egy ideig őrizték Isten ismeretét azonban idővel ők is Khám útjára tértek. Egy-egy Istenfélő vonal azonban megmaradt közöttük. Ábrahám is ehhez tartozott. Mikor élhetett Ábrahám Ur-ban? A bibliai kronológia szerint Ábrahám Kr. e. 1951-ben[*43] született Urban, Thárétól.[*44] Az elámi királyság csak a III. Ur-i

[*43] Ábrahám születésének idejét kétféleképpen is megkaphatjuk. Az egyik módszer az, ha a vízözöntől számolunk Ábrahám születéséig. A vízözön a Teremtéstől számítva 1656-ban volt, Kr. e. 2243/42-ben. A Teremtéstől számítva Krisztus születése 3899-ben történt. (3899-1656=2243) (A Teremtéstől számítva Ábrahám 1948-ban született és 75 évvel később hívta el őt az Úr, vagyis 2023-ban (1 Móz. 12,1-4). Gal. 3,17 szerint 430 év telt el ettől az időponttól a Kivonulásig. Tehát a Kivonulás 2453-ban volt. Innen még 480 év telt el az 1 Kir. 6,1 szerint a salamoni templom felszenteléséig, vagyis 2933-ig. Ez az időpont pedig Krisztus születése előtt 966-ban volt. Tehát a 2933–hoz még 966 évet kell adnunk, hogy eljussunk Krisztus születéséhez. Ami így 3899-ben következett be.) A vízözöntől Ábrahám születéséig az 1 Móz. 11,10-26 szerint 292* év telt el. Tehát ha ezt az összeget kivonjuk a Kr. e. 2243/42 –es dátumból akkor Kr. e. 1951/50 –hez jutunk. (*Arpaksád az özönvíz után születik 2 évvel, Sélah 37-tel, Héber 67-tel, Péleg 101-gyel, Réu 131-gyel, Sérug 163-mal, Nákhór 193-mal, Tháré 222-vel és Ábrahám 292-vel. (Lásd 1 Móz. 11,10-26)). A másik számítási mód az, ha Nabukodonozor trónra lépésétől számolunk vissza. Ennek időpontja Kr. e. 605 szeptember 7. Salamon 4. uralkodási évében történt meg az első templom felszentelése az Egyiptomból való Kivonulás utáni 480. esztendőben (1 Kir. 6,1). A 605 –ös dátum segítségével Királyok és Krónikák könyve alapján visszaszámolható, hogy Salamon 4. uralkodási éve Kr. e. 966, ezért az Egyiptomból való Kivonulás éve 1446/45 –re tehető. Gal. 3,17 szerint 430 év telt el Ábrahám elhívásától a Kivonulásig. Ábrahám elhívása Kr. e. 1876/75 -ben volt, 75 éves korában (1 Móz 12,4). Így tehát Ábrahám Kr. e. 1951/50 –ben született a Káldeus Ur-ban, és 175 éves korában halt meg (1 Móz. 25,7). Ábrahám születésének időpontjához hozzáadva a 292 évet Kr. e. 2243/42-höz jutunk el. (Kr. e. 1951/50+292=2243/42). Krisztus születésének a pontos időpontja bizonytalan. Az általunk használt időszámítás 0 pontja nem egyezik pontosan Krisztus születésével. Történészek Kr. e. 6 körüli időpontra teszik Jézus születését. Egyes tudósok feltételezik, hogy az özönvíz előtt 1 év pontosan 360 napból állt, s csak az özönvíz után számolták 365 napnak. Jelenések 9,15-ben lévő próféciában az év (esztendő) 360 napot jelent.

(Részletesebben lásd A Nagy Küzdelem 299. o.) „Velikovsky perzsák, egyiptomiak, hinduk, kaldeusok, asszírok, babiloniak, zsidók, kínaiak, görögök, rómaiak, aztékok, inkák, peruiak és maják írásaiból kimutatta, hogy egy 360 napos naptár terjedt el az ókori világban mindenütt." (Walt Brown: Kezdetben Reménység Alapítvány 2008. 150.o.) „A sumer naptárban az év 360 napos volt. A Hold alakjának és a csillagok állásának megfelelően egy esztendőt 12 hónapra osztottak, amelyek kezdetben 30 naposak voltak. Innen származhat a 60 –as számrendszer." (Világtörténelmi enciklopédia 1. Őstörténet és a korai civilizációk Kossuth Kiadó 2007. 74. o.) „A babiloni csillagászok néhány ezer évvel ezelőtt a kört 360 fokra osztották fel. Miért választották a 360-t? Valószínűleg azért, mert az özönvíz előtt egy év 360 napból állt." (Walt Brown: Kezdetben Reménység Alapítvány 2008. 151.o.) Úgy látszik, hogy a Szentírás mindvégig megtartja az özönvíz utáni időben a zsidó naptár szerinti 360 napos évvel való számítást az időrendben (Dán. 7,25;12,7; Jel. 12,14;9,15). Ez azonban a 365 napos évhez viszonyítva évenként 5 napos, 72 évenként pedig 360 napos különbséget, azaz a zsidó naptár szerint egy teljes évet jelent (72x5=360).

*44 Tháré 70 éves korában született Ábrahám (1 Móz. 11,27). Ábrahám 75 éves korában hagyta el Háránt, apja halála után (1 Móz. 11,32; 12,1; 4). Az 1 Móz. 11,32 szerint Tháré 205 éves korában halt meg Háránban. Azonban ez nem lehetséges akkor, ha Ábrahámot 70 éves korában *„nemzette"*. Valószínű, hogy itt elírás van a szövegben és a helyes évszám amikor Tháré meghalt nem 205, hanem csak 145 év. Tháré apja Nákhor, 148 évet élt (1 Móz. 11,24-25). Eszerint Tháré Kr. e. 2021-ben született, valamivel korábban a III. Ur-i dinasztia összeomlása előtt. Ebből ítélve Tháré bevándorló lehetett, aki a III. Ur-i dinasztia összeroppanása után érkezhetett meg Ur-ba. Tháré (Terah) nevének jelentésében olyan jelzők is vannak, mint *„tartózkodási hely, állomás"*, melyek vándorlásra és időleges letelepedésre egyaránt utalnak. (Bibliai nevek és fogalmak – Táré) Tháré bálványokat imádott (Józs. 24,2) de ismerte az igaz Istent is (1 Móz. 31,53). Tháré „Eredetileg talán Háránban lakott, mert őseinek nevei hasonlítanak egyes helységnevekhez Arám földjén, ahol Hárán városa is volt." (KIA – Mózes első könyve 11:27-32 – Allen P. Ross) „Ábrahám rokonainak neveit híres városok neveiként is ismerjük…Ezek az észak mezopotámiai Balih–folyó melletti helységnevek. A Harrán és Náhór nevet gyakran említik… az i.e. 18. századból származó Mári levéltár anyagai. Olyan városok pedig, mint Tell Terah illetve Szerug, későbbi asszír forrásokból is ismertek." (Bibliai atlasz Szent Pál Akadémia 2004. 43. o.) „A Máriban talált ékírásos táblákon gyakran találkozunk egy sereg városnévvel és egyéb földrajzi névvel, amelyeket eddig csak a Bibliából ismertünk. Sokszor említik Hárán, Sérug és Péleg nevét. Nákhór város, ahol a Biblia szerint Izsák feleségének, Rebekának a szülei éltek, szintén többször szerepel. Eléggé szokásosak az olyan személynevek is, mint Térah (Tháré), Nákhór, Ábrahám, Jákób, József, Benjamin stb." (I. A. Kriveljov: Ásatások a „Bibliai" országokban Kossuth Könyvkiadó 1969. 47-48. o.) „Térah (Tháré) a ras-shamrai szövegekben holdistenként szerepel" (I. A. Kriveljov: Ásatások a „Bibliai" országokban Kossuth Könyvkiadó 1969. 48. o.) Ras-Shamra = Ugarit
Az 1 Móz. 24,10-ben Hárán városa „Nákhor városa" -ként szerepel. (A szóban forgó Nákhor itt Ábrahám testvére 1 Móz. 24,15 aki nem tartott Ábrahámmal Kánaánba hanem a városban maradt. Később itt éltek leszármazottjai Betuél és „lebilincselő" (B. n. f) szépségű lánya Rebeka és bátyja Lábán. Lábánnak egyik lánya volt Rákhel (1 Móz. 27,43; 28,2; 29,5; 29,10). Vannak, akik azt állítják, hogy Ábrahám nem az elsőszülött fia volt Thárénak és Tháré nem 70 éves korában nemzette, (ahogy ez az 1 Móz. 11,26-ból következik), hanem 130 éves korában, 60 évvel később. Majd 75 évvel később 205 éves korában az 1 Móz. 11,32 szerint meghalt Tháré Háránban. Ez az értelmezés tehát az 1 Móz. 11,26 –ban szereplő sorrendet és számot (70 év) vitatja. Eszerint csak Nákhórt és Háránt nemzette 70 éves korában Tháré. Ha 60 évvel később születne csak Ábrahám, akkor ez számos problémát vetne fel. Hárán meghalt Ur-ban, de fia Lót csatlakozott a költöző családhoz. Lót viszont fiatalabb volt Ábrahámnál, Ábrahám testvérének Háránnak a fia volt (1 Móz. 11,27; 11,31; 12,5; 14,2 MBT ford.; 14,16 MBT ford.), ami kizárja, hogy Nákhór és Hárán után Ábrahám 60 évvel szülessen. Ha ugyanis Ábrahám 60 évvel később született volna, akkor Lót lenne az idősebb és nem Ábrahám. Továbbá, ha 130 éves korában nemzette Tháré Ábrahámot ahogy néhányan állítják, akkor nem igazán érthető, hogy miért nem hitte el, hogy neki 100 éves korában is lehet gyermeke (1 Móz. 17,17). Ábrahám és felesége Szárai között a korkülönbség 10 év volt, de mindketten ugyanattól az apától származtak (Ábrahámnak húga is volt Szárai), akkor Thárénak 140 éves korában kellett nemzenie Szárait. Ez újból felvetheti a

dinasztia bukása után tudott annyira megerősödni, hogy a Közel – Kelet meghatározó hatalmává váljon. Nem sokkal korábban mielőtt Ábrahám Kánaánba költözött családjával és szolgáival, Kánaán elámi uralom alá került. Mivel néhány kánaáni király fellázadt ezért az elámi király másik három társával megjelent, hogy leverje a lázadókat. Az egyik szövetséges király, aki az elámiak oldalán harcolt Sineár királya volt (1 Móz. 14,1;9). Sineár, Sumert és Akkádot együttvéve jelenti (1 Móz. 10,10), de a Szentírás, ahol ezt a nevet említi, ott mindig szoros kapcsolatba hozza magával a várossal, Babilonnal is (1 Móz. 10,10; 11,2-9; Dán. 1,2 - Dán. 5,2-3; Zak. 5,11). Eszerint tehát, az 1 Móz. 14,1- ben és 14,9-ben említett Sineár királya nem csak *„Sumer és Akkád királya”* hanem uralkodásának székhelye is Babilon. Vagyis ez az uralkodó az első babiloni dinasztiához tartozik, amelyet kb. Kr. e. 1895-től számítanak a kutatók. *„I. e. 1895 körül az ismét betörő amorita törzseknek sikerült meghódítaniuk Isin királyság északi részét, ott önálló államot alapítottak, melynek Babilon lett a fővárosa…”*[282] *„A Kr. e. 19. század végére azonban Iszin lehanyatlott, helyéért Larsza, Assur és Esnunna vetélkedett egymással.”*[283] A Bibliából számítható adat kb. Kr. e. 1866, ekkor történt a királyok közötti ütközet (Az adat számításához lásd **Melléklet 1**; Ebben az időben volt az istenfélő Melkisédek Sálem azaz Jeruzsálem királya és papja (1 Móz. 14,17-19; Zsid. 7,1; Zsolt. 76,3)).[*45] Az 1 Móz. 14,1 a babiloni uralkodóval kezdi meg a felsorolást. De nem jelentősége miatt került legelőre ebben a rövid listában. *„Lőn pedig Amrafelnek, Sineár királyának és Ariókhnak, Elászár királyának, Khédorlaomernek, Élám királyának, és Thidálnak, a Góim királyának napjaiban:”* A *„napjaiban”* szó az időnek tulajdonít jelentőséget, nemcsak a Kánaán elleni hadjárat szempontjából, hanem a névsor rendezésének szempontjából is. Így lehetséges, hogy a Kánaán elleni hadjárat ideje egybeesett egy új dinasztia indulásával, Babilóniában. Úgy látszik, hogy a Szentírás itt dinasztiák szerint csoportosítja a királyokat (Uralkodókat csoportosít idő szerint.). Ebben az esetben a legfiatalabb uralkodóház tagja kerül legelőre (Amrafel-Sineár királya), utána pedig egy korábbi dinasztia királya következik (Ariók-Ellászár királya), majd egy még korábbi tehát idősebb dinasztia uralkodója (Kédorlaomer – Elám királya) és végül a legrégebbi uralkodóház királyával zárul a felsorolás (Tidál-Góim királya). (A királyi hatalom és az idő szerinti csoportosításban egy uralkodóháznak nagyobb jelentősége van, mint egy király éveinek. Vagyis nem annak van nagy jelentősége, hogy a király fiatal vagy idős.) Az I. babiloni dinasztia Szumuabum-mal kezdődik, aki kb. Kr. e. 1894-1881–ig uralkodott, de a dinasztia valódi alapítójaként Szumu-la-Élt tisztelték.[284] (Hammurapi Szumu-la-Élt nevezi meg ősének. (ÓKTC 1999. 127. o.) 21. uralkodási évében felajánlásokat tett Marduknak, elődjének –

---

kérdést, hogy akkor miért nem hitte Ábrahám, hogy neki 100 évesen is lehet gyereke? Ugyanakkor éppen Ábrahám példáján azt is látjuk, hogy neki még magas korban is lettek gyerekei. Sára 127 évesen halt meg (1 Móz. 23,1), ekkor Ábrahám 137 éves volt, Sára halála után Ábrahám másik feleséget vett magának Keturáht. Keturáhtól több gyermeke született. A szövegösszefüggésből az látszik, hogy az 1 Móz. 17,17 az akkori általános helyzetre utalhat, amely szerint 100 éves korban a férfiak általánosságban már nem nemzettek gyerekeket. Ahogy az asszonyoknak sem volt már 90 éves korukban. Ábrahám esete így inkább kivételes lehetett, mint általános. 175 éves életkora is, amikor meghalt (1 Móz. 25,7) saját korosztályában is magasnak számíthatott. Ismael 132 évet élt (1 Móz. 25,17), Izsák 180 évet élt (1 Móz. 35,28) de ez a magas kor, amely még Ábrahám életének idejét is felülhaladta szintén kivételes lehetett sem, mint általános. Jákob 147 évet élt (1 Móz. 47,28).

[*45] Melkisédeknek Jeruzsálem még évtizedekig otthont adott, ahogy egy ihletett forrás megjegyzi: „Mielőtt Józsué Izrael seregeit átvezette volna a Jordánon, ezt a helyet Sálemnek nevezték. Nem messze innen bizonyította be Ábrahám az Isten iránti hűségét. Dávid megkoronázása előtt nyolcszáz évvel ez a hely Melkisédeknek, a magasságos Isten papjának volt otthona. Ez a város az ország központjában, a környező dombok védelmében, magaslaton feküdt.” (E. G. White: Pátriárkák és próféták – virtuális/ 775. o. (könyv)) Dávid koronázása Kr. e. 1010 körül volt.

Szumuabumnak – korából *„fennmaradt évnevek említést sem tesznek Mardukról.”*[285] *„Az évnevek tanúsága szerint Szumu-la-Él egy trónust készített az istennek aranyból és ezüstből, két év múlva pedig egy szobrot Marduk feleségének, Szarpanitumnak.”*[286] *„Szumuabum egy „nagy városfal” felhúzásával kezdte uralmát, amelyet még utóda trónra lépésekor sem fejeztek be. Babilon viszonylagos gyengeségét jelzi, hogy Szumuabum még a közeli Kis feletti fennhatóságát sem tudta biztosítani: utóda kénytelen volt kifosztani a várost. Az első babiloni királyok évnevei több új csatorna építését is említik, és Babilon későbbi gazdagsága részben talán azoknak az erőfeszítéseknek köszönhető, amelyet ők és utódaik a vízellátás érdekében tettek.”*[287] Bár Szumuabum önálló hatalommá tette Babilont és székhelyét is itt rendezte be saját dinasztiát nem sikerült alapítania.[288] Szumu-la-Él (Szumu-la-ilum) Babilon várost tette meg fővárosává. Szumu-la-Él-től *„viszont háromszáz évig megszakítás nélkül egyeneságon öröklődött a Babilon feletti uralom.”*[289] Az I. babiloni dinasztia *„Legelső tagja kivételével mindegyik király ugyanahhoz a családhoz tartozott, az apát mindig fia követte. A második király idején a dinasztia a már korábban is kimutatható Babilnak nevezett településre tette át székhelyét, s fokozatosan növelte politikai befolyását és hatalmát, mígnem a hatodik király idején (Hammurapi, i.e. 1792-1750) elért hatalmának csúcspontjára.”*[290] A középső kronológia szerint amennyiben ez helyes, úgy szintén az ő idejére datálható a királyok közti nagy ütközet. Szumu-la-Él (Szumu-la-ilum) Kb. Kr. e. 1880-1845 (Babiloni uralkodók listája szerint) Szumu-la-Él lányát vette feleségül Szín – kasid független amurrú uralkodó.[291] Szín – kasid *„Uruk királya”* és az *„amnanúk királya”* volt (kb. i.e. 1850 körül). AMRAFEL jelentései: *parancsoló a fiú; hatalmas nép; vészjóslóan beszél.*[292] Ezek a jelentések előrevetítik egy erős és nagy birodalom felemelkedését, amely Szumu-la-Él-lel kezdődött. Szumu-la-Él *„Uralkodásának harmadik évében Kazallu város elleni támadásról ad hírt, de nem közli, kik voltak a támadók. Ez még többször is megismétlődik, ezek megelőzésére Kazallu visszaszerzése után városfalakat emeltek, és Babilonban is megépült a nagy városfal az ötödik uralkodási évben. A hatodiktól a kilencedik évig az <u>Adad</u>-templomban építkezett, majd két évnév hiányzik, és a tizenkettedikben a „királyi csatorna” ásása szerepel. A tizenharmadiktól azonban a tizenhetedikig hadakozott Kissel. A végeredmény Kis lerombolása és <u>Ískín</u> elfoglalása lett…Alattvalója lett Marad és annak királya, Szumu-numhim.”*[293] Valószínű, hogy az I. babiloni dinasztia egy korai arámi uralkodóház volt. A Biszri - hegység környéke ahonnét az amurrúk kirajzottak bibliakutatók szerint Arám terület volt. A Babilonban tisztelt Adad (viharisten) akinek a kultuszát Szumu-la-Él ápolta az arámi Hadad bálványistennel azonos. Hadad (viharisten) neve más nevekben szerepel a Bibliában (2 Sám. 8,3; 2 Sám. 10,15-16; 1 Kir. 15,18). Az arámi uralkodók Hadád főistentől származtatták magukat, Benhadád jelentése: Hadád fia, a hatalmas fia.[294] *„Adad kultuszai az i. e. 2. évezred folyamán az amoriták megérkezésével kezdtek erősen terjedni. Észak-Szíriában már az i. e. 3. évezredben adatolható Hadda isten létezése…Egyik fő kultuszhelye Karkarban volt, ahol az Ékarkara Adad temploma, az Édurku pedig felesége, Sala tiszteleti helye.* [295] A Szentírásból kitűnik, hogy a déliek elleni hadjárat idején a babiloni uralkodó nem a legjelentősebb király volt a 4 király között. A legjelentősebb és egyben a koalíciót vezető király az elámi Kédorlaomer volt (1 Móz. 14,5). A babiloni király jelentőségét tekintve csak a 3. volt (Vö 1 Móz. 14,8 - 14,9). A babiloni uralkodónál jelentéktelenebb Ariók, Elászár királya talán egy asszír város vagy egy asszír fennhatóság alatt lévő város uralkodója volt, mivel Elászár egyik jelentése: *Assur városa.*[296] Ariók nevének jelentése: *a holdisten szolgája, oroszlánhoz hasonló*[297] kifejezi a holdisten iránti elkötelezettségét és a ragadozó hatalomvágyat. Királysága kevésbé jelentős, de törtető lehetett. Az *„Arjók név Arrijuk illetve Arriwuk alakban gyakori a Mariban és Nuziban talált ékírásos szövegekben.”*[298] Kédorlaomer legerősebb szövetségese Góim királya Tidál volt. Tidál nevének jelentése dicsőséget, tekintélyt fejez ki. Tidál: *nagy fiú, félelem, tisztelet; ragyogás, hírnév*[299] Góim jelentése:

pogányok.[300] A terület azonos lehet a Zagrosz – hegyeiben élő harcias törzsekkel főleg Gutium-mal. A Zagrosz hegyeiben északon hurrik, délebbre lullubiak és gutiak éltek.

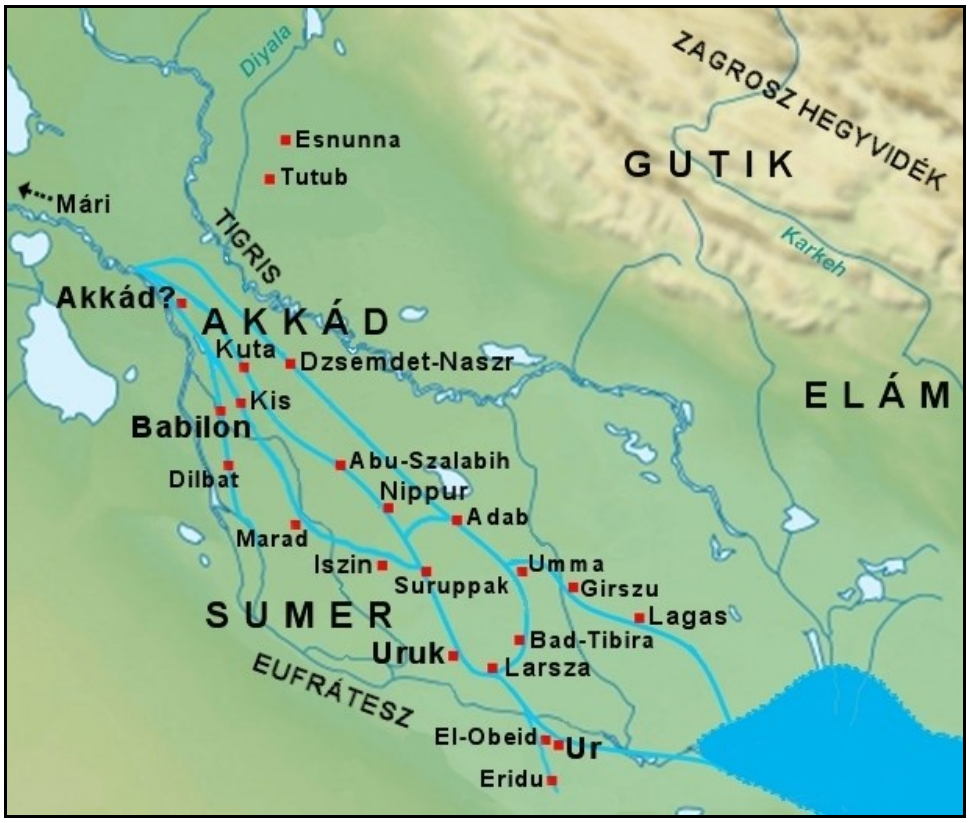

A győztes király. Iddin-Színnek Simurrum királyának szikladomborműve. A helyi király győzelmének megemlékezésére készült. Fiatal fegyveres harcosként ábrázolták, mint aki az ellenségén tapos, egy istennő előtt. Minden területen jellemző a domborműre a mezopotámiai hagyomány. (Zagrosz hegység, északkelet Irak, Kr. e. 2000-re keltezve; mészkő; Jeruzsálem, Izrael Múzeum) (Fotó: SG)

A rendkívül harcias gutik Elám északi szomszédjai voltak. Mivel Gutium Elámtól északra terült el ezért az elámi birodalom biztosítása érdekében szükséges lehetett a jószomszédi viszony fenntartása a Zagrosz hegyeiben élő népekkel. A dél – mezopotámiaiak gyűlölték a gutikat istentelen barbár népnek tartották őket (noha azok bálványimádók voltak és Nergált tisztelték). Későbbi időkből, Hammurapi idejéből van adat arra, hogy Elám, Asszíria (Szubartu), Gutium, Esnunna és Malgi szövetséget alkotott a babiloni király ellen. De Hammurapi felkelésüket leverte. Szintén Hammurapi idejében uralkodásának 32. évében Esnunna, Szubartu és Gutium állt koalícióban egymással.[301] Esnunna *„Közös kereskedelmi érdekeik miatt gyakran lépett fel Elámmal szövetségben, ugyanis ez a város volt Mezopotámia egyik kapuja Irán felé. A Tigris menti kereskedelem ellenőrzésében fő vetélytársa Assur volt, amelyet egy időre el is foglalt."*[302] *(Az esnunnai Narám – Szín esnunna és assur uralkodója volt (kb. 1830-1815))*. Továbbra is kérdéses viszont, hogy esnunnai uralkodóról van e szó.

Kédorlaomer és szövetségesei először észak felől közelítették meg Kánaánt, a Jordán keleti partja felől. A 2 nagy nemzetközi út valamelyikén érkezhettek. A hosszabb útvonal a Zagroszon keresztül vitt Gaszur (Nuzi; Nuzu) -ba majd Assurba, onnan pedig Ninivén és Hárának át Kárkemisbe. Innen dél felé haladva el lehetett jutni Damaszkuszig. Majd tovább a Jordántól keletre eső területek felé. A rövidebb út, Babilonon és Márin keresztül ért el Damaszkuszig. Majd haladt tovább a Jordántól keletre lévő területek felé. Stratégiai szempontból Kédorlaomernek az elámi királynak olyan szövetségesekre volt szüksége, akikkel biztosítani tudta ezeket a fontos kereskedelmi útvonalakat. Hódításaihoz és ezek fenntartásához is elengedhetetlenül fontos volt a főutak feletti ellenőrzés. Hozzá képest kevésbé jelentős szövetségesei tehát stratégiai szempontból kedvező helyen feküdhettek. Mári nagyon kedvező helyen volt, talán a 4. király Ariók Mári egyik uralkodója volt, azonban az azonosításhoz nincs elég adat mivel a Mári uralkodóinak listája éppen a kérdéses időszakban hiányos. *„A II. évezred első századaiban Mári volt az egyik központ, amely azokat a kereskedelmi kapcsolatokat bonyolította, amelyek az Eufrátesz mentén összeköttetést biztosítottak Mezopotámia, Szíria és Anatólia között.”*[303]

Ábrahám miután legyőzte a négy szövetséges királyt attól félt, hogy ezek a vereséget szenvedett nemzetek megtorló hadjáratot vezetnek majd ellene és Kánaán ellen. De a Gondoskodó Isten megnyugtató üzenetet küldött hű szolgájának. *„E dolgok után lőn az Úr beszéde Ábrámhoz látomásban, mondván: Ne félj Ábrám: én paizsod vagyok tenéked, a te jutalmad felette igen bőséges.” 1 Móz. 15,1* Nagyon valószínű, hogy a korabeli elámi-mezopotámiai politikai helyzet nem kedvezett egy ilyen visszavágónak.

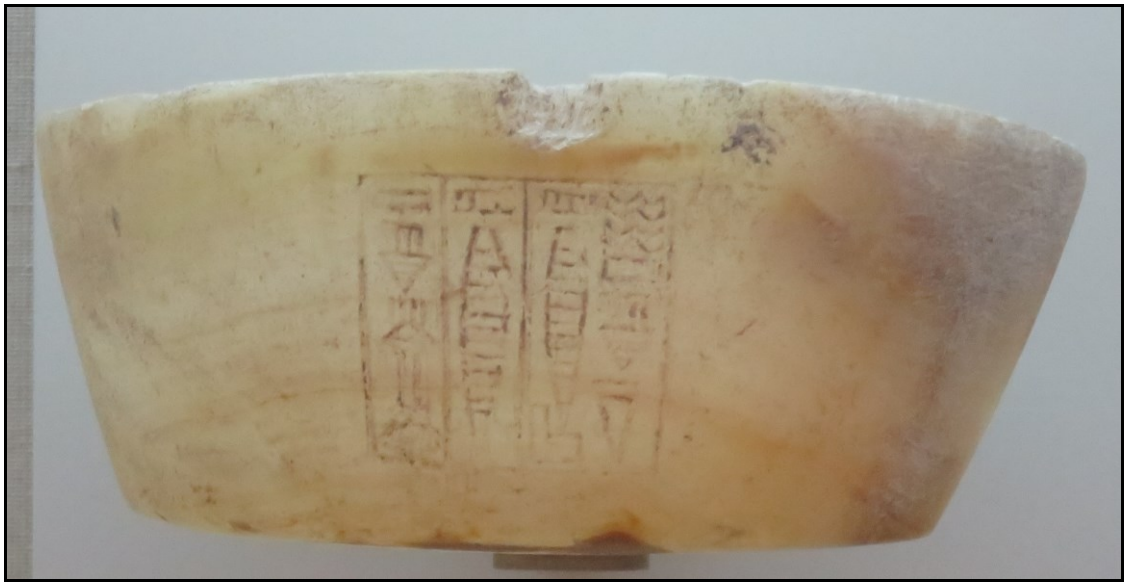

(Rajz: SG)

Ezek az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy Ábrahám a III. Ur-i dinasztia bukása után élt Ur városában. Woolley Ur-ban végzett ásatásaiból a következő megállapítást vonta le:

„Alaposan revideálnunk kell Ábrahám ősatyáról való nézeteinket, ha tudjuk, hogy ifjúkorát ilyen kifinomodott környezetben töltötte. Nagyváros polgára volt és egy régi magasrendű kultúra hagyományaiban nőtt föl. A házak maguk is kényelmet, sőt fényűzést árultak el…Találtunk himnuszokat, melyeket a templomokban az istentiszteleteken énekeltek, matematikai táblákat, melyek az egyszerű összeadástól kezdve a második és harmadik gyökvonás formulájáig terjedtek, továbbá a város épületein lévő régi feliratok másolatait.”[304]

A Bábeli kudarc után időközben Babilon is kezdte fokozatosan visszanyerni jelentőségét. Első említése az akkád Sarrukín idejéből származik. Az *„isini dinasztia írnokai által készített dinasztia névjegyzékben egyetlen babiloni dinasztia sem szerepel. Egy későbbi babiloni papi legenda azzal kapcsolatban utal a régi Babilonra, hogy az istenek a Babilonnak okozott rosszért megbüntették Sarrukinut, Akkad királyát. Egy másik fennmaradt legenda arról a büntetésről beszél, amelyet Sulgi, a III. Ur-i dinasztia egyik legkiemelkedőbb tagja szenvedett el azért, mert kirabolta Marduknak, Babilon istenének templomát. Úgy látszik, Babilon már a III. Ur-i dinasztia idején jelentős szerepet kezdett játszani, a fennmaradt dokumentumok olyan városokkal emlegetik egy sorban, mint Umma, Kis, és Sippar.”*[305] *„Sulginak, Urnammu fiának adta (Marduk) az országok összességének királyságát; ő (azonban) kötelességét nem teljesítette, szertartásait nem végezte el, Vétkei […]” (ÓKTC 2003. 112. o. - Óbabiloni Krónika)* Sarrukín (Szargón) Agade (Akkád) királya egy *„új várost, valóban egy „új Babilónt” alapított fővárosául. Az igazi Babilón felbőszült istene, Marduk ezért szörnyű átokkal sújtotta Sarrukínt.”*[306] – szól a legenda. Sarrukín Akkádot tette meg fővárosává, kormányzásának helyévé. Sar-kali-sarri néhány fennmaradt évnevében említik Babilont, és az amurrúkat akik később fontos szerepet játszottak a babilóniai királyságban. Sar-kali-sarri legyőzte az amurrúkat *„„Basor hegyénél” (Dzsebel Biszri, Észak-Szíriában).”*[307] Babilon: *„Sar-kali–sarri akkád király idejére a város már két templommal büszkélkedhetett, az uri királyok korára pedig elég fontossá vált ahhoz, hogy helytartói székhely legyen.”*[308] Marduk a III. Ur-i dinasztia idején már Babilon védőistene. Az *„Eszagila, Marduk (Babilon főistenének) temploma már a III. uri dinasztia idején is létezett…”*[309] *(Marduk a babiloni panteon főistenévé csak később vált.)* A III. Ur-i dinasztia után is *„Babilon politikai és kulturális jelentősége szakadatlanul növekedett az évszázadok folyamán… Az i.e. I. évezredben a város annyira háttérbe szorította a többit, hogy a görögök az egész „Két folyó vidékét” Babiloniának nevezték.”*[310] Hammurapi feliratában szerepel, hogy az istenek *„…Bābili fenséges nevét kiejtették, s a világtájak fölött elterebélyesítették, benne örökös királyságot – amelynek alapjai, miként az ég és a föld szilárdan megvetvék – állították fel számára…” (ÓKTC 1999. 124. o.)*

Tál - az ősi akkád királynak Sarkalisarrinak királyi feliratával (Kalcit, Mezopotámia; Jeruzsálem, Biblia Múzeum) 'Sarkalisarri sar Akkade' – „Sarkalisarri – 'Királyok királya', sar Akkade – 'Akkád királya'"

Észak és Dél küzdelme

Sém az özönvíz után még 502 évet élt (1 Móz. 11,10-11). Bár Ábrahám évszázadokkal később született, mint Sém, miután meghalt *„jó vénségben öregen és betelve az élettel" 1 Móz. 25,8* Sém még mindig élt (35 évet). Sém túlélte az özönvizet, a Bábel-i nyelvzavart, az észak és dél harcát (Elám és Kánaán között), és Sodoma városának és társainak a pusztulását is. Sém mélyen Istenfélő ember volt. Szoros személyes kapcsolatban állt Istennel, ahogy a Szentírás erre hivatkozik is: *„Áldott az Úr, Sémnek Istene…" 1 Móz. 9,26.* A Szentírás hasonlóképpen hivatkozik később más igazán Istenfélő emberekre, akiknek szintén mély hite volt és szoros személyes kapcsolatban álltak Teremtőjükkel. Úgymint, Ábrahámra és testvérére Nákhórra: *„Az Ábrahám Istene, és a Nákhor Istene," 1 Móz. 31,53 (1 Móz. 22,22-23; 24,15;24;29)* illetve Ábrahám mellett még Izsákra és Jákóbra: *„Én vagyok a te atyádnak Istene, Ábrahámnak Istene, Izsáknak Istene és Jákóbnak Istene." 2 Móz. 3,6* de ez a formátum jelenik meg a 3 héber ifjúnál is: *„Szóla Nabukodonozor, és monda: Áldott ezeknek Istene, a Sidrák, Misák és Abednégó Istene," Dán. 3,28* és Illésnél is: *„Hol van az Úr, az Illés Istene?" 2 Kir. 2,14.* Sém bizonyságot tehetett Khám és Jáfet utódai előtt is de elsősorban saját családján, utódain belül, mint azoknak Noé után a legtekintélyesebb ősapjuk és családfőjük munkálkodhatott. Sém *„erejének zsengéje"* elsőszülött fia Elám volt. Apjához hasonlóan még hosszú életű lehetett. Utódai szintén életerősek és magas kort megért emberek lehettek, ahogy egy elámi feliratból kitűnik: *„Én Untas – Gal, Ansan és Szúza királyának a fia hosszú életben részesültem, egészségem kedvezett, ami nem lett volna, ha nem e nemzetségtől származnék. Ezért egy téglaboltozattal ellátott szentélyt építettem, egy nagyszerű szentélyt; Insusinak istennek, ennek a Szent Helynek az Urának felajánlva. Én egy zikkuratot emeltem az ég felé. Műveimet és alkotásaimat fogadja adományként Insusinak isten." (Csoga – Zanbil zikkurátjába beépített egyik ékírásos tégla felirata)*[311] *(Insusinak jelentése:„Szúza ura"; a holtak (a halál) istene)(Untas – Gal más néven Untas Napirisa (kb. Kr. e. 1340-1300 vagy Kr. e. 1260-1235) az elámi birodalom királya; ő építette a Csoga – Zambil-i hétszintes zikkuratot (eredetileg ennyi volt))* Bár az özönvíz után az emberek életideje gyorsan csökkent, mégis az

idézett szöveg arra utal, hogy az elámiták átlagon felüli életkorral büszkélkedhettek.*[46] Egészségükhöz és magas életkorukhoz hozzájárulhatott az is, hogy hegyes vidéken éltek. Elám nevének jelentésében szintén olyan jelzők szerepelnek, amelyek hosszú életről és üdeségről tanúskodnak. ELÁM jelentése: *fennsík; ifjúság; elrejtve; beláthatatlanul sokáig, örökkévalóság.*[312] A sumérok *NIM* –nek hívták Elámot, aminek jelentése: *magas, emelkedett; korai; keleti;* Elám esetében gyakran a földre, országra utaló *ki* determinativummal. Az

*[46] „a föld lakói fokozatosan korcsosultak és mindig többet és többet veszítettek erejükből és bájukból. Sátánnak van hatalma betegség és halál felett, és minden egyes nemzedékben láthatóbbak lesznek az átoknak e következményei és Sátán hatalmának megnyilvánulásai. Akik Noé és Ábrahám idejében éltek, testalkat, kellem és erőre nézve Isten angyalaihoz hasonlítottak. A későbbi nemzedékek mindinkább elgyengültek, mindinkább fogékonyabbak voltak a betegségekre s életük tartama mind rövidebb lett. Sátán mindig jobban és jobban megtanulta, hogyan züllessze és gyengítse az emberiséget." (E. G. White: Tapasztalatok és látomások (virtuális))
Pauszaniasz geográfus megjegyzi, hogy Görögországban Aszóposz (Lakónia) városnál, ahol a császárok tiszteletére emelt szentély és a várostól északra Aszklépiosz Philolaosz temploma található „A gümnaszionban csontokat tisztelnek, amelyek rendkívüli nagyságuk ellenére emberi eredetűek." (Pauszaniasz: Görögország leírása I. Kötet Pallas Stúdió – Attraktor KFT. Bp. 2000. 189. o.) Az özönvíz utáni korai emberek még hosszúnak számító életéről maga Jákób pátriárka is bizonyságot tesz, amikor az egyiptomi Fáraó kérdésére *„És monda a Faraó Jákóbnak:* ***Hány esztendős vagy?****" 1 Móz. 47,8* a következőt válaszolja: *„Monda pedig Jákób a Faraónak:* ***Az én bujdosásom esztendeinek napjai száz harmincz esztendő; kevesek és nyomorúságosak voltak az én életem esztendeinek napjai, és nem érték el az én atyáim élete esztendeinek napjait, a meddig ők bujdostak."*** *1 Móz. 47,9* Később Mózes már csak 70-80 évről tudósít minket az átlagéletkorral kapcsolatban (Zsolt. 90,10). A római számítás szerint pedig a 60. életév betöltése az öregkor kezdetének számított (Sexagenarius – a.m. 60 éves). (Ókori Lexikon Pub-Z Könyvértékesítő Vállalat 1985. 776. o.) A mi életünk napjai már csak *„tenyérnyi"* -ek *(*Zsolt. 39,6). Adadguppi Nabunaid anyja az Újbabiloni birodalom idején Kr. e. 6. évszázadban a maga 104 éves életkorával hosszú életűnek tartotta magát. Halála ebben az évben következett be. „Assurbanapli, Assur ország királyának idejéből, Nabunaid, Bābili királyának, méhemből született fiamnak 9. évéig, 104 boldog évet adott nekem élnem, Sín, az istenek királya iránti félelmemben. Szemeim pillantása éles, kifogástalan értelmű vagyok, kezem és két lábam épek, szavaim választékosak, az étel és az ital ízlik nekem, testem egészséges, vidám a szívem. Megláthattam életükben leszármazottjaimat negyedíziglen, a ajándékokkal vagyok elhalmozva. Sín, az istenek királya: kegyesen pillantottál reám – hosszúvá tetted napjaimat…Nabunaid, Bābili királyának 9. évében a sorsa elragadta őt: Nabunaid, méhének fia….testét eltemette…" (ÓKTC 2003. 244. o.)
A Szentírás említ néhány magas és erős népet Ábrahám idejéből: ZUZEUSOK (kiemelkedők), REFEUSOK (nagyra nőttek, magasak, óriások), EMEUSOK (a rettenetesek, az erősek, az óriások) ZANZUMMOK (lásd Bibliai nevek és fogalmak); (1 Móz. 14,5; 5 Móz. 2,10-11; 5 Móz. 2,20-21) Mózes idejében a Refeusok megmaradt óriás népéből való volt Óg Básánnak óriás termetű királya (Józs. 12,4; 13,12; 17,15; 5 Móz. 3,11; Józs. 9,10). (Refaim a refeusok ősatyja Emoreus egyik fia lehetett.) Nemcsak Ógnak hanem népének is hatalmas volt a termete. *„A Gileád többi részét pedig, és az egész Básánt, az Óg országát odaadtam a Manassé fél törzsének, Argóbnak egész vidékét.* ***Ezt az egész Básánt óriások földének hívták."*** *5 Móz. 3,13* Az Emoreus jelentései: *hegyi lakó, csúcson lakó; kiemelkedő, derék, ékesszóló* (Bibliai nevek és fogalmak – Emoreus) Noé 600 évet élt az özönvíz előtti világban, az özönvíz után pedig még 350 évet élt; 950 éves korában halt meg (1 Móz. 7,11; 1 Móz. 9,28-29). Az életerős Noé nemcsak az özönvizet, hanem a Bábeli nyelvzavart is túlélte. Elméletileg Noé és Ábrahám találkozhatott is egymással, mivel 58 év mindkettőjük életéből egybeesik. Ábrahám az özönvíz után 292 évvel születik, Noé pedig a vízözön utáni 350-ik évben hal meg. Az emberek nemcsak városokban, hanem barlangokban is éltek. Kédorlaomer elámi király pl. hadjárata során leigázta a Szeir hegyén élő Hóreusokat is (1 Móz. 14,6) A Hóreusok nevének jelentése: barlanglakók. (lásd Bibliai nevek és fogalmak – Hóreusok) Később az edomiták akik a Hóreusok helyét foglalták el maguknak (5 Móz. 2,22) szintén a magasan fekvő hegyi barlangokban Abd. 1,3 és Jer. 49,16 szerint „szikla-hasadékokban" laktak.

akkádok Elámtu-nak nevezték.[313] Maguk az elámiak saját országukat Haltamti –nak vagy Hatamti-nak hívták. A szó jelentése: *„az ország ura”.*[314] Az elámiták*[47] Sineár földjétől keletre éltek. *„Délnyugat – Irán alluviális síkságát Szúsza után Szúsziánának nevezzük…Szúsziána története párhuzamosan halad Mezopotámiáéval, és a terület sok tekintetben a mezopotámiai alföld meghosszabbítása volt.”*[315] A kutatók szerint az elámi társadalom először a folyóvölgyekben alakulhatott ki és *„e vidékek lakossága a hegyvidékek lakosságánál hamarabb került szoros kapcsolatba Sumer szomszédos városállamaival…”*[316] *„Nagy a valószínűsége, hogy Szúszát vallási központként alapították. A hatalmas teraszon egy látványos templom állhatott, amely mellett az adók tárolására szolgáló raktárak is voltak, és amely messziről látszhatott a sík vidéken.”*[317] *„A Susa I. rétegben lakótelep nyomai mellett temetőre is bukkantak, amely a város ősi lakosságának halottkultuszáról tanúskodik.”* [318]

A sumér királylista szerint már a legkorábbi időktől fogva hadakozott Elám a dél – mezopotámiai városokkal. A királylista feljegyzése szerint a Kis-i király Enmebaragesi volt az, aki először megtámadta Elámot *„aki Elam ország fegyvereit zsákmányként elhozta”*. A királylistában ez az első háborús konfliktus említése, időben is. Ugyanakkor a királylista említ egy korábbi Kis-i uralkodót is Etanát, aki mellé a királylista összeállítói szintén egy rövid magyarázó szöveget rendeltek: *„Etana, a pásztor, aki az égig emelkedett fel, aki az országokat megszilárdította…király volt…”* vagy *„Etana, a népek pásztora, aki az égbe is feljutott, aki minden országban szilárddá tette hatalmát,..”*[319] A szöveg második része olyan uralkodónak mutatja be Etanát mint aki az országoknak stabilitást adott, - beleértve a békét is. A másik fordítás szerint az országokban megszilárdította a hatalmát, ez a központosított hatalomgyakorlás ugyancsak stabilitásra és békére utal. (Ebben a legkorábbi időben az ’országok’ kifejezés valószínűleg a legkorábbi városállamokat jelöli. Vö. Józs. 11,10) Az első fordítás szerint a szöveg első része utalhat arra, hogy Etana pásztorból lett uralkodó, de arra is, hogy a nép pásztoraként jutott nagy hatalomra, ugyanakkor a szöveg első részéhez kapcsolódik egy eposz is, amely Etanáról szól. A másik fordítás Etanát, mint ’a népek pásztorát’ jelöli meg és a hozzá kapcsolódó eposzhoz hasonlóan megemlíti, hogy ’az égbe is feljutott’. *„A dinasztikus történet központi mozzanata az utód nélküli király, aki a szülés füvét keresi. Samas könyörületesen azt tanácsolja az uralkodónak, hogy kérje a sas segítségét a varázsfű megszerzéséhez, amely úgy látszik, hogy csak az égben terem. A sast mivel megszegte szomszédjának, a kígyónak tett barátsági esküjét, az utóbbi csapdába csalta, ugyancsak Samas tanácsára, aki így rendezte meg a király és a sas közötti találkozást. Amikor Etana kiszabadítja a sast, a hálás madár felviszi őt a hátán Anu egébe. Bár a szöveg ettől kezdve*

---

[47] Az elámiták már nagyon korán letelepedtek Sineár földjének szomszédságában. A háfádzsi ásatásoknál találtak egy kőedényt mely feliratának megfejtése: *„Enmebarageszi, Kis királya”*. A sumér királylista szerint Enmebarageszi** Kis I. dinasztiájának utolsó előtti királya volt. A királylista szerint legyőzte Elámot. *„aki Elam ország fegyvereit zsákmányként elhozta”*. Ez összhangban áll azzal, hogy az edényt a Tigristől keletre találták. (Nicholas Postgate: Az első birodalmak Helikon Kiadó 72. o.) (*Tutub) (**valószínűleg csak Mebarageszi a név; lásd Wikipedia – Mebarageszi) Az „Enmerkar versengése Aratta urá” -val című eposz említi Elám fővárosát Szúzát. Eszerint már Enmerkar idejében éltek Babilóniától keletre elámiták. *„A Szabum hegységbe menjél fel, a Szabum hegységből menjél le, Ansan hegye felé menet Susan városa köszöntsön téged, mint hűséges kutya;”* A szöveg végéből arra lehet következtetni, hogy ekkor az elámi város alávetett helyzetben volt, Enmerkart szolgálta. A verssorok később hasonlóan ismétlődnek a műben. Enmerkar követe *„A Szabum hegységbe felment, a Szabum hegységből lement, Ansan hegye felé menet Susan városa köszöntötte őt, mint hűséges kutya;” (Komoróczy Géza fordítása)* Szúza területét a legkorábbi időkben 15 hektárosra becsülik. (Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 65. o.)

cserbenhagy bennünket, feltételezhetjük, hogy Etana megszerezte a füvet, következésképpen a fiat és örököst is."[320]*„*Az Etana-eposz akkád epikus irodalmi mű. Eredeti címe *Ala isziru iláni* („Várost terveztek az istenek").[321] Ez a cím beszédesen arra a korra utal amikor az első város(ok) megjelent(ek) Sineár földjén, vagyis a kezdeti időszakra. Az eposz szerint „az istenek elhatározták, hogy uralkodót adnak az embereknek, így Etanát megtették királynak."[322] (Etana itt az első király, a királylistában csak a 13. uralkodó. A királylista Etanának tulajdonítja a leghosszabb uralkodási időt az I. Kis-i dinasztiában 1560 évet, amely viszont teljesen megbízhatatlan adat, csakúgy, mint a Kis-i dinasztia többi uralkodójának uralkodási évei.) Bár a kisi uralkodó történelmileg nem igazolt személy, mégis a róla szóló eposz, illetve a sumér királylista alapján az özönvíz utáni legkorábbi időben helyezhető el. A sumér királylista Etanáról szóló részében az a figyelemre méltó, hogy az özönvíz utáni legkorábbi időben egy stabil és ebből kifolyólag egy békés időszakot vázol fel, amit a Kis-i uralkodó teremtett meg. A Biblia arról beszél, hogy a Bábel tornya építésének az idején Sineár földjén az emberek egységesek voltak, egyakarattal és egymással szövetségben cselekedtek az azonos cél érdekében, amely egyesítette őket. *„És monda az Úr: Ímé e nép egy, s az egésznek egy a nyelve, és munkájának ez a kezdete; és bizony semmi sem gátolja, hogy véghez ne vigyenek mindent, amit elgondolnak magukban." 1 Móz. 11,6 (Annyi párhuzamot azért felfedezhetünk a Bábeli építők és az Etana eposz között, hogy ők is bár egészen más okból az égbe vágyakoztak.)* Ez azt jelentette, hogy nem voltak előttük emberi vagy természeti akadályok, amelyek hátráltathatták vagy megszüntethették volna munkájukat. Ekkor nem fenyegette őket sem természeti katasztrófa, sem háború vagy bármilyen ellenségeskedés, úgymint pl. bosszúhadjárat. Békében voltak és minden energiájukat céljuk elérésének, az építkezésnek szentelték. Emberileg semmi sem gátolta és zavarta vagy veszélyeztette őket és munkájukat, hogy ne fejezzék be. A Szentírás elmondja, hogy Sém fiai is részt vettek ebben a bálványimádásban. *„Ezek a Sém fiai családjok, nyelvök, földjök és nemzetségök szerint." (1 Móz. 10,31)* A közeli szomszéd országot Elámot, kétségtelenül érintette ez a bálványimádás. Enmerkar idején Elámmal békés lehetett a kapcsolat. A Lugalbanda eposz arról számol be Enmerkar idején, hogy hadvezére Lugalbanda egyedül átment Ansan uralkodási területén *„Ansan végétől Ansan elejéig"* és semmilyen ellenállásba nem ütközött, amikor Arattából visszatért Urukba Innin színe elé. Az Enmerkar versengése Aratta urá-val című eposz pedig azt mondja, hogy Enmerkar követét, akit Arattába küldött: *„Ansan hegye felé menet Susan városa köszöntse őt, mint hűséges kutya;"* a szöveg szerint így is történt: *„Ansan hegye felé menet Susan városa köszöntötte őt, mint hűséges kutya;"* Ebből a részből arra következtethetünk, hogy Szúza békés kapcsolatokat ápolt Enmerkarral, de alávetett helyzetben is volt vele szemben. (Arattát az Iráni – fennsíkra helyezik.)[323]

Ezért amennyiben a sumér királylistán feljegyzett hadi esemény a valóságban is megtörtént, hogy a Kis-i Enmebaragesi Elámot legyőzte ennek az eseménynek már a nyelvzavar és szétszóratás után kellett bekövetkeznie. Addig ugyanis nem volt viszály közöttük. A sumér királylista konkrétan nem nevezi meg az okát annak, hogy miért támadta meg a Kis-i uralkodó Elámot. Megtorlásként? Vagy egyszerűen hódító és zsákmányszerző hadjáratot vitt véghez Elám ellen? A szöveg ugyan beszámol zsákmányról, de nem kifejezetten aranyat vagy valamilyen más értékes dolgokat említ, hanem fegyvereket. (Persze ezek is lehettek nemesfémből. „A Susa II. kultúra időszakában már rézszerszámokat és rézfegyvereket is használtak. Az „úgynevezett Susa II. réteg kezdete – az i. e. III. évezred végére tehető" - a kutatók szerint. „Ellentétben a Susa I kultúrréteggel, a következő úgynevezett Susa II. réteg kultúrája mely nemcsak Susa városára, hanem Délnyugat Irán más pontjaira is kiterjedt, kapcsolatot mutat az Elámtól nyugatra fekvő országok, elsősorban Sumer kultúrájával, amint arról a sumer városokban – Eriduban, Urban, Kisben és másutt – végzett ásatások is

tanúskodnak.)[324] Eszerint tehát a Kis-i uralkodó Elámot legyőzte és lefegyverezte. Ebből pedig arra következtethetünk, hogy a dél-mezopotámiai Kis félt, tartott Elám megerősödésétől és katonai fenyegetést látott benne Dél-Mezopotámiára, és különösen Kis hatalmára nézve tarthatta veszélyesnek. A fegyverek elhozatala Elámból Kis diadalmas győzelmét is szimbolizálhatta. Az úgynevezett „Tummal felirat" szerint Enmebaragesi építette fel először a nippuri Enlil templomot. (Tummal a nippuri Enlil-szentély körzetének elnevezése.) *„Enmebaragesi, a király, itt, ebben a városban, Enlil templomát felépítette. Agga, Enmebaragesi fia, Tummalt hatalmassá tette, Ninlil istent Tummalba vitte. Midőn Tummal első alkalommal romba dőlt…." (ÓKTC 89. o.)* Ansant és Szúzát már a legkorábbi időkben, Enmerkar idejében említik.[325] *„Ansan és Szúsza uniója alkotta a későbbi elámi állam alapját."*[326]

„Az egyes területeken királyok vagy „atyák" (adda) uralkodtak ... Elám területei…a fővezér hegemóniája alá tartoztak, aki a „nagy követ" címet viselte (sumer nyelven – sukkalmah). A területek kormányzói nagyrészt közeli rokonságban voltak a „nagy követtel"; halála után egyikük (valószínűleg választás alapján) elfoglalta a megüresedett helyet, a többiek pedig egy-egy fokkal feljebb kerültek a hierarchikus lépcsőn."[327] *„Az országban az uralmat teljesen a nemzetségi és törzsi arisztokrácia gyakorolta, ennek tagjai voltak az egyes területek kormányzói. A területi kormányzók meglehetősen önállók voltak, például saját felelősségükre és kockázatukra háborút viselhettek. Ilyen területi kormányzó volt többek között Kuturmapuk, a Babilóniával határos, félig amorita Emutbal (Jamutbala) terület addája, akinek az i. e. XIX. században sikerült fiait Larsa trónjára ültetnie…"*[328] *(„Elám történetének még az i. e. I. évezredben is jellegzetes vonása volt az, hogy hiányzott az erős központi hatalom; a királyi hatalom szerfölött ingatag lábon állott, s az arisztokrácia egymás ellen harcoló klikkjeinek játékszerévé változott.")*[329] Az elámi királyoknál is tetten érhető a világhatalomra való törekvés. *„Puzur-Insusinak két feliratában Awan (Elám egyik körzete) hatalmas királyának nevezte magát, s kijelentette, hogy Insusinak isten neki ajándékozta „a világ négy országát", vagyis az egész világ fölötti uralmat."*[330] *(Puzur – Insusinak más néven Kutik – Insusinak Elám egyesítője az i. e. 3. évezredben.) „…Puzur-Insusinak, Awan királya kiterjesztette hatalmát Szúszára, és a városban talált feliratai szerint kiterjedt hódításokkal is dicsekedhetett. Ezen feliratok némelyike lineáris elámi írással, az elámi nyelv írására alkalmazott egyszerűsített szótagírással íródott. Nagyon kevés ilyen feliratot ismerünk. 17 került elő Szúszában, egyet találtak Sahdad temetőjében, és egyről úgy tudjuk, hogy Fárszból származik."*[331] Puzur-Insusinak, Awan királya egyesítette először Elámot, azonban később a III. uri dinasztiához tartozó Sulgi kis államoká verte szét a területet. A hegyvidéki régió viszont megőrizte függetlenségét, és – mint később sokszor – a térség súlypontja az elfoglalt Szúzából a keleti Ansanba tevődött át.[332] Dél – Mezopotámia és Elám között számos csatározás folyt le, amiről tudomásunk van. Az akkád uralkodókról szóló legendák, feliratok szerint több akkád király viselt háborút Elámmal. Késői legendák szerint Sarrukín *„megtámadta és meghódította Elámot és az iráni hegyek között fekvő Marhasit, valamint Dilmunt is".*[333] Sarrukín fia Rímus *„meghódította Elámot és Marhasit (amelyet Barahsi néven is ismerünk). Ebből a hadjáratból származó zsákmányt találtak Nippurban, Hafádzsiban, sőt még a távoli Tell Brákban is (bár lehet, hogy ennek a leletnek az anyaga később került ide.)*[334] *„Rímus, Kis királya…Elam városait leverte és falaikat lerombolta…Rímus Kis királya uralkodik Elam fölött…" (ÓKTC 101. o.)* Manistusu pedig azt mondta, hogy *„Ansan és Serihum városokat levertem, uralmam alá hajtottam." (ÓKTC 101. o.) „Manistusu egy másik, Szúszában előkerült, és Espum, a város helytartója által a királynak ajánlott szobra, arra utal, hogy az akkád uralom Szúszára is kiterjedt."*[335] Narám Szín *„Hatalmas birodalom fölött uralkodott. Feliratai szerint elpusztította Eblát és a Szúszából előkerült feliratos téglák*

bizonyítják, hogy uralma a városra is kiterjedt."[336] *„Narám Szín leghíresebb emlékműve azonban Szúszában előkerült győzelmi sztéléje. A Sarrukín-sztéléhez és Hammurapi törvényoszlopához hasonlóan ezt is az elámik vitték hadizsákmányként Szúszába. A sztélé Narám – Színnek Szatuni, a Közép – Iránt elfoglaló lullubi törzs királya felett aratott győzelme emlékére készült."*[337]A lagasi uralkodók közül Eannatum feliratában azzal dicsekedett, hogy Elámot legyőzte: *„Eannatum Elamot ‚a megpillantani félelmetes' hegyvidéket teljes egészében meghódította. A holtesteket halmokba rakta…Eannatum által a magas Elam legyőzetett; Elam a hegyeiben leveretett; Susa legyőzetett;…" (ÓKTC 92. o.)*
Entemena Eannatum unokaöccse „az elámiták támadását is sikerrel verte vissza".[338]
A lagasi Gudea is feliratában azt állította, hogy *„Elam területén Ansan várost fegyverrel leverte…" (ÓKTC 111. o.)* Az Awan-i dinasztiát tartják a legkorábbi elámi dinasztiának. Az elámi Awan-i dinasztia megszűnését Ur-Nammu a III. Ur-i dinasztia első királya idejére helyezik. Sulgi „*Hódítások és diplomácia segítségével északra és Sumertől keletre is kiterjesztette királysága határait, az Assur és Szúsza közötti területek felett is uralkodott."*[339] Larszában *„Zabáját fivére, Gungunum (i. e. 1932 – 1906) követte a trónon, aki kiterjesztette Larsza hatalmát, hadjáratot vezetett Szúsza ellen, ahonnan az egyik évnevét tartalmazó tábla is előkerült, és valószínűleg ellenőrzése alá vonta Nippurt is."*[340]

„Az elámiaknak, akiknek jelentékeny politikai befolyásuk volt Dél – Mezopotámiára a válságos korszakokban, illetve a központi kormányzat összeroppanása idején, nem sikerült észrevehető mértékben hatniok Mezopotámiára. Az ő civilizációjuk hazai gyökerekből táplálkozott, de Mezopotámia végzetesen beárnyékolta."[341]

Ábrahám idejében az elámi birodalom felemelkedett és adófizetőjévé tette Kánaánt (1 Móz. 14,4). Sém gyermekei szolgálatra szorították Khám ivadékait (a kánaánitákat). *„Áldott az Úr, Sémnek Istene, néki légyen szolgája Kanaán!"* –szólt korábban a prófécia. Ez az ütközet az első a Szentírásban említett észak – dél háború. Az északiak Kédorlaomer és a vele szövetséges királyok, míg a déliek Sodoma és társai voltak. A Szentírás szerint a későbbi Asszíria is északi hatalom volt. *„És kinyújtja kezét észak felé, és elveszti Assiriát, Ninivét pusztasággá teszi, kietlenné, mint egy sivatag." Sof. 2,13* Szintén északi hatalom volt Babilon is, amelyről nagyon sok Igehely szól a Bibliában. *„Így szól az Úr: Ímé, nép jön el az északi földről, és nagy nemzet serken fel a földnek végéről!" Jer. 6,22 „A hír hangja ímé megjött, és nagy zúgás kél észak földe felől, hogy pusztává tegyék Júdának városait, és sakálok tanyájává." Jer. 10,22 „Megszégyenül Égyiptom leánya, északi nép kezébe jut." Jer. 46,24 (Lásd, még Jer.4,6; 6,1;16,14-15; 23,7-8; 31,8; 46,20;47,2;1,14; Zak. 2,6-7; Ésa.14,31; Ezék. 26,7).* A Szentírás északi hatalmakként, szerepelteti a Babilont legyőző királyokat a médeket - perzsákat, elámiakat, szkítákat. *„Mert ímé, én nagy nemzetek gyülekezetét támasztom és hozom fel Babilonra északnak földéről, és sorakoznak ellene, legott bevétetik. Nyilai olyanok, mint a legyőzhetetlen vitézé, a ki nem tér vissza sikertelenül." Jer. 50,9 „Ímé, nép jött északról, és nagy nemzet és sok király támad fel a föld határaiból." Jer. 50,41 „És örvendeznek Babilon felett az ég és a föld és minden benne valók, mert észak felől eljőnek reá a pusztítók, azt mondja az Úr." Jer. 51,48 (Lásd még Jer.50,3; Ésa. 21,2)* Jeremiás 25,9-ben és 1,15-ben a következőt olvassuk: ***„Ímé, kiküldök én és felveszem északnak minden nemzetségét****, azt mondja az Úr, és Nabukodonozort, a babiloni királyt, az én szolgámat, és behozom őket e földre és ennek lakóira és mind e körül való nemzetekre, és elveszem őket és csudává és szörnyűséggé teszem őket és örökkévaló pusztasággá." Jer. 25,9* ***„Mert ímé, előhívom én az északi országok minden nemzetségét,*** *mondja az Úr, és eljőnek, és* ***kiki felállítja az ő királyi székét Jeruzsálem kapui előtt****, és köröskörül minden kerítése ellen, és Júdának minden városa ellen." Jer. 1,15* Ezt prófétálta Jeremiás próféta Júda és Jeruzsálem

ellen, és el is jöttek az északi királyok szépen egymás után, ahogy prófétálva volt. Először jött a babiloni király, majd Médó-Perzsa birodalom lett Jeruzsálem, utána Görög és végül Róma igájába került. A történelemben általában észak volt a győző oldal a döntő csatákat többnyire ők nyerték meg. Birodalmakat hoztak létre és bizonyos korszakokat uraltak. Végül azonban az utolsó északi király, aki minden hatalmat átvesz a föld felett az Isten lesz. *„Észak felől aranyszínű világosság támad, Isten körül félelmetes dicsőség." Jób. 37,21 „Feltámasztám északról, és eljött napkelet felől; hirdeti nevemet, és tapodja a fejedelmeket, mint az agyagot, és mint a fazekas a sarat tapossa." Ésa. 41,25 (Lásd még Ezék. 1,4; Dán. 11,44)*

Az észak királya a Bibliában nem csak egy földrajzi vagy ideológiai utalást jelent, hanem azt is mutatja, hogy az északi népek, hatalmak közül melyik nép-nemzet válik a legjelentősebbé katonai, gazdasági és kulturális szempontból.

A déli királyról

A Biblia rendszerint Egyiptomot nevezi déli királynak (Dán. 11,5;8-9;25;40;42-43). Dániel 11. fejezete többször említi, de máshol is találkozhatunk a Bibliában olyan képekkel, amelyből kitűnik Egyiptomnak ez a jelentős helyzete. Ézsaiás (Ésa. 30,2-3) és Ezékiel dél ellen prófétál, amit az Asszírok és Babiloniak végre is hajtanak. Végső célpontjuk Egyiptom, aki a korabeli időben mindkét esetben dél királya volt (a XXV. dinasztia idején kusita uralom érvényesült Egyiptomban). A jelentős katonai erővel (Ésa. 31,1; Ésa. 36,9), nagy gazdasággal és lényeges kultúrával rendelkező Egyiptom Dél Behemótja volt. *„Fenyegető jövendölés Dél Behemótja ellen: A nyomorúság és elnyomás országába, ahol a nőstény és a hím oroszlán, a vipera és a repülő sárkány él, oda viszik szamarak hátán vagyonukat, tevék púpján kincseiket a haszontalan népnek, Egyiptomnak, melynek segítsége üres hiábavalóság. Ezért nevezem őt tehetetlen szörnyetegnek." Ézs. 30,6-7 (MBT ford.) „Embernek fia! fordítsd orczádat délre, és szólj dél felé és prófétálj a déli mező erdeje ellen! És mondjad a dél erdejének: Halld meg az Úr beszédét, így szól az Úr Isten: Ímé, én tüzet gyújtok benned, hogy megemészszen te benned minden zöldelő és minden aszú fát. Meg nem aluszik a lángoló láng, és megég a miatt minden orcza déltől északig." Ezék. 20,46-47 „Azért, hogy kivágjak belőled igazat és gonoszt, azért megyen ki kardom hüvelyéből minden test ellen délről északig." Ezék. 21,4*
Salamon idejében viszont a leghatalmasabb a déliek közül nem Egyiptom,[*48] hanem Séba volt. (Lásd Séba királynéasszonyának látogatása Salamonnál. Jézus Krisztus azonosítása szerint akkor ő volt Délnek királynéasszonya (Lukács 11,31))
Ezékiel idejében Isten előre kijelentette, hogy Egyiptom hatalma és tekintélye le fog csökkeni. Korábbi nagyságát és erejét már nem éri el. Idővel pedig kevésbé jelentős szereplővé válik. *„És visszahozom Égyiptom foglyait s visszaviszem őket Pathrós földjére,[*49] az ő eredetök*

[*48] „Egy királyi hercegnő (valószínűleg Sziamon lánya) házassága Salamon izraeli királlyal megdöbbentő tanúsítványként szolgál Egyiptom megcsappant tekintélyére a világ uralkodóinak szemében. Az Újbirodalom csúcspontján a fáraók voltak azok, akik a közel – keleti fejedelmek lányait feleségül vették, saját lányuk idegen uralkodóházakba való kiházasítását viszont kategorikusan megtagadták." (Ian Shaw: Az ókori Egyiptom története Gold Book 349. o.) „A fáraók azonban lehetőleg sohasem adták lányaikat idegen uralkodókhoz, mivel az egyiptomi törvények értelmében egyiptomi királylány férje igényt tarthatott a fáraók trónjára." (VT 1962. Kossuth Könyvkiadó 390. o.)

[*49] „Eddig semmilyen régészeti lelet nem került elő Egyiptom olyan fogságáról, mely hasonló lett volna Izráeléhez. Mindazonáltal oktalan dolog a Szentírás egy világos állítását a még nem teljes régészeti leletek miatt megkérdőjelezni. Nebukadneccar tényleg megtámadta Egyiptomot (29:17-21; vö. Jer 43:8-13; 46:1-25). Feltételezve, hogy legyőzte Egyiptomot, elképzelhető, hogy Babilonba hurcolta az ott lakókat, mint más legyőzötteket is. Ez esetben az is elképzelhető, hogy az egyiptomi

földjére, és ott lesznek alacsony királyság. A többi királyságokhoz képest alacsony lészen[*50] *s többé nem emeli magát a nemzetek fölé; és megkevesbítem őket, hogy el ne tapodják a nemzeteket." Ezék. 29,14-15*

Dániel 11. fejezetében a Ptolemaiosz kori Egyiptom a déli király (Dán. 11,5). Ebben a korban is Egyiptom komoly hadsereggel, virágzó gazdasággal és kiemelkedően fontos kulturális jelentőséggel bírt (Alexandria). Ellenlábasa az északi király a Szeleukidák (Dán. 11,6-7). *„A Ptolemaioszok ambíciói előbb-utóbb valahol elkerülhetetlenül megsértették a Szeleukidák érdekeit a térségben."*[342]*„Az ambícióik megvalósításáért vívott harcok során a Ptolemaioszok változó sikereket értek el, de végül a Makedónok és a Szeleukidák kerekedtek felül."*[343]A *„Szeleukida birodalom, mely Szíriát és Mezopotámiát foglalta magában; és a Ptolemaioszok birodalma, melynek magját Egyiptom és Kürénaika alkotta. Ezek a birodalmak voltak a főszereplők a Földközi – tenger keleti medencéje és a levantei területek feletti dominanciáért folytatott hatalmi harcokban egészen addig, amíg Egyiptom római fennhatóság alá nem került i.e. 30-ban."*[344] Izrael csakúgy, mint a korábbi időkben a vetélkedő északi és déli hatalmak közé volt szorítva. Izrael és Júda a történelem folyamán mivel sokszor az északi vagy déli királyokban bízott Isten helyett, oktalanságáért sok baj és szenvedés érte hatalmas szomszédjaitól. Dániel könyve 11. fejezetének a végén Egyiptom jelképes értelemben szerepel. Vajon kit vagy mit jelképez itt Egyiptom? A választ a *Jel.11,8*-ban, a nagy francia forradalom leírásában találjuk meg, ahol Egyiptom lelkületét azonosítja a Biblia az ateizmus lelkületével. (Erről a későbbiekben részletesen szó lesz.) A legvégső idők északi királya pedig a Jelenések könyvében sokat említett nagy Babilon lesz. (A későbbiekben erről is részletesen lesz szó.)

© Sipos Gábor

Frissített: 2024. június 2.

---

foglyok a perzsa Círus uralkodása alatt térhettek vissza, mert Círus legyőzte Babilont Kr. e. 539-ben (kb. 33 évvel Nebukadneccar támadása után). Ha az egyiptomiaknak további hét évre volt szükségük ahhoz, hogy újjáépítsék országukat, akkor a negyven éves pusztulás nagyon is valószínű." (KIA szerint) (KIA- Charles H. Dyer – Ezékiel könyve 29:10-16.) A Biblia szerint Nabukodonozor amikor betört Egyiptomba és legyőzte, foglyokat vitt magával (Ezék. 30,17-18). Nabukodonozor, mint az Úr eszköze, a deportáltakat más Egyiptomtól távoli népek közé és tartományokban telepítette le (Ezék 29,12; 30,23; 26). Ezzel elkezdődött az egyiptomiak 40 éves száműzetése és egyben országuk 40 éves elhagyatottá válása (Ezék. 29, 10-12). Azonban az Úr megígérte, hogy 40 év múlva összegyűjti az egyiptomiakat a népek közül, a tartományokból és visszaviszi őket Egyiptomba, ahol a délvidéken (Pathrós földjén) telepíti le őket (Ezék.29,13-14). Az egyiptomiak visszatérésének, nem sokkal még az előtt kellett megtörténnie, hogy II. Kambüszesz perzsa uralkodó Kr. e. 525-ben elfoglalta Egyiptomot és a perzsa birodalomhoz csatolta. III. Pszammetiknek a bukásával Egyiptomban véget ért a 26. dinasztia és Kambüszésszel kezdődött meg a 27. (perzsa) dinasztia.

[*50] „Miután Perzsia hatalomra jutott, Egyiptom a bibliai időkben nem lett döntő nemzetközi politikai tényező. Tett erőfeszítéseket az ún. intertestamentális időszakban, de Görögország, Szíria és Róma ellenőrzése alatt tartotta." (KIA- Charles H. Dyer – Ezékiel könyve 29:10-16.)

Végjegyzet

A Szentírás szerint nincsenek olyan hosszú időszakok az özönvíz utáni korai történelemben, mint amilyeneket a történészek és régészek általában megadnak. A sumer királylista nem teljesen megbízható. Úgy látszik, vannak megbízható adatai, de nem minden részében fedi a valóságot. *„Az ékírás tanulmányozásának korai szakaszában úgy vélték a tudósok, hogy a dinasztiák pontosan úgy követték egymást, ahogyan a szövegekben szerepelnek. Feltételezték, hogy bár a régi királyok uralkodásának tartalma – akárcsak a Teremtés könyvében – nyilvánvalóan legendaszerű (a Kisben élt Akának például 625 évet tulajdonítottak), a lista későbbi részében csak össze kell adni az egyes dinasztiáknál feltüntetett uralkodási éveket, s ezzel megállapítható a kor jól megalapozott, abszolút kronológiája. Ám amikor kiderült, hogy néhány, látszólag egymást következő dinasztiák tagjaként megnevezett király valójában kortárs volt, nyilvánvalóvá vált, hogy mindegyik dinasztia esetében számolnunk kell azzal, részben egybeestek az előttük lévővel vagy az utánuk következővel. S ha ez így történt, elvesztettünk minden közvetlen támpontot, amelyet a sumer királylista nyújthatott egy abszolút időrend felállításához. A listát mégis - kellő óvatossággal - hitelesnek fogadhatjuk el. A vízözön utáni királyokat illetően legalábbis nincs ok kétségbe vonni, hogy a Sumer feletti politikai főhatalom csakugyan a királylistában rögzített, meglehetősen bizonytalan sorrendben követte egymást. Azért tartjuk ezt kedvezőnek, mivel az írott történelem kezdetének ezekre az eléggé homályba vesző eseményeire vonatkozó többi írott forrás főleg azért nagy jelentőségű, mivel kapcsolatba hozható a királylistával.”*[345] *„A királylista szerint Mebarageszi után fia, Aka következett, és a királyság Kisből Urukba került. Uruk felsorolt királyai között számos olyan akad, akiknek nevét a sumer mítoszokból és legendákból ismerjük. Köztük van Enmerkar, Lugalbanda, Dumuzi és Gilgames is. Egy későbbi sumer eposz említést tesz az uruki Gilgames és Kis királya, Mebarageszi fia, Aka összetűzéséről. Ebből viszont arra következtethetünk, hogy Uruk és Kis dinasztiái egykorúak lehettek, és nem egymást követték, ahogy azt a királylista sugallja.”*[346]A dinasztiák egymás mellettisége (részben vagy egészben) viszont felveti, hogy ezek a dinasztiák eltérő jelentőségűek voltak és egymáshoz viszonyítva nem egyforma jelentőséggel bírtak. Erre mutatnak rá a dinasztiákban híressé lett személyek nevei is. A sumér királylistával kapcsolatban: *„A vízözön utáni korszak nevei egy részének létezését a régészeti bizonyítékok is megerősítik.”*[347] A Szentírás a legmegbízhatóbb információval lát el bennünket az özönvíz utáni kezdetekre is. A sumér királylistában nem szerepel minden. *„A kora dinasztikus korszak végéről származó feliratokból kiderül, hogy a sumér királylista nem teljes. Számos városállam, köztük Lagas több mint öt nemzedéken keresztül ismert uralkodói is kimaradtak. Továbbá az Adabból és Girszuból származó feliratokból tudjuk, hogy Meszalim, Kis királyának alattvalói közé tartoztak Adab és Lagas enszijei, neve mégsem szerepel a királylistában.”*[348] *„Mesilim, Kis királya, három felirata szövegéből, valamint Entemena történeti feliratából ismert. A királylista azonban, bár éppen Kis uralkodói esetében a legrészletesebb, nem tartalmazza a nevét. Ennek oka valószínűleg az, hogy Mesilim eredetileg valamelyik kisebb sumer város uralkodója volt, de sikerült az ország egy része fölött hatalmat szereznie, s az ezzel járó Kis királya címet használta.” (ÓKTC 2003. 94. o.) „Lagas városállam példájából nyilvánvaló, hogy a királylistán oly gondosan rögzített „királyság” csak nagyon felszínes vezérfonal. Nagyrész a franciák girszui (Tello) munkájának eredményeként Lagas uralkodóiról többet tudunk, mint bármely másik sumer városállamról. Ismerjük neveik jegyzékét az akkád dinasztia előtti utolsó 150 évből, és néhányuk nyilvánvalóan fontos alakja volt a sumer belpolitikának. Katonai dolgokban valamennyiük közül kétségtelenül Éannatum volt a legsikeresebb. Ő nem csak az ummai uralkodó – Lagas közvetlen szomszédja és állandó ellenfele – legyőzésével dicsekedhetett, hanem a királylistában szereplő három másik*

városával is; ezek: Mári, Aksak és Kis. Később unokaöccse, Entemena (Enmetena) egy nemrég publikált felirat szerint Ur, Uruk, Larsza és Badtibira fölött gyakorolt valamiféle uralmat. Ennek ellenére magát Lagast a királylista egyszer sem említi."[349] Más vélemény szerint: *„Felirata szerint Éanatum legyőzte Urukot, Urt, Aksakot, Márit, Szúszát, Elámot, számos, valószínűleg az iráni Zagroszban található területet, sőt még az Észak – Mezopotámiában fekvő Szubartut is. Azt is megemlíti továbbá, hogy Inanna Kis királyának címével is megajándékozta. Ez azonban nem azt jelenti, hogy Éanatum széles körben hódított volna. Az igazság valószínűleg az lehet, hogy az óbabiloni uralkodókhoz hasonlóan csapatokat küldött a távoli országokba, hogy szövetségesei oldalán beavatkozzanak a helyi viszályokba."*[350] „Lagas királya, Eannatum ugyanazzal a hajviselettel jelenik meg a Keselyű – sztélén, mint amilyet Mesz-ka-lam-dug sisakja ábrázol. Ezektől kissé eltérő az akkád korból származó, valószínűleg Sarrukínt vagy Narám-Színt ábrázoló Ninivei fej. A II. évezred mezopotámiai uralkodóinak hajviseletét aprólékosan bemutató művek datálás szempontjából is fontos elemet képviselnek, mert segítségükkel néhány korabeli műalkotás kronológiája rekonstruálható."[351]

A kutatók által felállított korai kronológia támaszkodik a sumer királylistára, és az évnevek listái-ra (az évek „elnevezésén" alapuló időszámítást akkád Sarrukín korától a babiloni I. dinasztia végéig használták). Ismeretlen hosszúságú történelmi „űr" van az akkád dinasztia bukása és Ur felemelkedése között.[352] Nagyon fontos dolog, hogy a királylistában a dinasztiák nem egymás után, hanem párhuzamosan jelentős átfedéssel egymás mellett léteztek. Ez nagyban csökkenti azokat a hosszú történelmi időszakokat, amelyeket a történészek vagy régészek megadnak. A Szentírás fényében egyáltalában nem állja meg helyét az az állítás, hogy Ninive idősebb lenne Babilonnál vagy Uruknál. Ahogy az sem, hogy Jerikó a világ legrégibb városa. (Máskülönben a világ legrégibb városa egy vízözön előtti város az a Hánók amelyet Kain épített Nód földjén miután elűzetett, mert megölte testvérét Ábelt (1 Móz. 4,16-17)). Jerikó a Biblia szerint fiatalabb város, mint az 1 Móz. 10,10-ben felsorolt dél-mezopotámiai városok (Bábel, Erekh (Uruk), Akkád és Kálnéh). Az eredetileg Kánaántól származó fóníciaiak a Perzsa – öböl mellől, Sineár földjéről érkeztek Fóníciába. Ezt Hérodotosz is így tudta és Sztrabón is hasonlóképpen tudósít. Kánaán őslakosai a Biblia szerint kezdettől fogva a kánaániták voltak. Előttük a területen nem élt más nép, hanem lakatlan volt. Magáról a kánaániták ősatyjáról nevezték el a területet is Kánaánnak. A Szentírás világosan tanítja, hogy az említett dél – mezopotámiai városok, a korai asszír városok (mint Ninive vagy Kaláh (Nimrud)) továbbá a kánaáni Jerikó csak az Özönvíz (Kr. e. 2243) után keletkeztek. Ugyancsak ez a helyzet Sikemmel kapcsolatban, amelyet Kr. e. 4000 körülire kelteznek. *„Sikem, Sichem kánaáni város Közép-Palesztinában. A település i. e. 4000 körül keletkezhetett…."*[353] – állítják. Azonban a Biblia alapján ez teljesen kizárt. Sikem özönvíz és szétszóratás utáni város volt Kánaánban. Lakói kánaániták voltak. Akik csak a Bábelből való szétszóratás után kerülhettek Kánaánba. Ábrahám Kr. e. kb. 1876-ben jutott el ide miután elhagyta Háránt. Sikem volt az első hely Kánánban ahová Ábrahám megérkezett. (1 Móz. 12,5-6) Ha a Szentírás világos bizonyságtételét semmibe vesszük, akkor csak mesébe illő kormeghatározásokat fogunk kapni. Maguk a kutatók is elismerik, hogy problémák vannak a korai datálásokkal. *„A mezopotámiai múlt datálása még mindig sok problémát vet fel. A korai korszakok dátumai a radiokarbonos (C^{14}) kormeghatározás kalibrálásán*

alapulnak. A legújabb kutatás azonban kimutatta, hogy ezek a dátumok pontatlanok, és jelentős tévedések hordozói."[354]

Térjünk vissza egy pillanatra Jerikóra. Erről a városról a Bibliában is találunk adatokat és így össze tudjuk hasonlítani a régészek állításával. Most nézzünk egy példát a datálásra!

„A régészvilágot ámulatba ejtő felfedezések egyike Kathleen Kenyon nevéhez fűződik. Az 1950-es években újra ásatni kezdte Jerihót, mégpedig azokat a rétegeket, amelyek a protoneolitikus időszaki táborhely után következtek, illetve azokból fejlődtek. Kenyon „az edény előtti neolit A és B" -nek (Pre-Pottery Neolithic A and B), azaz rövidítve PPN-A, illetve PPN-B-nek nevezte el őket. A lelőhely radiokarbon adatai egymáshoz viszonyítva nem egyértelműek, de arra utalnak, hogy a PPN-A i. e. 8000 körül vagy még korábban kezdődött. Ebben a korban kezdik a vályogtéglát használni…A PPN-A házak kör alaprajzúak, előttük tornácszerű bejárati rész volt. Valamennyi különleges, kézzel formált, „púpos" vályogtéglából épült. Jerihónak ez a rétege mintegy 3-4 hektáros területet ölelt fel. A meglehetősen nagy kiterjedésű települést masszív fallal övezték…Sőt, Jerihó olyan aszályos területen épült, ahol esős földművelés nem is volt folytatható, még bizonyos éghajlati ingadozás esetében sem. Korábban feltételezték, hogy a közeli forrás vizét vezették a földekre, de az ily módon öntözhető, túlságosan csekély nagyságú terület aligha láthatta volna el megfelelő mennyiségű élelemmel a PPN-A Jerihó lakóit. "[355]

A Biblia szerint Jerikó csak a szétszóratás (kb. Kr. e. 2142) után épülhetett Kánaánban.

„Jerihóban a PPN-A településen – ismeretlen okból – váratlanul megszűnt az élet az i. e. 7000 táján, tanúsítják ezt a rétegben az erózió nyomai. A következő PPN-B lakosok máshonnan költöztek ide, a falu korábbi lakóihoz nem volt közük. Az új korszakban négyszögletes házakat építettek több szobával, amelyek egy udvart vettek körül…E korszak gazdasági életéről többet tudunk, mint az előzőéről. A PPN-B periódus lakói - legalábbis részben – földművelésből éltek, bár korábban már említettük, kiemeléses öntözés nélkül aligha termelhették meg az egész közösség ellátására elegendő gabonamennyiséget, hiszen a település ez időtájt még népesebb lett. Kiváltképp figyelmet érdemel az, hogy e rétegben már találtak egyszemű búzát, amely ettől kezdve rendszeresen és bőségesen fordul elő…Jerihó PPN-B rétege huszonhat egymásra következő lakott szintből áll, s a radiokarbon – kormeghatározások i. e. 8000-től i. e. 6600-ig tartó időszakot jeleznek. "[356] Ugyanebben a könyvben a PPN-B -ét i. e. 7. évezredre teszik: „(Jerihó PPN-B rétege, i. e. 7. évezred)"- ezt az adatot a PPN-B rétegben talált gipszbevonatú koponyára adják meg.[357] Egy másik szerző könyvében Jerikó kezdeti települését még többre i. e. 9000-re tették. „A korszak leglenyűgözőbb emlékeit a Jordán völgyben fekvő Jerihóban tárták fel, ahol i. e. 9000 körül egy település alakult ki egy bővizű forrás mellet." [358] A Larousse Enciklopédia az első emberi települések nyomait Jerikóban az i. e. 8 évezredre, PPN-A -t i. e. 7000 k. -re, a PPN-B-t pedig i. e. 6000 k. -re helyezik.[359] „Jerihó proto-neolitikus* periódusában elkülönített 25 építési réteg 10 m magas halmot alkot. E korszakban egy nagy kőfal és az ahhoz kapcsolódó jókora kőtorony épült néhány kunyhó romjai felett. A torony a település nyugati részén állt, a fal maradványait pedig északon és délen is felfedezték. Ha a fal a keleti forrás kivételével, az

egész települést körbevette, akkor Jerihó 3-4 hektárnyi területet foglalhatott el. Lélekszámát a különböző becslések 400 és 3000 fő közé teszik, de az a legvalószínűbb, hogy kb. 1500 ember élt itt."[360] (*proto-neolitikum (PPNA))[361] „A proto – neolitikumban Jerihót kő városfal és egy sziklába vágott árok vette körül. A kerek kunyhókból álló település kb. 3 hektárnyi területet foglalt el, és kb. 1500 embernek adott otthont. Csak a rá következő, akeramikus neolitikumban** értek el más települések hasonló méreteket és fejlettséget." (** PPNB)[362] – vagyis a régészek szerint is Jerikó jelentős nagy városnak számított a maga korában.

A régészek Jerikó városának az egyszeri elnéptelenedéséről beszélnek! A Biblia szerint is elnéptelenedett Jerikó városa, csakhogy nem i. e. 7000-ben hanem miután Kr. e. 1406/1405 körül Józsué Isten segítségével legyőzte, elfoglalta és lerombolta a várost (Józs, 6,1 - 27). *„Hit által omlottak le Jerikónak kőfalai, midőn hét napig köröskörül járták." (Zsid. 11,29)* (A menny angyalai voltak azok, akik ledöntötték Jerikó falait földrengéssel. A Biblia szerint a földrengések nem csak úgyszólván természetes úton következhetnek be (ezeket a folyamatokat is Isten uralja), hanem az angyalok is képesek földrengéseket előidézni (Lásd Máté 28,2). Mivel az angyalokat nem látjuk az eseményt csodának tartjuk, de nekik van erre hatalmuk.) „Mihelyt a hetedik kör befejeződött, a hosszú menet megállt. A kürtök, amelyek egy ideig hallgattak, most úgy felharsantak, hogy még a föld is megrázkódott. A szilárd kőfalak, masszív tornyaikkal és oromzatukkal, meginogtak és alapjaikban remegtek, azután nagy robajjal, a földre hullottak. Jerikó lakosai megbénultak a rémülettől, Izráel seregei pedig benyomultak és elfoglalták a várost…A várost magát tűzzel égették porrá, palotái, templomai, drága szőnyegei és minden kincse a lángok martaléka lett….Még a város helye is átkozott volt; Jerikónak soha többé nem volt szabad erődítménnyé épülnie, és mindenkit ítélet fenyegetett, aki újból fel akarná építeni a falakat, melyeket Isten lerombolt. Az egész Izrael jelenlétében hangzott el az ünnepélyes kijelentés: *»Átkozott legyen az Úr előtt a férfiú, aki felkél, hogy megépítse e várost, Jerikót! Az ő elsőszülöttjére rakja le annak alapjait s legifjabb fiára állítsa fel annak kapuit!«"*[363] Ezután Jerikó városa több száz évig lakatlan volt, majd újra benépesült. A Szentírás azt is megmagyarázza számunkra, amit a régészek nem értenek.

„A túlparton, néhány mérdföldnyire a folyótól, az izraelita táborral éppen szemben állt Jerikó hatalmas, jól megerősített városa. Ez a város volt tulajdonképpen az egész ország kulcsa, és félelmetes akadályt jelentett Izrael előrenyomulásának útjában. Józsué ezért két ifjút előreküldött, hogy kémleljék ki a várost és mérjék fel erődítményei erősségét, tudjanak meg valamit a lakosság számáról, készleteiről."[364] (Józs. 2,1) A Szentírás beszél arról, hogy a kánaáni városok jól megerősített a maguk korában jelentős nagy városok voltak (1 Móz. 13,28-29; 5 Móz. 9,1). „Az ország egyik legerősebb vára – Jerikó nagy és gazdag városa -, éppen előttük feküdt, egészen közel gilgáli táborukhoz. A termékeny síkság szélén, a trópusok gazdagságával és sokféleségével, a pompának és a bűnnek otthont nyújtó palotáival és templomaival ez a büszke város masszív falai mögött dacolt Isten Izraelével. Jerikó volt a bálványimádás egyik fő székhelye; a várost elsősorban Astarótnak, a holdistennőnek szentelték. Itt összpontosult minden, ami a kánaániták vallásában a leggonoszabb és leglealacsonyítóbb volt. Az izraeliták, akiknek még frissen élt emlékezetében a Baál-Peór-i bálványimádás rettentő következménye, csak irtózattal és utálattal tudtak erre a pogány városra tekinteni. Józsué Jerikó bevételét tekintette a Kánaán elfoglalásához vezető első lépésnek."[365] „Ebben a gabonamezőkben, datolyapálma erdőkben és más gyümölcstermő fákban gazdag völgyben ütött tábort Izráel serege, miután átkelt a Jordánon. Ekkor ettek

először az ígéret földje gyümölcséből. Előttük álltak Jerikó, a pogány erődítmény falai. Jerikó a kanaánita bálványimádás legútálatosabb és legerkölcstelenebb formájának, az Astoret-imádásnak központja volt. Falai nemsokára leomlottak, és lakóit megölték. Bukásakor ez az ünnepélyes nyilatkozat hangzott el egész Izráel jelenlétében: "Átkozott legyen az Úr előtt az a férfiú, aki felkél, hogy megépítse e várost, Jerikót! Az ő elsőszülöttjére rakja le annak alapját s legifjabb fiára állítsa fel annak kapuit!" (Józs 6:26). Elmúlt öt évszázad. A hely kihalt volt. Isten megátkozta. A pusztító átok a forrásokra is kihatott, amelyek pedig azelőtt nagyon kívánatos lakóhellyé tették a völgynek ezt a részét. Akháb hitehagyása idején azonban, amikor Jézabel befolyására újjáéledt az Astoret-imádás, Jerikó, ennek a vallásnak a székhelye, újra felépült; de az építő rettenetes árat fizetett érte. A bétheli Hiel "elsőszülött fiának, Abirámnak élete árán veté meg annak fundamentomát, és az ő kisebbik fiának, Ségubnak élete árán állítá fel annak kapuit, az Úr beszéde szerint" (1 Kir 16:34). Jerikótól nem messze, bőven termő ligetek között volt az egyik prófétaiskola. Oda ment Elizeus, miután Illés mennybe szállt. Ott tartózkodása alatt a város férfiai eljöttek hozzá és ezt mondták: "Ímé e város jó lakhely volna, mint Uram magad látod; de a vize ártalmas, és a föld gyümölcsét meg nem érleli." Az egykor tiszta és életadó forrás, amely a város és környéke vízellátását jórészt biztosította, most használhatatlan volt. Jerikó férfiai panaszára Elizeus ezt válaszolta: "Hozzatok nekem egy új csészét, és tegyetek sót belé." Miután megkapta, "kiment a forráshoz, és beleveté a sót, és monda: Ezt mondja az Úr: Meggyógyítottam a vizeket; nem származik ezután azokból halál és idétlen termés" (2 Kir 2:19-21). Elizeus nem emberi bölcsességgel gyógyította meg Jerikó vizeit, hanem Isten csodát művelő beavatkozásával. Akik a várost újra felépítették, nem érdemelték meg a menny kegyét. De "aki felhozza az ő napját mind a gonoszokra, mind a jókra, és esőt ád mind az igazaknak, mind a hamisaknak" (Mt 5:45), jónak látta könyörületével megmutatni, hogy kész Izráelt lelki betegségéből is kigyógyítani. A víz gyógyulása maradandó volt. "Egészségesekké lőnek a vizek mind e mai napig, Elizeus beszéde szerint, amelyet szólott" (2 Kir 2:22). A víz ömlött korszakról korszakra, és a völgynek ezt a részét gyönyörű oázissá tette."[366]

A régészeti anyag és a Biblia összevetéséből tehát láthatjuk, hogy amit a régészek PPN-A -ként határoztak meg Jerikóban az az időszak nem más, mint Jerikónak az a korszaka mielőtt az izraeliták elpusztították volna a várost. A Biblia szerint ez a Kr. e. 1405 előtti időszak. A PPN-B pedig azt az időszakot jelenti, amikor a város a gonosz Akháb (kb. Kr. e. 874-853) idején újra benépesült. Ebből is látszik, hogy a radiokarbonos kormeghatározás téves, megbízhatatlan kormeghatározási adatokat szolgáltat.

Dr. Bryant Wood régész újra tanulmányozta a korábbi jerikói régészeti ásatások anyagait, amelyeket Garstang és Kenyon készített. A régészeti anyag újraértékelése arra vezette rá Wood-t, hogy Kenyon a kormeghatározással kapcsolatban nem végzett alapos és megbízható munkát, míg Garstang munkáját megbízhatónak tartotta. Wood pontról – pontra rámutatott, hogy a régészeti bizonyítékok alátámasztják a Bibliában leírtakat Jerikó ostromáról és elpusztításáról. A régészeti bizonyítékok tehát összhangban állnak a Biblia beszámolójával. „A cserépedények a Biblia szerinti kormeghatározást támasztják alá…" (ami Kr. e. 1406) A régészeti bizonyítékok (a Biblia mellett) rámutattak arra, hogy az esemény ténylegesen

megtörtént. A Jerikóban talált gabonatermés szemeit radiokarbonos kormeghatározásnak vetették alá. A gabonatermés szemeit a Kr. e. 1550-as évekből valónak találták (+-110 év).[367] Ez a kormeghatározási adat ellentétben áll a bibliai Kr. e. 1406 -os kronológiai adattal. Világos, hogy az egyik téves. Ha a bibliai eseményt az 1550-es évekbe akarjuk helyezni, akkor ott semmi sem stimmel. Már onnét kezdve, a héberek nem is Jerikónál voltak, így el sem pusztíthatták azt. Ugyanakkor az 1550-es évhez más nép pusztítását sem tudjuk odakapcsolni Jerikóban, amely a Bibliában leírtak szerint következett volna be. Márpedig az a régészeti adatok szerint is úgy ment végbe ahogy a Szentírás elmondja. A másik lehetőség az, hogy a radiokarbonos kormeghatározás téves, és éppen erre mutat rá a többi Jerikóban talált régészeti bizonyíték is, amely tökéletesen illeszkedik a bibliai beszámolóhoz. A radiokarbon kormeghatározás nem teszi semmissé a többi bizonyítékot, viszont a többi bizonyíték leleplezi, hogy a radiokarbon kormeghatározás helytelen, megbízhatatlan és téves kormeghatározási adatot nyújt, ebben az esetben is.

A Szentírás adatai teljesen megbízhatóak és ezt már a Biblia igencsak sokszor bebizonyította, ennek ellenére mindig akadnak olyan emberek, tudósok, akik nem fogadják el a Biblia világos bizonyságait. „A bibliai régészet két évszázadnyi kutatási eredményeinek köszönhetően Palesztina a Közel – Kelet egyik legjobban ismert területe. A Bibliában említett városok legnagyobb részét sikerült viszonylagos biztonsággal azonosítani. Néhány kutató nem hajlandó a Bibliában leírt eseményeket történelmi tényként elfogadni, hacsak nem támasztja alá azokat más bizonyíték is.”[368]

„A sumer királylista szerint egy adott pillanatban mindig egyetlen város játszott vezető szerepet. Ez valójában a későbbi gyakorlat visszavetítése volt korábbra, hogy a dinasztiák legitimizálhassák hatalmukat.”[369] A sumér királylistában szereplő győztes városok sem jelentik azt, hogy a kivívott győzelem után minden esetben, automatikusan egy jelentős birodalmat hoztak volna létre, és a győztes város annak a birodalomnak a fővárosává, birodalmi székhelyévé vált. Ellenőrző adatok hiányában valószínűleg itt is elmondható, ami a későbbi korokban, hogy *„A győztesnek meghirdetett ütközetek is lehettek a valóságban eredménytelenek, és egy város elfoglalását sem követte feltétlenül idegen uralom, továbbá a királyfeliratokban említett uralmi igények néha csak a vágyakat tükrözték. A déli városok virágzása sem csak uralkodóik katonai és politikai bátorságán, hanem gazdasági erején is múlott. A kereskedelem és ipar fontos volt, de egy város számára nem annyira lényeges, mint a bőséges vízellátás. A víz legnagyobb része a mai állapothoz hasonlóan, az egymással összefüggő csatornákban folyó Eufráteszből származott. Az évszázadok folyamán az Eufrátesz folyásának vonala sokat változott, de ókori medreinek egy részét az ókori települések fekvéséből meg tudjuk állapítani.”*[370]

Ami az akkád kort illeti: „Sajnos nem olyan sok kézművesterméket találtak, amelyről biztosan meg tudnák állapítani, hogy ebben a korban készült. Ennek egyrészt a régészeti kutatások esetlegessége az oka, másrészt pedig nagyon nehéz elérni a több ezer év óta folyamatosan lakott területek alatti legősibb rétegeket. Ezenkívül, amint már említettük, eddig nem sikerült azonosítani az akkádok fővárosát, ezért e történelmi kor pontosabb megismerése ma még nem lehetséges.”[371]

Ami Babilont illeti: „A német régészek által a XX. század elején Babilonban folytatott ásatások nem tudták elérni a település legrégebbi, freatikus (víztartó) réteg alatti szintjeit."[372]

Ami Urukot és más korai városokat illeti: Sumer kora dinasztikus koráról csak igen kevés forrással rendelkezünk.[373]

A sumer királylista alapján elképzelhető, hogy egyes korainak tekintett városok olyan neveket kaptak dél – Mezopotámiaban az özönvíz után, amelyeket már korábban az özönvíz előtti városok is viseltek. A sumer királylistában Eridu pl., úgy jelenik meg, mint a legelső özönvíz előtti város így a bibliai Hánók megfelelője lehetne. A vízözön még a korábbi világ az *„ősvilág"* alapjait is elmosta, városaik teljesen megsemmisültek (Jób. 22,15-16). A Gilgames - eposz szerint: *„A vihar elcsitult, de addigra az egész emberi világ a földdel vált egyenlővé a vízözönben."* Eridu, Bad Tibira, Larak (Larsza), Szippar és Suruppak[*51] városok a vízözön után épültek a sumer királylista viszont mégis özönvíz előtti városoknak tünteti fel őket. Vajon a királylista összeállítói vagy a sumerek nem voltak tisztában ezeknek a városoknak a valódi korával? Vagy inkább annak a menny elleni lázadásnak a kifejeződése ez, miszerint a régi nevek használatával újra akarták teremteni a korábbi vízözön előtti világot, városaival együtt?! Sineár a lázadás földje volt a Szentírás szerint és *„a megújító földje"*. (Lásd. B.n.f – Sineár) Ugyanakkor szintén érdekes, hogy a sumér királylista miközben Eridu ősiségét hangsúlyozza, mármint, hogy minden más városnál idősebb, az özönvíz után mégsem ezt a várost tartja az első királyi székhelynek. Eridu Ur-tól 20 km-re délnyugatra feküdt a tengerparton, esetleg egy belső tó mellett állt.[374] „Eridu ma a sivatagban, az Eufrátesztől délre fekszik, de az ókorban a folyó egyik ága a város mellett folyt el."[375] Eridu ősiségét egy babiloni epikus töredék ekképpen hangsúlyozza: *„Nád egyetlen sem nőtt még, fa egyetlen sem sudarasodott még,…ház egyetlen sem készült még, város egyetlen sem épült még,…az országok összesége tenger volt,…akkor épült Eridu…"*[376] A szöveg Eridu alapítását a Teremtés kezdetéhez kapcsolja, ez azonban képtelenség. Nem voltak növények sem ház vagy város, ami viszont volt az a mindent elárasztó tenger *„az országok összesége tenger volt"* Ebben annyi igazság lehet, hogy ilyen állapotok uralkodtak az özönvíz idején a szöveg ehhez kapcsolja Eridu alapítását. Amely szerint viszont Eridu is özönvíz utáni város. Eridut már Enmerkar idejében említik. Eriduban a legrégibbnek tartott réteg templomairól pedig azt állítják, hogy a sumerek előtti időből származnak egy ismeretlen néptől. *„A legalsó réteg templomait ismeretlen nép emelte, ezer évvel a sumérok megjelenése előtt."*[377] Az ezeréves korkülönbség viszont tarthatatlan a Szentírás alapján. *„Eridu az egyetlen lelőhely, ahol a régészeknek sikerült a teljes Ubaid – periódust feltárniuk. A 3. évezred végéből való zikkurratu sarkánál ásott mély kutatóárokban 19 lakott szintet tudtak elkülöníteni."*[378]

A Biblia szerint Sineár földjén a tengerpart betelepülését megelőzte Babilonnak, Uruknak és Akkád városának alapítása. Eridu és Ur hasonló korú lehetett. Mindkettőt az úgynevezett Ubaid 1-hez sorolják. „Ur (a modern Tell-el-Muqajjer) városát az Ubaid – kor elején alapították."[379] „Az Eriduban feltárt legkorábbi, az Ubaid 1 fázishoz tartozó épület…Az itt talált, és Eridu árunak nevezett, sötét festésű kerámiát csak körülbelül tíz lelőhelyen Eridu,

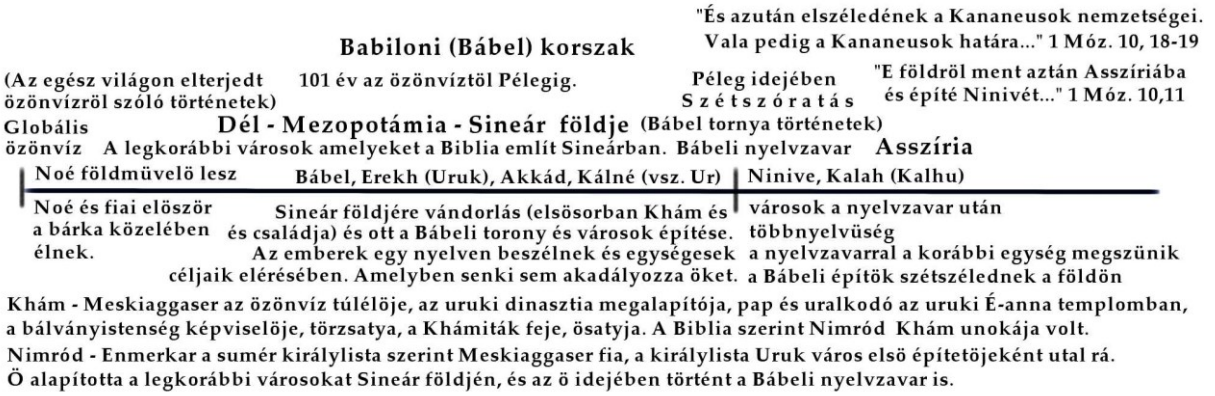

[*51] Ez a város az özönvíz utáni korai időben jelentősnek számított. Miután „…Lagas elvesztette önállóságát és valószínűleg Suruppak fennhatósága alá került, amely akkoriban egyre növekvő hatalommá vált. Az okmányok arról tanúskodnak, hogy Suruppak helyőrséget tartott fenn Sumer számos városában: Urukban, Nippurban, továbbá az Eufrátesz mentén, Nippurtól délkeletre fekvő Adabban, valamint Ummában és Lagasban." (Világtörténet I. kötet Kossuth kiadó 1962. 194. o.) Girsu

Ur, és Uruk térségében sikerült felfedezni. A Dél – Irakot borító vastag folyami üledékréteg miatt azonban nem zárható ki, hogy ez a kerámia e területeken kívül másfelé is elterjed."[380] Ur városa az Eufrátesz partján feküdt, míg Eriduhoz az Eufrátesz folyónak az egyik ága jutott el. Eridu a *„Két folyó vidékének"* legszélső délnyugati részén, ahol ma Abu - Shahrein városa áll, feküdt.[381] Ezekből következtethető, hogy Ur fekvése közvetlenül az Eufrátesz és a tenger mellett kedvezőbb lehetett, és habár megközelítőleg egykorúnak tartják őket nem kizárt, hogy Eridu azért nem ott épült meg ahol Ur hanem az Eufrátesz főágától távolabbra a tenger mellett, mert a korábbi kedvezőbb hely Ur számára már foglalt lehetett. Ur városa kiemelkedő szerepet játszott Sumer történetében.[382] A Lugalbanda történet viszont Uruk város alapítása előtt - Enkire, Eridu királyaként - hivatkozik. Ez tehát korábbra helyezné Eridu alapítását. Viszont ez egy visszaemlékezés a korábbi időkre abból az időből amikor Enmerkar és hadvezére Aratta ellen ment, hogy legyőzze. Ebben az időben Eridu már létezhetett. Az Enmerkar versengése Aratta urával című eposzban Uruk és Eridu is már, mint település szerepel. Az eposz szövegéből arra következtethetünk, hogy ez a történet már a nyelvzavar után játszódik. Enmerkar Aratta urától azt kívánja, hogy *„Jöttében hozza el a hegység köveit, s Eridu nagy szentélyét, a csarnokot építse fel, medencéjét ékesítse fel nekem, hogy árnyékát az Országra vesse. A róla mondott szót vidd el neki, jósjelét mondd el neki!"*[383] *"El-Obeid mintegy 18 km-re feküdt Eridutól északkeletre. El – Obeid halmától 4 km-nyire épült Ur városa, mely kiemelkedő szerepet játszott Sumer történetében."*[384] A-anne-paddá-nak tulajdonítják a tell al-ubaidi Ninhurszag istennő tiszteletére emelt ovális templomot.[385] A sumér királylista szerint Aannepadda, Meszanepadda fia az I. Ur-i dinasztiában.

A Szentírás szerint az özönvíz és Bábelből való szétszóratás (nyelvzavar) a két legfontosabb esemény a mi korai történelmünkben. A bibliai kronológián mindkét esemény elhelyezhető. Azonban ezeket a rendkívül fontos eseményeket nem mindenki kívánja figyelembe venni. Pedig maga Jézus Krisztus is hivatkozott az özönvízre. Isten zavarta össze az emberek nyelvét hatalmával és az apostoli időkben ismét megmutatta hatalmát amikor ő adta a nyelvadományt választottjai számára. Isten megtehette volna, hogy a soknyelvűség újból egy legyen, de nem tette, csak választottjait különböztette meg az evangélium hirdetése érdekében. Aki nem hiszi el az Isten által létrejött bábeli nyelvzavart ugyanúgy érthetetlen számára a nyelvadomány is Mindkét eseménynek a titka az Isten hatalmában rejlik.

Vázlat I.

A sumér királylistában nem szerepel babiloni dinasztia. Enmerkart Uruk királyának tartja a szöveg. A Biblia viszont Nimródot Bábel (Babilon), Erekh (Uruk), Akkád és Kálné (vsz. Ur) alapítójának és uralkodójának ismeri el (1 Móz. 10, 10). Az Óbabiloni (Weidner) – krónika,* amely Babilon szempontjából tárgyalja a múlt eseményeit, Enmerkart említi első uralkodóként, mint akinek Marduk *„az országok összeségének királyságát neki adta”. (ÓKTC 1999. 104. o.) (*”E szöveg, az akkád nyelvű történetírás egyik legkorábbi emléke…” (ugyanott))* Az asszír Bábel – tornyáról szóló töredékes beszámoló szerint, feltehetően a meg nem nevezett uralkodó *„minden istenek atyja ellen gonosz volt”.* A szöveg megemlíti még, hogy *„Babilon hódoltság alá került”* – alávetett, leigázott helyzetbe. Továbbá, hogy *„[kicsit] és nagyot összezavarta beszédüket.”* – ezt már Isten cselekedte, akinek haragja lesújtott Babilonra és amit az építők nappal építettek (tornyot) azt az Isten éjjel lerombolta, - állítja a szöveg. A szöveg említést tesz még az emberek szétszóratásáról, Babilonból, és hogy helyreállították a szentélyt. (Az nem látható a töredékes szövegből, hogy mikor.) (https://www.ancient-origins.net/myths-legends-asia/tower-babel-001751) A nyelvzavar után az ősnyelv amelyet korábban mindenki egyformán beszélt (1 Móz. 11,1) kisebbségbe kerülhetett a többi nyelvvel szemben. A Bábelből való szétszóratás után a bálványimádás ismét majdnem egyetemessé vált. Az eluralkodó bálványimádással együtt a bálványimádók nyelvei is dominánssá váltak a földön. A nyelvzavar után idővel feltehetően maga az ősnyelv is változott, ahogy az újabb nyelvekkel kapcsolatba kerülhetett. A nyelvzavar után Nimród-Enmerkar elvesztette Babilont (Bábel) és most már elsősorban Uruk királya lett.

Vázlat II.

Az Özönvíz egy közös pont, amelyről mind a Biblia mind pedig a sumér királylista is beszél.

Sineár - földje - *„két város földje”*

Babiloni (Bábel) korszak

A Biblia szerint az első hatalmi központ (Bábel) – A sumér királylista szerint az első hatalmi központ (Kis)

Kálné (vsz. Ur)	Akkád	Uruk	**BABILON** (Bábel) - testvérvárosa - KIS
(Nimród)	(Nimród)	(Nimród – Enmerkar)	(Nimród – Enmerkar) (Etana)

Városok alapítása, építése. A Bábel tornya építése és a város alapítása. A sumér királylista szerint Etana uralkodása stabilitást – békét hozott. Khám fiain kívül, Sém és Jáfet fiai is csatlakoznak a bálványimádáshoz. A Biblia szerint egység van az emberek között egymással szövetségben vannak. A munkájukat zavartalanul, akadálytalanul végezték mindaddig amíg Isten be nem avatkozott. Ekkor azonban viszály tört ki közöttük.

Az emberek egy nyelven beszélnek

----------Nyelvzavar – viszály – szétszóródás – (Bábel tornya történetek)

Az emberek több nyelven beszélnek.

Uruk és Kis kora

Babilon elnéptelenedik – Kis önállóvá válik,
de megőrzi a korábbi hatalmi helyzetét és északon a legjelentősebb város lesz.
A Babilon helyébe lépő Uruk délen a legjelentősebb város lesz.
Ekkor Sineár földje két legjelentősebb városa északon Kis délen pedig Uruk városa.

Az Enmerkar versengése Aratta urával eposz már egy nyelvzavar utáni helyzetről beszél. Enmerkar Uruk királya Aratta városával összetűzésbe keveredik. Ebben az időben tűnik fel az ékírás is. Enmerkar kapcsolata Elámmal békés. Ekkor már Enmerkar azt kívánja, hogy a sok nyelv egy legyen, úgy, mint hajdanán volt. Enmerkar nem alapít új városokat Sineár – földjén csak a meglévőket szépíti, díszíti. A Biblia szerint Nimród a nyelvzavar után hagyja el Dél – Mezopotámiát és Sineár földjéről Asszíriába megy, ahol városokat alapít. A sumér királylista szerint Enmerkart korábbi hadvezére, Lugalbanda követte Uruk trónján. Lugalbandát pedig Dumuzi, a királylista szerint. Majd Gilgames következett, akit Lugalbanda és Ninszun (Enmerkar lánya) gyermekének tartanak. A Gilgames és Agga (a s. királylistán Aka néven szerepel) eposz szerint Uruk királya Gilgames legyőzte Kis királyát Enmebarageszi fiát Aggát. Ettől fogva Uruk a legjelentősebb hatalmi központ Dél – Mezopotámiában, Sineár-földjén. (Ha helyes a sumér királylista értesülése, hogy Enmerkart Lugalbanda és Dumuzi követte. Ha nem akkor Uruk még korábban válhatott a legjelentősebb központtá Dél – Mezopotámiában.) A nyelvzavar után a Kis-i uralkodó Enmebarageszi megtámadja Elámot, legyőzi és elhozza a fegyvereit. Neki tulajdonítja még a ’Tummal felirat’ a nippuri Enlil templom felépítését. Az ő fia Agga szenved vereséget Gilgamestől.

Uruk kor

Meszannepadda (Ur) Gilgames (Uruk) Agga (Kis)

A ’Tummal felirat’ alapján Agga az I. kisi dinasztia utolsó uralkodója, Meszannepadda az I. Uri dinasztia első uralkodója (a s. királylista szerint) és Gilgames Uruk királya uralkodási ideje részben egybeesett. Bár az I. Uri dinasztiát a sumer királylista Meszannepaddával kezdi korábbi királyoknak tartott személynevek is ismertek. (Meszkalamdug, Akalamdug)
Nimród – a Bibliában szereplő név. Enmerkar – az ókori iratokban szereplő név.

(Ez a vázlat a Biblia, a sumér királylista, az Óbabiloni-krónika a Tummal-felirat és néhány eposz segítségével készült. Ez a vázlat, újabb felfedezések ill. leletek fényében módosulhat.)

© Sipos Gábor

Frissített: 2024. június 2.

Gustave Doré bibliai képei ingyenesen a következő webcímen érhetők el:
https://www.creationism.org/images/DoreBibleIllus/index.htm

Kiegészítő anyag:

Indián fejek (Peru; Schaffhausen Museum - Ebnöther gyűjtemény - Svájc) (Fotók: SG)

Honnét származnak az indiánok?

Az indiánok származását és a földön való elszóratásukat szintén a dél – mezopotámiai Bábel - tornyánál történt szétszóratásra vezethetjük vissza. Az indiánok tudtak az egész világot elöntő vízözönről – amelyről a Szentírás is beszámol. *„Majdnem egész Amerikában el volt terjedve az a nézet, hogy a világ az ősvízből, az özönvízből jött létre. A bibliai vízözönmondához hasonló özönvízmondáik is vannak. A kanadai algonkin-indiánok mondája szerint az ember teremtésekor a földalatti istenek megtámadták a felső világ istenét. Mikor látták, hogy nem tudják legyőzni, a hatalmas villámistenhez fordultak segítségért s arra kérték bocsásson vízözönt a földre. A világ összes felhői összegyűltek a föld felett, úgy hogy az egész ég fekete volt s vígvam (sátor) nagyságú cseppekben esett az eső, míg fel nem ért a föld legmagasabb hegyeinek a csúcsáig, ahova a világosság istene menekült. Mikor onnan is menekülnie kellett, terjedelmes kanoet készített, amelyben neki magának is, állatainak is bőven jutott helye. Mikor a csónak néhány napig a vízen hányódott, kieresztett egy óriási halat s azt leküldte a földért a vizek mélyére. Ebből teremtette a szárazföldet, melyen rézbőrű gyermekei ma is laknak.”*[386]

Kapcsolatok a bibliai beszámolóval: Hatalmas eső hullott a földre, nagy cseppekben. A víz a legmagasabb hegyekig is felért majd pedig azokat el is öntötte. Menekülés terjedelmes úszó eszköz (kenu) által, amelyben állatokat is szállítottak. Hányódás a parttalan tengeren. Nincs szárazföld a tenger alól kell azt újból előhozni, előteremteni.

Az özönvíz után Isten kiadta a parancsot az új föld benépesítésére. Aminek végrehajthatónak kellett lennie. *„Azután megáldá Isten Noét és az õ fiait, és azt mondá nékik: Szaporodjatok és sokasodjatok, és töltsétek be a földet.” 1 Móz. 9,1* Feltehető, hogy ekkor a legtávolabbi szigeteket is el lehetett még érni a szárazföldön keresztül később azonban elborította ezeket az – átjárókat - a víz. Ahogy erre például *a Pápua Új-Guinea* szigeti mondákban is vannak utalások:

„Nem hiányoznak azonban az olyan hitregék sem, melyek a szigetvilágot egy régi szárazföld maradványainak tekintik. Az eredetileg sokkal nagyobb szárazföldet a víz árja elpusztította és elöntötte, úgy hogy abból csak a magasabb részek maradtak meg szigeteknek.”[387]

Az özönvíz utáni időszakokban emelkedő vízszintről számol be a hopik egyik legendája is:

„A hopi indiánok legendái elbeszélik, hogy őseik hogyan jöttek Amerikába. *Egy gigantikus özönvíz után őseik sok családi méretű tutajon utazva sok éven át szigetről szigetre „ugráltak” észak és kelet felé, az amerikai kontinensek irányába. A meredek partvonal (a mai kontinentális lejtő) arra kényszerítette őket, hogy a partvonal mentén haladjanak, amíg ki nem tudtak kötni. Az emelkedő vizek később elborították a szigetek láncolatát*…Úgy tűnik, hogy ez a legenda a Csendes – óceánban lévő óceánközépi hátságról, mint kelet felé irányuló döntő útvonalról tanúskodik. Ez sok dolgot megmagyarázna, beleértve azt is, hogy a legkorábbi ismert telepesek a nyugati féltekén miért Közép- és Dél – Amerikában éltek.”[388]

Korongékszer Kr. e. 9-3. évszázad (Peru; Schaffhausen Museum - Ebnöther gyűjtemény - Svájc)
(Fotó: SG)

„Mivel a dél – amerikai őslakosság kultúrájának bizonyos elemei rokonságban vannak az óceániai népek kultúrájával, egyes kutatók feltételezik, hogy az egész amerikai kontinens Óceánia felől népesült be."[389] Másik útvonalként emellett még a Bering – szorost szokták megjelölni a kutatók. „Az antropológiai kutatások határozottan azt mutatják, hogy Amerika első lakói a Bering szoroson keresztül települtek át Ázsiából…Ugyanakkor van valami alapja annak a feltevésnek is, hogy Amerika benépesítésében részt vettek olyan csoportok is, amelyek a mai melanéziaiak és ausztráliaiak rokonai."[390]

A Biblia alapján a jégkorszak az özönvízzel hozható kapcsolatba. Teremtéspárti tudósok arra mutatnak rá, hogy az özönvíz okozta a jégkorszakot. A bűneset után a korábbi enyhe és egyetemes hőmérsékletű légkör már lényeges változásokon ment keresztül ezért Isten Ádámot és Évát már kegyelmesen bőrruhákba öltöztette (1 Móz. 3,21), de az özönvíz után a korábbi a mainál még jóval egyenletesebb klíma újabb jelentős változáson ment át és még szélsőségessebbé vált (1 Móz. 8,22). Az özönvíz után az óceánok és tengerek szintje alacsonyabb volt, mint ma. Ezt a nézetet mind teremtéspárti mind pedig evolucionista tudósok is osztják. (A globális özönvizet az evolucionisták nem ismerik el, de szerintük is korábban a „jégkorszakban" az óceánok szintje alacsonyabban volt.)

„Kétségtelen tény, hogy Amerika és Északkelet-Ázsia állatai átmentek egymás területére, mivel a jégkori szárazföld messze északra nyúlt, túl a mai partvonal határain. Ennek az a magyarázata, hogy a kontinensen hatalmas víztömeg halmozódott fel hó és jég formájában. Ennek következtében a világóceán szintje jóval alacsonyabb volt a mainál, és hatalmas sarkvidéki területeket nem borított el a víz. A Bering-szoros akkoriban még nem volt meg, s így Ázsia szárazföldi kapcsolatban állott Amerikával. Ezt a következtetést megerősíti az a tény, hogy Amerikában és Ázsiában hasonló állatok terjedtek el, például rágcsálók, amelyek nem tudtak volna leküzdeni olyan áthidalhatatlan akadályt, mint a Bering-szoros."[391]
„Ahogy a tenger szintje megemelkedett az özönvíz utáni évszázadokban, az állatok a magasabb területekre kényszerültek, és néha elszigetelődtek a jelenlegi kontinentális határoktól messzire lévő szigeteken."[392]
Az indiánoknál megvolt az a hamis hit is – amitől Bábel – tornyának építői is rettegtek, - hogy egy újabb özönvíz fog megismétlődni, amely a világ újbóli özönvíz általi pusztulásához fog vezetni. Tehát a világ végét egy özönvíz általi pusztulásban látták! Egy ijka indián legenda ezt mondja: *„Vízözön mondájuk szerint „egyszer annyi esett, hogy a víz tíz napig folyton emelkedett, míg végül mindent elborított. Az eső úgy körülmosta a hegyeket, hogy azok alacsonyabbak lettek. Minden ember beleveszett a vízbe — őseiket kivéve. Ez a tíz napos eső még egyszer meg fog ismétlődni, akkor azonban elvész az egész világ."*[393]

Az indiánok a Sineár földjén található zikkurátokra hajazó mezopotámiai stílusú piramisokat, lépcsős toronytemplomokat építettek. Ismerték a Bábel – tornyánál történt eseményeket úgymint a nyelvek megváltozását és az emberek szétszóratását. (Lásd Choctaw (csaktó) legenda The Tower of Babel[394] Az özönvíz és a Bábel tornya - Papago indián történet az özönvízről és a Bábel tornyáról.[395]) De egy Thompson-Tlingit (tlinkit) legenda még Ádámot és Évát, Istent és Sátánt is említette. Azonban Ádám és Éva történetét a Bibliától eltérően már mesés elemekkel kapcsolta össze és magyarázza. (Adam and Eve[396]) Általános volt náluk a kígyóimádat is. Bálványimádásukban nagy szerepet játszott az égitestek és a természeti erők kultusza, amelyektől Isten tiltotta a népét. *„Se szemeidet fel ne emeld az égre, hogy meglásd a napot, a holdat és a csillagokat, az égnek minden seregét, hogy meg ne tántorodjál, és le ne borulj azok előtt, és ne tiszteljed azokat, a melyeket az Úr, a te Istened minden néppel közlött,*

az egész ég alatt.” 5 Móz. 4,19 Ez a kultusz Babilonban is megtalálható volt. „A mexikói vallás lényegében *égi testek imádása*.”[397] „Az inkák isteni lényeknek tekintették az égitesteket. A csillagászat ezért szorosan összevonódott a vallással.”[398] „Az Andok törzsei vallásos tisztelettel adóztak a természeti erőknek.”[399] Elterjedt volt az indiánoknál a szellemekben való hit és a varázslás is.

Indián kerámia és kultúra (Schaffhausen Museum - Svájc) (Fotók: SG)

Maja harcos Kr. u. 250-900 (Mexikó, Yucatán; Schaffhausen Museum - Svájc) (Fotó: SG)

A Bábel útján járó indiánok bálványimádása a legbrutálisabb és legszörnyűbb vérengzésekben öltött testet! „A papság kegyetlen babonából halálig ragaszkodott Mexikóban az emberáldozatokhoz. Minden örömünnep, trónváltozás, templomszentelés vagy katasztrófa százával követelte az áldozatokat.”[400] Az inkáknál „Rendkívüli esetekben – új uralkodó trónra lépésekor, földrengés, aszály, járvány, háború idején – emberáldozatokat mutattak be: hadifoglyokat, vagy a legyőzött törzsektől sarc fejében elvett gyermekeket.”[401]

„Az ősi Amerika népei nem ismerték a kerekes közlekedési eszközöket.”[402] – vagy legalább is nem használták őket. A maják: *„A tudományos felismeréseket alig hasznosítják a gyakorlatban. Például ismerik a kereket, de csak gyerekjátékoknál használják, szállítási célra nem.”*[403] – ez is azt mutatja, hogy az indiánok még a kerekeket már szállítási célra is használó sumérok előtt szétszóródtak Bábelből, és a gyakorlati használata a kerekeknek, mint közlekedési eszközöknek nem épült be az életükbe. „Az Andok vidékén a málhákat lámák vitték. Szélesebb folyószakaszoknál pontonhídon vagy kompon keltek át.”[404]

Az indiánok ősei tehát olyan emberek lehettek, akik Bábelből szóródtak széjjel. Új hazájukba elhozták magukkal és továbbadták utódaiknak a globális vízözön ismeretét, a Bábel tornyának és a nyelvek megváltozásának az ismeretét, az első embereknek, mint Ádámnak és Évának az ismeretét, a bálványimádásukat - amely kapcsolatban állt a bábeli építők hitetlenségével és

egy újabb özönvízben való hittel, babonás hiedelmeiket, a másvilágban való hitüket és a Bábel tornyára hasonlító piramisaik építési technikáját.

Lépcsős piramisokkal persze nem csak az indiánoknál találkozunk, hanem az az egész világon mindenhol, némelyek mára már víz alá kerültek. De ezek is mutatják a Bábel tornyáról szóló bibliai történet igazságát, hiszen ez a fajta toronytípus honosodott meg az egész ősi világban.

© Sipos Gábor

Idézetek jegyzéke

[1] E. G. White: Próféták és királyok Advent Kiadó Bp. 1995. 309. o.
[2] Bibliai nevek és fogalmak – virtuális – Hám
[3] Bibliai nevek és fogalmak – virtuális – Hét
[4] Bibliai nevek és fogalmak – virtuális – Anák
[5] Bibliai nevek és fogalmak – virtuális – Sém
[6] Bibliai nevek és fogalmak – virtuális – Jáfet
[7] E. G. White: Pátriárkák és próféták Bibliaiskolák Közössége (első kiadás) 110. o.
[8] E. G. White: Pátriárkák és próféták Bibliaiskolák Közössége 111. o.
[9] Blaise Pascal: Gondolatok Szukits Könyvkiadó 9. o.
[10] A kultúra világa Minerva 653. o.
[11] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 20. o.
[12] Az emberiség krónikája Officina Nova 28. o. /Baktay Erwin fordítása
[13] BEVEZETÉS A MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETBE Géczi János – Stirling János – Tüske László
[14] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 352. o.
[15] E. G. White: Pátriárkák és próféták – virtuális
[16] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 100. o.
[17] Josephus Flavius: A ZSIDÓK TÖRTÉNETE Európa Könyvkiadó Bp. 1980. 24. o.
[18] Bibliai nevek és fogalmak – Nimród
[19] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 62. o.
[20] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 62. o. kisbetűs rész; Kép az állatról a 63. oldalon
[21] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 15. o.
[22] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 44. o. kisbetűs Kép az állatról a 45. oldalon
[23] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 44. o.
[24] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 325/331. o.
[25] Hérodotosz: A görög – perzsa háború Osiris Bp. 2000. 200. o.
[26] Josephus Flavius: A ZSIDÓK TÖRTÉNETE Európa Könyvkiadó Bp. 1980. 24. o.
[27] Bibliai nevek és fogalmak - Arvad
[28] Bibliai nevek és fogalmak – Szineusok
[29] Bibliai nevek és fogalmak – Szin
[30] Josephus Flavius: A ZSIDÓK TÖRTÉNETE Európa Könyvkiadó Bp. 1980. 24. o.
[31] E. G. White: Pátriárkák és próféták Bibliaiskolák Közössége 111-112. o.
[32] Hertz Kommentár / Bábel tornya és a nyelvek sokfélesége
[33] E. G. White: Pátriárkák és próféták Bibliaiskolák Közössége 111. o.
[34] Blaise Pascal: Gondolatok Szukits Könyvkiadó 121. o.
[35] E. G. White: Pátriárkák és próféták Bibliaiskolák Közössége 113. o.
[36] Larousse Enciklopédia 3. Kötet – vízözön 1112-1113. o.
[37] Emberiség Krónikája 28. o. kisbetűs rész
[38] Strabón: Geógraphika Gondolat 1977. 770. o.
[39] E. G. White: Pátriárkák és próféták Bibliaiskolák Közössége 114. o.
[40] E. G. White: Próféták és királyok Advent Kiadó 166. o.
[41] Emberiség Krónikája 25. o.
[42] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 78. o.
[43] Larousse Enciklopédia 3. Akadémia Kiadó Bp. 1994. 650. o. - sumer

[44] E. G. White: Pátriárkák és próféták Bibliaiskolák Közössége 113. o.
[45] Rákos Sándor: Gilgames – Agyagtáblák üzenete Magyar Napló Írott Szó Alapítvány Bp. 249-251. o. („Um-napisti" tanácsaiból)
[46] E. G. White: Pátriárkák és próféták Bibliaiskolák Közössége 113. o
[47] Bibliai nevek és fogalmak
[48] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 519. o.
[49] Kis (település) - https://hu.wikipedia.org/wiki/Kis_(telep%C3%BCl%C3%A9s)
[50] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 33. o.
[51] Bibliai nevek és fogalmak – Kis (virtuális)
[52] A Nagy Bibliai szótár (Das Grosse Bibellexikon) – Kisch 781. o.
[53] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 82. o.
[54] David Oates / Joan Oates: A civilizáció hajnala Helikon Kiadó 143. o.- Inanna
[55] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 268. o. 125. jegyzet
[56] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 268. 222. o.
[57] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 268. 222. o.
[58] Dr. Zakar András: A Sumér Hitvilág és a Biblia 76. o.
[59] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 83. o.
[60] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 123. o.
[61] David Oates / Joan Oates: A civilizáció hajnala Helikon Kiadó 142. o.
[62] Sumerek
[63] Bibliai nevek és fogalmak – Sineár
[64] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 246. o.
[65] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 514. o.
[66] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 514. o.
[67] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 80-81. o.
[68] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 59. o.
[69] Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 58. o.; Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 59. o.
[70] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 36. o.
[71] Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 96. o.; Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 60. o.
[72] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 30. o.
[73] Sulinet Tudásbázis: Az ubaid és az uruk kultúra Művészettörténet 7. évfolyam
[74]http://www.ashmolean.org/ash/objects/makegallery.php?pmu=138&mu=151&gty=asea&cpa=1&dtn=20&reg=Sumer&Search=Search
[75] A legősibb szekerek modelljeit találták meg Türkmenisztánban – National Geographic 2009. 06.30.; Őskori sztrádán száguldoztak az első szekerekkel 2009. június 30. 19:15 Discovery News, MTI
[76]http://www.mitchellteachers.net/WorldHistory/MrMEarlyHumansProject/MrMSumerianCivilizationAchievements.html
[77]http://www.ashmolean.org/ash/objects/makegallery.php?pmu=138&mu=151&gty=asea&cpa=1&dtn=20&reg=Syria&Search=Search
Tanulmányok/Bondár Mária: A kocsi a késő rézkori Európában (PDF)
[78] David Oates / Joan Oates: A civilizáció hajnala Helikon Kiadó 110. o.
[79] Helen Keiser: A nagy istennő városa Gondolat Bp. 1973. 129. o.
[80] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 60. o. kisbetűs rész
[81] David Oates / Joan Oates: A civilizáció hajnala Helikon Kiadó 110. o.

[82] Bibliai nevek és fogalmak – Erek
[83] Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 53. o.
[84] Sumerek
[85] David Oates / Joan Oates: A civilizáció hajnala Helikon Kiadó 110. o.
[86] David Oates / Joan Oates: A civilizáció hajnala Helikon Kiadó 111. o.
[87] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 352. o.
[88] Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 53. o.
[89] Grahame Clark: A világ őstörténete Gondolat Bp. 1975. 144. o.
[90] Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 54. o.
[91] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 36. o.
[92] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 352. o. - Istár
[93] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 35. o.
[94] Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 57. o.
[95] VILÁGTÖRTÉNET I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 228. o.
[96] VILÁGTÖRTÉNET I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 229. o.
[97] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 61. o.
[98] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 80. o.
[99] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 57/62. o.
[100] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 77-78. o.
[101] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 49. o.
[102] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 49. o.
[103] Lugalbanda -Wikipédia
[104] https://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.irodalmak/index.asp_id=685.html
[105] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 34. o.
[106]https://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.irodalmak/index.asp_id=683.html
[107] Világtörténet I. kötet Kossuth kiadó 1962. 196. o.
[108] Rákos Sándor: Gilgames – Agyagtáblák üzenete Magyar Napló Írott Szó Alapítvány Bp. 95. o.
[109] Rákos Sándor: Gilgames – Agyagtáblák üzenete Magyar Napló Írott Szó Alapítvány Bp. 101. o.
[110] Helen Keiser: A nagy istennő városa Gondolat Bp. 1973. 18. o.
[111] Világtörténet I. kötet Kossuth kiadó 1962. 301. o.
[112] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 217. o.
[113] Gilgames és Agga - Wikipédia
[114] Gilgames és Agga - Wikipédia
[115] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 33-34. o.
[116] Világtörténet I. kötet Kossuth kiadó 1962. 203. o.
[117] Világtörténet I. kötet Kossuth kiadó 1962. 201. o.
[118] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 155. o.
[119] David Oates / Joan Oates: A civilizáció hajnala Helikon Kiadó 1983. 126. o.
[120] E. G. White: Pátriárkák és próféták (első kiadás) Bibliaiskolák Közössége 69. o.
[121] Világtörténet I. kötet Kossuth kiadó 1962. 194. o.
[122] Ékírás - Wikipédia
[123] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 218-219. o.
[124] https://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.irodalmak/index.asp_id=683.html

[125] Ács-Farkasiszky-Kiss-Tábori-Záhonyi-Zászlós: Hol vagy, Mezopotámia? 35. o.
[126] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 157-158. o.
[127] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 217. o.
[128] Emberiség Krónikája 29. o.
[129] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 324. o.
[130] Paul lawrence: Bibliai kéziatlasz Kálvin Kiadó 2014. 15. o.
[131] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 35. o.
[132] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 83. o.
[133] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 221. o.
[134] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 35. o.
[135] Bibliai nevek és fogalmak – Tammúz
[136] Emberiség Krónikája 30. o.
[137] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 34. o.
[138] Uruk saját népét is lemészárolta Múlt-kor 2010. szeptember 28.; Népszabadság Online Juhari Zsuzsanna: Az első világháború 2006. január 29.
[139] Wikipedia - Lugalkiginedudu
[140] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 204. o.
[141] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 205. o.
[142] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 204. o.
[143] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 43. o.
[144] Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 108. o.
[145] Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 119. o.
[146] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 199. o.
[147] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 205. o.
[148] Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 17. o.
[149] Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 119. o.
[150] Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 122. o.
[151] ÓKTC Nemzeti Tankönyvkiadó 103. o.
[152] ÓKTC Nemzeti Tankönyvkiadó 103. o.
[153] A művészetek kezdetei Corvina 162. o.
[154] Haag Lex - Akkád
[155] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 205. o.
[156] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 204. o.
[157] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 511. o.
[158] Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 16. o.
[159] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 97. o.
[160] Mircea Eliade: Vallási hiedelmek és eszmék története I. Osiris Kiadó Bp. 2002. 55. o.
[161] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 221. o.
[162] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 218. o.
[163] Bibliai nevek és fogalmak - Diana
[164] Lucia Gahlin: Egyiptom Glória Kiadó 33. o.
[165] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 248. o.
[166] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 248. o.
[167] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 206. o.
[168] Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 123. o.
[169] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 51. o.
[170] Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 16. o.
[171] Hahn István: A hadművészet ókori klasszikusai Zrínyi Katonai Kiadó Bp. 1963. 163. o.

[172] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 39. o.
[173] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 50. o.
[174] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 96. o.
[175] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 454. o. (29)
[176] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 82. o.
[177] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 511. o.
[178] David Oates / Joan Oates: A civilizáció hajnala Helikon Kiadó 141. o.
[179] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 225. o.
[180] A művészet története – Magyar Könyvklub 2001. 21-22/27-28. o.
[181] Tenigl – Takács László: India története Medicina – A Tan Kapuja Buddhista Főiskola 1997. 21- 25. o.
[182] Mircea Eliade: Vallási hiedelmek és eszmék története I. Osiris Kiadó Bp. 2002. 113. o.
[183] História 2000. XXII. évfolyam 8. szám 25. o.
[184] A művészet története – Magyar Könyvklub 2001. 27. o.
A több ezer éves Harappa kultúra újabb emlékeire bukkantak Indiában 2009. március 5. - MTI
[185] A művészet története – Magyar Könyvklub 2001. 26-27. o.
[186] A művészet története – Magyar Könyvklub 2001. 27. o.
[187] A művészet története – Magyar Könyvklub 2001. 27. o.
[188] Siegfried Oertwig: Elsüllyedt városok Gondolat Bp. 1963. 45. o.
[189] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 41-42. o.
[190] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 42. o.
[191] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 98. o.
[192] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 207. o.
[193] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 42. o.
[194] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 46-47. o.
[195] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 195-196. o.
[196] Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 24-25. o.
[197] Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 25. o.
[198] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 193-194. o.
[199] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 98. o.
[200] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 207. o.
[201] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 209. o.
[202] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 209. o.
[203] K. G. ford., in: *"Fénylő ölednek édes örömében…" A sumer irodalom kistükre* (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1983), pp. 254–256, no. 39 (részlet, 212–282. sor)
[204] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 248. o.
[205] Sövegjártó Szilvia: Nergal alakja a sumer irodalomban (PDF)
[206] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962 209. o.
[207] Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 28. o.
[208] Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 28. o.
[209] VILÁGTÖRTÉNET I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 209. o.
[210] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 352. o.
[211] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 122. o.
[212] Larousse Enciklopédia 3. Kötet – Nippur 92. o.
[213] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 36-37. o.
[214] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 81. o.
[215] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 110. o.

[216] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 15. o.
[217] Ószövetségi Kommentár – Arno C. Gaebelein Evangéliumi Kiadó 2002. 55. o. - Kálnéh
[218] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 88. o.
[219] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 88. o.
[220] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 103. o./83. o. térkép
[221] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 78. o.
[222] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 55. o.
[223] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 119. o
[224] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 199. o.
[225] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 102. o.
[226] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 136. o.
[227] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 64. o.
[228] Nicholas Postgate: Az első birodalmak Helikon Kiadó 94. o.
[229] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 100. o.
[230] A művészetek kezdetei Corvina 168. o.
[231] Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 142. o.
[232] Sir Leonhard Woolley: Ur városa és a Vízözön Officina Könyvtár Bp. 1943. 60. o.
[233] Sir Leonhard Woolley: Ur városa és a Vízözön Officina Könyvtár Bp. 1943. 66. o.
[234] Sir Leonhard Woolley: Ur városa és a Vízözön Officina Könyvtár Bp. 1943. 63. o.
[235] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 151. o.
[236] Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 30. o.
[237] Wikipedia - Tummal
[238] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 47. o.
[239] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 103. o.
[240] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 221. o.
[241] Nicholas Postgate: Az első birodalmak Helikon Kiadó 81. o.
[242] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 103. o.
[243] Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 145. o.
[244] Sir Leonhard Woolley: Ur városa és a Vízözön Officina Könyvtár Bp. 1943. 71. o.
[245] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 120. o.
[246] Pálfy Zoltán: Az első kiérlelt világbirodalom: a III. Ur-i dinasztia
[247] Wikipedia: Sirató Ur város fölött
[248] Amélie Kuhrt: Az ókori Közel – Kelet 2008. Pázmány Péter Katolikus Egyetem 67. o.
[249] K. G. ford., in: *"Fénylő ölednek édes örömében…"* A sumer irodalom kistükre (Budapest: Európa Könyvkiadó, 19832), pp. 300–301, no. 51
[250] Sumer: Az Éden városai Time – Life Könyvek 2000. 146. o.
[251] Nicholas Postgate: Az első birodalmak Helikon Kiadó 99. o.
[252] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 281. o.
[253] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 214. o.
[254] Helen Keiser: A nagy istennő városa Gondolat Bp. 1973. 118. o.
[255] Sir Leonhard Woolley: Ur városa és a Vízözön Officina Könyvtár Bp. 1943. 86. o.
[256] Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 34. o.
[257] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 69. o.
[258] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 47. o.
[259] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 295. o.
[260] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 281. o.
[261] Sir Leonhard Woolley: Ur városa és a Vízözön Officina Könyvtár Bp. 1943. 86. o.

[262] Sir Leonhard Woolley: Ur városa és a Vízözön Officina Könyvtár Bp. 1943. 98. o.
[263] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 104. o.
[264] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 105. o.
[265] Chaim Bermant- Michael Weitzman: Ebla Gondolat Bp. 1986. 281. o.
[266] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 282. o.
[267] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 46. o.
[268] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 519. o.
[269] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 75. o.
[270] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 110-111. o.
[271] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 136. o.
[272] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 200. o.
[273] Hertz kommentár
[274] Bibliai nevek és fogalmak
[275] Hertz kommentár
[276] Hertz kommentár
[277] Bibliai nevek és fogalmak – Jiszká – virtuális
[278] Sir Leonhard Woolley: Ur városa és a Vízözön Officina Könyvtár Bp. 1943. 109. o.
[279] Sir Leonhard Woolley: Ur városa és a Vízözön Officina Könyvtár Bp. 1943. 111. o.
[280] Sir Leonhard Woolley: Ur városa és a Vízözön Officina Könyvtár Bp. 1943. 113. o.
[281] Halász Zoltán: Ur városától Trójáig Móra Ferenc Könyvkiadó Bp. 1961. 19. o.
[282] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 284. o.
[283] Joan Oates: Babilon General Press 77. o.
[284] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 79. o.
[285] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 79. o.
[286] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 79. o.
[287] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 80. o.
[288] Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 41-42. o.
[289] Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 42. o.
[290] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 516. o.
[291] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 107. o.
[292] Bibliai nevek és fogalmak – Amrafel
[293] Wikipedia – Szumu-la-Él
[294] Bibliai nevek és fogalmak – Benhadád
[295] Wikipedia - Adad
[296] Bibliai nevek és fogalmak – Elászár
[297] Bibliai nevek és fogalmak – Ariók
[298] Grüll Tibor: Szodoma és Gomora nyomában / KIA kommentár Allen P. Ross Mózes első könyve 14:1-12
[299] Bibliai nevek és fogalmak – Tidál
[300] Bibliai nevek és fogalmak – Góim
[301] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 201. o.
[302] Kalla Gábor: Mezopotámiai uralkodók Kossuth Könyvkiadó 1993. 42. o.
[303] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 144. o.
[304] Sir Leonhard Woolley: Ur városa és a Vízözön Officina Könyvtár Bp. 1943. 98. o.
[305] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 284. o.
[306] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 166-167. o.
[307] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 48. o.
[308] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 79. o.

[309] Joan Oates: Babilon General Press Kiadó 79. o.
[310] Világtörténet I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 194. o.
[311] Lantos Zsolt Gábor: Csoga – Zanbil elámi zikkurátjának építészeti jellegzetessége
[312] Bibliai nevek és fogalmak - Elám
[313] VILÁGTÖRTÉNET I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 218. o.
[314] Anchor Bible Dictionary
[315] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 65. o.
[316] VILÁGTÖRTÉNET I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 220. o.
[317] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 65. o.
[318] VILÁGTÖRTÉNET I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 219. o.
[319] Etana - Wikipédia
[320] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 328-329. o.
[321] Etana -Wikipédia
[322] Etana -Wikipédia
[323] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 84. o.
[324] VILÁGTÖRTÉNET I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 219. o.
[325] https://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.irodalmak/index.asp_id=683.html (Lugalbanda; Enmerkar versengése Aratta urával)
[326] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 68. o.
[327] VILÁGTÖRTÉNET I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 295. o.
[328] VILÁGTÖRTÉNET I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 296. o.
[329] VILÁGTÖRTÉNET I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 297. o.
[330] VILÁGTÖRTÉNET I. Kötet Kossuth Könyvkiadó 1962. 221. o.
[331] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 103. o.
[332] Avan - Wikipédia
[333] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 97. o.
[334] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 97. o.
[335] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 98. o.
[336] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 98. o.
[337] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 98. o.
[338] Világtörténet I. kötet Kossuth kiadó 1962. 199. o.
[339] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 102. o.
[340] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 110. o.
[341] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 94. o.
[342] Ian Shaw: Az ókori Egyiptom története Gold Book 413. o.
[343] Ian Shaw: Az ókori Egyiptom története Gold Book 415. o.
[344] Ian Shaw: Az ókori Egyiptom története Gold Book 412-413. o.
[345] Nicholas Postgate: Az első birodalmak Helikon Kiadó 72. o.
[346] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 84. o.
[347] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 84. o.
[348] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 88. o.
[349] Nicholas Postgate: Az első birodalmak Helikon Kiadó 74. o.
[350] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 88. o.
[351] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 93. o.
[352] Joan Oates: Babilon General Press 31. o.
[353] Larousse Enciklopédia 3. Kötet – Sikem 592. o.
[354] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 227. o.

[355] David Oates / Joan Oates: A civilizáció hajnala Helikon Kiadó 75-76. o.
[356] David Oates / Joan Oates: A civilizáció hajnala Helikon Kiadó 80-81. o.
[357] David Oates / Joan Oates: A civilizáció hajnala Helikon Kiadó a főcím utáni számozatlan oldal; a főcímoldal hátlapja; a koponyákról 80. o.
[358] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 30. o.
[359] Larousse Enciklopédia 2. Kötet 281. o. – Jerikó
[360] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 30-31. o.
[361] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 32. o.
[362] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 32. o.
[363] E. G. White: Pátriárkák és próféták Bibliaiskolák Közössége 532-533. o.
[364] E. G. White: Pátriárkák és próféták Bibliaiskolák Közössége 525. o.
[365] E. G. White: Pátriárkák és próféták Bibliaiskolák Közössége 530-531. o.
[366] E. G. White: Próféták és királyok - virtuális
[367] A Biblia titkai Ep05 Jericho bukása - film
[368] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 158. o.
[369] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 227. o.
[370] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 110. o.
[371] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 102. o.
[372] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 137. o.
[373] Emberiség Krónikája 24. o.
[374] A. Leo Oppenheim: Az ókori Mezopotámia Gondolat Bp. 1982. 515. o.
[375] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 53. o.
[376] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 53. o.
[377] A művészet kezdetei 153. o.
[378] David Oates / Joan Oates: A civilizáció hajnala Helikon Kiadó 121. o.
[379] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 101. o.
[380] Michael Roaf: A mezopotámiai világ atlasza Helikon/Magyar Könyvklub 53. o.
[381] Világtörténet Kossuth Könyvkiadó 1962. 1. Kötet 192. o.
[382] Világtörténet Kossuth Könyvkiadó 1962. 1. Kötet 192. o.
[383] https://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Okor-kelet/Okori.es.keleti.irodalmak/index.asp_id=683.html
[384] Világtörténet Kossuth Könyvkiadó 1962. 1. Kötet 192. o.
[385] Sebastiano Soldi: Az ókori Közel – Kelet művészete Corvina 2006. 84. o.

Honnét származnak az indiánok?

[386] Szimonidesz Lajos: A világ vallásai Könyvértékesítő Vállalat Budapest 1988. 94. o.
[387] Szimonidesz Lajos: A világ vallásai Könyvértékesítő Vállalat Budapest 1988. 56. o.
[388] Walt Brown: Kezdetben Reménység Alapítvány Bp. 2008. 275. o.
[389] Világtörténet Kossuth Könyvkiadó 1963. 4. Kötet 49. o.
[390] Világtörténet Kossuth Könyvkiadó 1962. 1. Kötet 81. o.
[391] Világtörténet Kossuth Könyvkiadó 1962. 1. Kötet 80. o.
[392] Walt Brown: Kezdetben Reménység Alapítvány Bp. 2008. 121. o.
[393] Szimonidesz Lajos: A világ vallásai Könyvértékesítő Vállalat Budapest 1988. 96. o.
[394] https://www.firstpeople.us/FP-Html-Legends/TheTowerofBabel-Choctaw.html
[395] https://www.wyattnewsletters.com/babel/ybabel50.htm; https://wyattmuseum.com/mythsof-the-americas/2011-591
[396] https://www.firstpeople.us/FP-Html-Legends/AdamandEve-Thompson.html

[397] Szimonidesz Lajos: A világ vallásai Könyvértékesítő Vállalat Budapest 1988. 99. o.
[398] Világtörténet Kossuth Könyvkiadó 1963. 4. Kötet 79. o.
[399] Világtörténet Kossuth Könyvkiadó 1963. 4. Kötet 78. o.
[400] Szimonidesz Lajos: A világ vallásai Könyvértékesítő Vállalat Budapest 1988. 101. o.
[401] Világtörténet Kossuth Könyvkiadó 1963. 4. Kötet 78. o.
[402] Világtörténet Kossuth Könyvkiadó 1963. 4. Kötet 75.o.
[403] Az emberiség krónikája Officina Nova 210. o. – Maja kultúra az őserdőben
[404] Világtörténet Kossuth Könyvkiadó 1963. 4. Kötet 75. o.